

**HİLMİ ZİYA ÜLKEN'İN AŞK AHLAKI
BAĞLAMINDA ETİK VE DEĞER
KAVRAMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ**

**2020
YÜKSEK LİSANS TEZİ
ETİK DEĞERLER**

Tuğba ATASOY

**Danışman
Prof. Dr. Fatma Zehra TAN**

**HİLMİ ZİYA ÜLKEN'İN AŞK AHLAKI BAĞLAMINDA ETİK VE
DEĞER KAVRAMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ**

Tuğba ATASOY

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Fatma Zehra TAN**

**T.C.
Karabük Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Etik Değerler (Disiplinlerarası) Anabilim Dalında
Yüksek Lisans Tezi
Olarak Hazırlanmıştır**

**KARABÜK
EKİM 2020**

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	3
DOĞRULUK BEYANI.....	4
ÖNSÖZ	5
ÖZ.....	6
ABSTRACT.....	7
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ	8
ARCHIVE RECORD INFORMATION.....	9
KISALTMALAR.....	10
ARAŞTIRMANIN KONUSU	11
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	11
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	11
ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM.....	11
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	11
BİRİNCİ BÖLÜM	12
HILMI ZİYA ÜLKEN'İN HAYATI ESERLERİ VE GÖRÜŞLERİ.....	12
1.1. Hilmi Ziya Ülken'in Hayatı.....	12
1.2. Hilmi Ziya Ülken'in Eserleri.....	15
1.2.1. Telif Eserleri.....	18
1.2.2. Yabancı Dilde Yazdığı Eserler	21
1.2.3. Tercüme Eserleri.....	21
1.3. Hilmi Ziya Ülken'in Genel Felsefi Görüşleri.....	22
İKİNCİ BÖLÜM.....	26
HİLMİ ZİYA ÜLKEN'İN ETİK VE DEĞER KAVRAMLARININ İNSAN FELSEFESİ ÜZERİNDEN ANALİZİ	26
2.1. İnsan Nedir?	26
2.1.1. İnsan Felsefe İlişkisi	28
2.1.2. İnsanın Değeri ve Toplumdaki Yeri	29
2.1.3. Felsefi Antropoloji	30

2.2. Hilmi Ziya Ülken’de Ahlak Kavramı	31
2.2.1. İnsani Mertebeler	32
2.2.2. Ruh Beden İlişkisi.....	33
2.3. Etik ve Değer Kavramlarının Analizi.....	37
2.3.1. Etik Nedir?	37
2.3.2. Değer Nedir?	41
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	45
HİLMİ ZİYA ÜLKEN’İN AŞK AHLAKI KİTABININ İÇERİK ANALİZİ	45
3.1. Ruh ve Beden Meselesi	48
3.2. Ahlak Meselesi	53
3.2.1. Açıklık İhtirası	61
3.3. Siyaset Meselesi	65
SONUÇ	74
KAYNAKÇA	78
EKLER	81
ÖZGEÇMİŞ	85

TEZ ONAY SAYFASI

Tuğba ATASOY tarafından hazırlanan “HİLMİ ZİYA ÜLKEN’İN AŞK AHLAKI BAĞLAMINDA ETİK VE DEĞER KAVRAMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Fatma Zehra TAN

.....

Tez Danışmanı, Yönetim ve Organizasyon ABD

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Etik Değerler Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 21/10/2020

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Prof. Dr. Fatma Zehra TAN (KBÜ)

.....

Üye : Doç. Dr. Münir DEDEOĞLU (KBÜ)

.....

Üye : Doç. Dr. Fatma Zehra PATTABANOĞLU (KÜ)

.....

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Hasan SOLMAZ

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Tuğba ATASOY

İmza :

ÖNSÖZ

Felsefe tarihinde antikçağdan günümüze kadar birçok konu üzerinde durulmuştur. Bunlardan biri de etik ve değer konularıdır. Birçok filozof etik ve değer konuları üzerinde durmuş ve bir problem alanı olarak ele almışlardır. Tezimin konusu üzerine araştırma yaparken Prof. Dr. Kenan Gürsoy “eğer etik ve değer üzerine bir araştırma yapılacaksa bu kişi kesinlikle Hilmi Ziya Ülken olmalıdır” diyerek beni yönlendirdi. Tezimin konusunu belirlememde bana yardımcı oldukları için kendilerine teşekkür ederim. Cumhuriyet’in kuruluşundan bu yana eserleri ve düşünce dünyası üzerine araştırmalar yapılan, tezler ve makaleler yazılan Türk filozofu Hilmi Ziya Ülken’dir. Ülken felsefe, sosyoloji, resim, sanat, din, tarih, psikoloji ve birçok alanla ilgilenmiştir. Çok yönlü bir düşünür olan Ülken birçok filozofu incelemiş onların görüşleri ile bazen uzak bazen yakın kalarak değerlendirmiş ve kendi düşünce sistemini oluşturmuştur.

Tezimizde kaynak olarak Ülken’in birincil kaynakları ile konunun gidişatı üzerine ek kaynaklar da kullanılmıştır. Tezin üçüncü bölümünü kapsayan *Aşk Ahlakı* eserinin içerik analizi ve değerlendirmesi tezi tamamlayan bölüm olmuştur.

Bu süreçte her zaman yanımda olan, bana güvenen, her an iletişim halinde olduğumuz ve bilgileri ile yolumu aydınlatan değerli danışmanım Prof. Dr. Fatma Zehra Tan’a teşekkürlerimi bir borç bilirim.

ÖZ

Değer insanın var oluşunun mahiyetini anladığı andan itibaren üzerine düşünülmesi gereken bir cevher olmuştur. İnsanlığın kayboluşu, toplumda meydana gelen sorunların çözümlenmesi, etik değer vb. problemler insanlığı karanlığa sürüklemektedir. Bu sorunlar ile yola çıkarak insan kavramının önemi ve beraberinde getirdiği eylemlerin sonucu olan etik ve değer problemlerini tezimizde ele aldık. Bu problemleri amaç eden düşünürlerden Hilmi Ziya Ülken düşüncesi üzerinden insan, etik ve değer kavramlarını inceledik. Ülken düşüncesinin tam anlaşılması için birincil kaynak olan Aşk Ahlakı kitabının içerik analizini yaptık. Sonuç olarak insanın dünya üzerindeki en değerli varlık olduğunu, toplum içerisindeki eylemlerini, ruhunu, ihtiras ve aşk ile mertebelerden geçerek gerçekleştirdiğinde cemiyetin kurtulacağına ulaştık. Bu kurtuluş yalan, zina, rüşvet, şöhret, kumar gibi düşkünlüklerden uzak durarak; sevgi, aşk, iman, adalet, doğruluk gibi değerler ile yeniden nasıl var olacağını değerlendirdik.

Tezimiz üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Hilmi Ziya Ülken'in hayatını, eserlerini ve düşünce dünyasındaki bazı yönlerini ele aldık. İkinci bölümde insan kavramını, etik ve değer kavramlarını Ülken düşüncesi temeli ile değerlendirdik. Bu iki bölümden oluşturulan alt yapının üzerine Aşk Ahlakı eserinin içerik analizini üçüncü bölümde sizlere sunduk. Son olarak tezimizde ele aldığımız problemlerin sonuçlarını, değerlerin niteliklerini ve topluma etkisini ele alarak sonuç kısmında yorumladık.

Anahtar Kelimeler: İnsan, Etik, Değer, Aşk Ahlakı, Ruh ve Beden,

ABSTRACT

Value; From the moment that man understood the nature of his existence, it has become a gem to be considered. The disappearance of humanity, the solution of the problems occurring in society, ethical value etc. Problems drive humanity into darkness. Based on these problems we discussed the importance of the concept of human and the ethical value problems that are the result of the actions it brings. We examined the concepts of human ethics and value through the thought of Hilmi Ziya Ülken, one of the thinkers who aimed at these problems. We analyzed the content of the book, 'Aşk Ahlakı' (Love Morals), which is the primary source for understanding the idea of your country. As a result, we have reached that human beings are the most precious creatures in the world, and society will be saved when they perform their actions in society by passing grades with passion and love. This salvation is by staying away from indulgences such as lies, adultery, bribery, fame, gambling; We evaluated how it would exist again with values such as affection, love, faith, justice and righteousness. Our thesis consists of three parts. In the first part, we discussed the life, Works and some aspects of Hilmi Ziya Ülken in the world of thought. In the second part, we evaluated the concept of human, ethics and values with the basis of Ülken thought. In the third part, we presented the content analysis of 'Aşk Ahlakı' on the infrastructure created from created from these two sections. Finally, we interpreted the results of the problems we dealt with in our thesis, the qualities of values and their impact on society, in the conclusion part.

Keywords: Human, Ethic, Value, Aşk Ahlakı, Soul and Body

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Hilmi Ziya Ülken'in Aşk Ahlakı Bağlamında Etik ve Değer Kavramlarının Değerlendirilmesi
Tezin Yazarı	Tuğba ATASOY
Tezin Danışmanı	Prof. Dr. Fatma Zehra TAN
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	21.10.2020
Tezin Alanı	Etik Değerler
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	85
Anahtar Kelimeler	İnsan, Etik, Değer, Aşk Ahlakı, Ruh ve Beden,

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	The Evaluation of Hilmi Ziya Ülken's Concepts of Ethics And Value In The Context of Ethics of Love
Author of the Thesis	Tuğba ATASOY
Advisor of the Thesis	Prof. Dr. Fatma Zehra TAN
Status of the Thesis	Master's degree
Date of the Thesis	21.10.2020
Field of the Thesis	Ethics and value
Place of the Thesis	KBU/LEE
Total Page Number	85
Keywords	Human, Ethic, Value, Aşk Ahlakı, Soul and Body

KISALTMALAR

- A.g.e** : Adı Geçen Eser
C. : Cilt
Çev. : Çeviri
S. : Sayfa
vb. : Ve benzeri...
Yay. : Yayın, yayınları

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Araştırmanın konusu etik ve değer kavramlarının Hilmi Ziya Ülken'in AŞk Ahlakı eseri bağlamında değerlendirilip analiz edilmesidir.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Araştırmanın amacı Ahlak ve değer kavramlarının yozlaŐması, asıl ereğinin bilinmemesi üzerine Hilmi Ziya Ülken'in düşüncesinden yola çıkarak; ahlakın son hedefi olan insanlığın hangi koŐullarda ortaya çıktığını göstermek ve ahlak kavramının realitesini açığa çıkartmaktır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Hilmi Ziya Ülken'in AŞk Ahlakı Bağlamında Etik ve Değer Kavramlarının Değerlendirilmesi adlı tezde Nitel Araştırma yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi yapılarak yazılı materyallerin çözümlenmesi ve tutarlı bir şekilde elde edilen verilerin kurgulanarak özgün değer haline getirilmesi saęlanmıŐtır.

ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM

Temel Problem kişide huy, karakter olarak kendini gösteren ahlak insanların, zamanın, eylemlerin yozlaŐması sonucu; asıl mahiyetinin, gerekliliğinin ve işlevinin unutulmasıdır.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Tezimizde Etik ve Değer kavramlarının değerkendirilmesi ve konunun daha iyi kavranması amaçlanarak Hilmi Ziya Ülken'in AŞk Ahlakı eserinin içerik analizi ile sınırlandırılmıŐtır.

BİRİNCİ BÖLÜM

HILMI ZIYA ÜLKEN'İN HAYATI ESERLERİ VE GÖRÜŞLERİ

1.1. Hilmi Ziya Ülken'in Hayatı

Hilmi Ziya Ülken (1901-1974), Cumhuriyet döneminin önemli düşünürlerinden biridir. Yaptığı çok yönlü çalışmalar onun ilgi alanlarını, toplumu ele alışı ve felsefi düşünceleri bize kaynaklık etmektedir. Hilmi Ziya Ülken yaşadığı dönemi aydınlatmayı kendisine amaç edinen, her anında okuyan araştıran bir düşünür olmuştur. Bu nedendir ki hayatını incelediğimizde kendisini sosyoloji alanında, felsefe alanında, eğitim bilimleri alanında, siyaset alanında ve birçok alanda çalışmalar yaptığını görmüş olmaktadır. Ülken yaptığı çalışmalar ile hayatına ve etrafına yön vermek istemiştir.

“Hilmi Ziya ilköğrenimini “Tefeyyüz” idadisi ilk kısmında orta ve lise öğrenimini İstanbul sultanisinde (lisesi) yapmıştır.”¹ Ülken lise eğitiminden sonra birçok fakültelere girebilecek donanıma sahip olmuştur. Tıbbiye, Mühendislik ve Hukuk gibi dalları seçmek yerine 1 Ekim 1918 de açılan Mülkiye'ye kaydını yaptırmıştır.

Mülkiye'de okuduğu dönem içerisinde kendisine önemli arkadaşlıklar edinmiştir. Bunlardan başta gelenler Mükrimin Halil Yinanç (1898-1961), Haluk Nihat Pepeyi (1901-1972) idi. Hilmi Ziya Ülken Mükrimin Halil Bey ile manevi bir ilişkisi olmuştur. Mükrimin Bey öldüğü zaman Ankara'dan İstanbul'a gelmiş ve şu acı sözleri söylemiştir: “Ben şimdi ne yapacağım bir daha Mükrimin Halil gibi bir arkadaş nasıl bulacağım? Ufkum daraldı.” diyerek ıstırabını dile getirmiştir.² Ülken yaptığı arkadaşlıkları onun hem meslektaşları hem de düşünce faaliyetinde kendisine yön veren, ilham kaynağı olan kişiler olmuştur. Bu sebeple kendisi bir arkadaşını kaybettiğinde üzüntüsünü dile getirmiştir.

¹ Ayhan Vergili, Ord. Prof. Hilmi Ziya Ülken Kitabı – Hayatı Eserleri ve Hakkındaki Yayınlar- (İstanbul: İşaret Yayınları, 2016) s.23

² M. Çağatay Özdemir, Türkiye'de Sosyoloji (İsimler- Eserler I) (Ankara: Phoenix Yayınevi,2008) s.598

Hilmi Ziya Ülken İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü asistanlığı ile akademik hayatına başlamıştır. Bu dönemde Felsefe bölümünden ahlak, sosyoloji ve felsefe tarihi sertifikaları almıştır. Sonrasında birçok liseye atanarak felsefe, coğrafya ve tarih öğretmenliği yapmıştır. Hilmi Ziya Ülken 'in çok yönlülüğü, ilgi alanının genişliği, onun hayatında yaptığı çalışmalarda kendisini açığa çıkartması, düşüncelerini, fikirlerini ortaya koymasında etkili olmuştur. 1932-1933 yıllarında yazdığı *Türk Tefekkür Tarihi* Atatürk'ün ilgisini çekmiştir. Hilmi Ziya Ülken 'in yaptığı çalışmalardan haberdar olan Atatürk onu Ankara'ya çağırarak kendisi ile görüşmüş ve Türk Düşünce Tarihi hakkında araştırmalar yapmak için Berlin Üniversitesine göndermiştir. Hilmi Ziya Ülken dönüşünde de 1933 yılında İstanbul'da reform edilerek yeniden oluşturulan üniversiteye Türk Tefekkür Tarihi doçenti olarak tayin edilmiştir.³

Prof. Dr. Necati Öner, Hilmi Ziya Ülken 'in asistanlığını yapmış onun derslerini yakından takip ettiğini söylemiştir.

“Ülken derslerini vecd içerisinde anlatırdı. Adeta anlattığı konunun içerisinde yaşardı. Çok defa öğrenci seviyesinin üzerine çıkar ve karşısında filozof varmış gibi derin felsefi tahlillere girerdi. Yanında kaldığım on sene içerisinde derse bir kere olsun girmediğini görmedim. Ders onun için çok önemliydi.”⁴

Necati Öner'den aktarıldığı kadarıyla Ülken gününün büyük bir kısmını felsefi bir atmosfer içerisinde geçirmiştir. Etrafındaki insanlara her fırsatta felsefi problemleri anlatmıştır. Öner;

“Rahmetli hocam Ord. Prof. Hilmi Ziya Ülken, 20. Asır Türk düşünce dünyasında çok önemli bir yeri olan filozofumuzdur. Kendisini yakından tanımak, fikirlerinden faydalanmak bahtiyarlığım ermiş kişiyim. Hilmi Ziya Bey çok okuyan, çok yazan bir fikir adamıydı. Günleri ya okumakla ya yazmakla ya da felsefe anlatmakla geçirdi. Adeta bir felsefe dünyası yaratmış onun içerisinde yaşıyordu. Başta felsefe olmak üzere, felsefenin her alanında, sosyolojide, metafizikte, bilgi teorisinde, mantıkta, ontolojide, ahlak felsefesinde, bilim felsefesinde, din felsefesinde ve eğitim felsefesinde eserleri vardır. Ressamdı. Yağlı tablo yapardı. Böyle çok yönlü bir mütefekkirimizdi.”⁵

³ Mehmet Vural, Hilmi Ziya Ülken (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019) s.18

⁴ Vergili, Ord.Prof.Hilmi Ziya Ülken Kitabı, s.42

⁵ A.g.e, s.43

Hilmi Ziya Ülken ‘in öğrencisi Necati Öner’in sözlerinden anlaşılacağı gibi çok yönlü olması, hayatının her anında kendisini ve etrafındaki insanları bilgilendirmekten hiç vazgeçmemesi, öğrencilerine olan duruşu ve aydın kişiliği ile kendisinden sonra gelen birçok düşünürde ışık tutmuş bir filozofumuzdur.

Ülken, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü’nde Türk tefekkür tarihi ve sosyoloji derslerini 1941 yılına kadar doçent olarak okutmuştur. Bu dönemde reform ile birlikte İslam felsefesi dersleri kaldırılmıştır. “Ancak Ernst Von Aster’in felsefe tarihini bir parçası olarak gördüğü İslam felsefesi, onun çabası ile uzun bir aradan sonra Hilmi Ziya tarafından yeniden verilmeye başlanmıştır.”⁶ Toplumun geçiş döneminde olması, cumhuriyetin kuruluşu ve Osmanlının çöküşü ile düşünce dünyasındaki karışıklık toplumu etkilemektedir. Ülken bu karışıklık içerisinde eleştirmekten çekinmeyen, her konuya yatkınlık gösteren ve sürekli araştırma yapan bir düşünür olmuştur.

Hilmi Ziya Ülken toplumu sosyolojik açıdan değerlendiren, sorunları felsefi bir bakış açısı ile çözmeye çalışan bir düşünür olmuştur. Türkiye’de felsefecilerin en temel özelliklerinin başında olağan üstü yazı yazmak, deneme yazmak ve felsefi metin yazmak gelmektedir.⁷ Ülken bunu başarı ile tamamlamıştır. O kendi bölümünün dışarısında ilgi duyduğu bütün bölümlerin derslerine girmiş, sertifikalar almış, ondan önceki dönemlerde yazılan filozofları incelemiş ve hayatına ışık tutmuştur. Hatta o, bunlarla yetinmeyerek üniversitelerde ders verecek bilgiye sahip olmuş, eserler vermiş ve bulunduğu her yerde bilgi dağıtmaktan ve almaktan asla kaçınmamıştır.

1954 tarihinde Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde felsefe ve mantık kürsüsü başkanı olan Prof. Hamdi Ragıp Atademir milletvekili seçildiği için görevinden alınmıştır. Bu kürsüye ek görevli olarak Hilmi Ziya Ülken atanmıştır. O hayatı boyunca ilgi duyduğu felsefe bölümünde artık ders verme fırsatı elinde olduğu için bu görevi kabul ettiğini söylemektedir. 1957’de ordinaryüs profesörlüğüne yükseltilmiştir.⁸1960 askeri hareketin dan sonra İstanbul Üniversitesinden çıkarılarak Ankara Üniversitesine ataması gerçekleşmiştir. 1973 yılında emekliliğe ayrılana kadar ilahiyat bölümünde felsefe dersleri vermiştir. Ülken bu dönemde ilahiyat bölümünde

⁶ Vural, s.18

⁷ Vergili, s.57

⁸ A.g.e. s.42

İslam felsefesi derslerine girmiş ve din ve felsefeyi ortak paydada öğrencilere anlatmıştır. Ders verdiği dönemlerde kitap yazmaktan hiç vazgeçmemiştir. Hayatı boyunca birçok eser, makale, dergi çıkarmış ve toplumu geliştirmeyi kendisine amaç edinmiştir. Ülken 5 Haziran 1974'te İstanbul'da vefat etmiştir.⁹

1.2. Hilmi Ziya Ülken'in Eserleri

Türk düşünce tarihi, batı felsefesi, sosyoloji vb. konularda ülkemizdeki büyük boşluğun farkında olan Hilmi Ziya büyük bir çabayla bu boşluğu doldurmaya çalışmış ve yoğun bir yayın faaliyetine girmiştir.¹⁰ Toplumda oluşan karışıklık, dönem geçişleri ve insanların berrak bir zihne ulaşmasını istemiştir. Ülken'e göre insana ulaşmanın en kolay yolunun dergi, makale olduğunu düşünmüştür. Bu düşünce ile yayın faaliyetlerine başlamış, dergiler, cemiyetler kurarak eserler vermeye başlamıştır. Ülken 1934 yılından itibaren en verimli yayın dizisine başlamıştır. O dönemde çok fazla araştırma yaparak toplumun sorunlarını kaleme almış ve bunların çözümlenmeleri için eserler yazmıştır.

Ülken 1934 yılından itibaren yayınlarının yanında tercüme faaliyetlerinde de bulunmuştur. Ülken "Uyanış devirlerinde yaratıcılık kudretini veren tercümedir."¹¹ Sözleri ile medeniyetlerin değer ve ilerlemesi üzerine tercümenin ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır. O, toplum meselelerinin yer aldığı hem batı felsefesi eserlerinin hem de İslam felsefesine ait eserleri tercüme etmiştir. Bunun nedeni ise o dönemki kaynak yetersizliğinden dolayı kendisinin bu denli çalışmalar yaparak hayatını devam ettirdiğini dile getirmiştir. Tercüme faaliyetleri bir toplumun gelişmesinde çok önemlidir. Başka toplumlarda yazılan eserlerin bize ulaşması ancak bu şekilde olacaktır. Ülken de bunu en iyi şekilde yerine getiren bir düşünürdür. Onun hayatını incelediğimizde ise dönemler içerisinde okuduğu eserler ve etkilendiği isimlere bakılacak olursa birçok filozofun düşüncesini benimsemiş, yorumlayarak kendi düşüncesini katmıştır.

Ülken 1934 yılından 1940 yıllarının sonuna kadar daha çok felsefeyle ilgilenmiş ve bu yönde eserler, çeviriler yapmıştır. Bu eserler kendi düşünce sistemine

⁹ A.g.e. s.42

¹⁰ Vergili, s.78

¹¹ Hilmi Ziya Ülken, Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü,(İstanbul, Ülken Yayınları, 1997), s.14

kaynak arama olarak görülebileceği gibi düşünce akışının profili olarak da değerlendirilebilir.¹²

Ülken ‘in hemen hemen bütün eserlerinde, görüşlerinde felsefeden uzaklaşmadığını görmekteyiz. Bir insanın düşüncesi, düşüncesini tutarlı bir şekilde ifade edebilmesi onun felsefi yönünün iyi olmasıyla alakalıdır. “Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadarki süreçte, Türkiye’de felsefe ve bilim anlayışında, sosyal ve tarihsel nedenlerle pragmatizm düşüncesi öne çıkmış, felsefenin “ne işe yaradığı” sorgulanmaya başlanmıştır. Bu düşüncenin yanlışlığını ortaya koyan düşünürlerden birisi de Ülken olmuştur.”¹³

Ülken ‘in düşünce yapısında eski gelenek ile yeni geleneğin birleştirilmesi bir sentez yapılarak düşüncelerin aydınlanmasını sağlamıştır. Ülken bu özelliği ile Osmanlı dönemi ile Cumhuriyet dönemi arası köprü görevi üstlenmiştir. Ülken İslam felsefesi eserlerini tercüme etmiş batı eserleri ile karşılaştırmaya çalışmıştır. Ülken ‘in çok yönlü oluşu ve sistematik bir düşünür olmayışının nedeni de budur. O bu noktada çok eleştirilse de kendisini her zaman geliştirerek savunduğu bir görüşü bir süre sonra neden savunmadığını mantıklı bir şekilde eserlerinde bizlere anlatmıştır. Buna en güzel örnek ise Ülken ‘in *Tarihi Maddeciliğe Reddiye* eseridir.

Ülken’in bütün çabası felsefe ve sosyoloji geleneği kurmaya çalışması olmuştur. Bu amaçla dergiler, gazeteler çıkartmış ve eserler vermiştir.¹⁴

Ülken’in çıkarttığı üç dergi vardır. Bunlar; Galatasaray (1339-1340), İnsan (1938-1943) ve Sosyoloji Dergisi (1942-1960)’dir. Ayrıca yayınlanmalarına katkıda bulunduğu altı önemli dergi vardır. Bu dergiler; Mihrab (1339-1340), Anadolu (1340), Akademi (1930-1932) Felsefe ve İctimaiyat Mecmuası (1927-1930), Felsefe Semineri Mecmuası (1939) ve Felsefe Tercümeleleri (1947)’dir.¹⁵

Ülken Galatarasay dergisinin sahibidir. Dergi 9. Sayıya kadar “Akademi” adı ile yayınlanmıştır. Bu sayıdan itibaren sahibi Hilmi Ziya Ülken olmuştur. Dergi onun

¹² Aynel Hayat Demir, Hilmi Ziya Ülken ‘in Hayatı Eserleri ve Görüşleri, (1934-1951), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul,2019, s.

¹³ Vural, s.118

¹⁴ Vural, s.121

¹⁵ Vergili, s.87

Galatasaray Lisesinde öğretmenlik yaptığı süre içerisinde yayınlamıştır. Dergide onun öğrencileri ve diğer öğretmenler tarafından yazılan yazılar da mevcuttur. İçerik olarak Felsefe, Sanat, Şiir ve Edebiyat üzerine olmuştur.¹⁶

İnsan Dergisi Türk kültür ve Türk düşünce gelişimi, sanat ve felsefe niteliği taşıyan bir dergi olmuştur. Bu dergide sosyoloji, felsefe konuları toplum açısından değerlendirilmiş ve işlenmeye çalışılmıştır.

Hilmi Ziya Ülken 1942 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'ne atandığında Sosyoloji Dergisi için çalışmalara başlamıştır. Ülken'in amacı Türkiye'de Sosyoloji Metodolojisi oluşturmaktır. Bilindiği üzere bunu Türkiye'de ilk ortaya çıkaran kişi Ziya Gökalp olmuştur. Ülken'in Sosyoloji Dergisi Türkiye'de bu zamana kadar yayınlanan en kapsamlı sosyoloji dergisi olmuştur. Sosyoloji Dergisi'nin yayınlandığı tarihe bakıldığında ikinci dünya savaşının olumsuz etkileri hala devam ederken bile Ülken çok özverili bir şekilde yayınlara önem vermiş ve devamlılığını sağlamıştır.¹⁷

Hilmi Ziya Ülken'in dergiye verdiği önemi kendi ifadeleri ile şu şekildedir.

“Dergi, eğer bir tarife sıkıştırmak mümkünse, denilebilir ki, kitap gibi sistemleşmiş fikri değil, sistemleşmekte olan fikri yayma vasıtasıdır. İlim ve sanatın doğuşu halinde, münakaşa edilen meseleleri ele alır. Bunun için kitap gibi sınırları çizilmiş ve olup bitmiş değil, olmakta olan fikri devam ettirir. Bundan dolayı da hiç değilse manzara bakımından, kitap gibi statik değil, fakat dinamiktir.”¹⁸

Buradan anlaşılacağı üzere Ülken devamlılığın sağlanması konusunda dergiye olan önemi vurgulamıştır. Ona göre dergi yeni bir düşünüş, yeni bir fikir ve insanların aydınlanmaları için dinamikliğini koruyan bir yayın çerçevesi olmuştur. Bu dergilerin dışında Ülken'nin makalelerinin yayınlandığı, onun düşünce yapısının işlendiği dergi isimleri de sayfa başında belirtilmiştir.

¹⁶ A.g.e, s.87

¹⁷ Vergili, s.88-89

¹⁸ Hilmi Ziya Ülken: “Türk Düşüncesi ve Dergilerimiz”, Türk Düşüncesi, Cilt1, Sayı2, İstanbul 1 Ocak 1953, s.82-87

1.2.1. Telif Eserleri

Felsefe Dersleri: Bilgi ve Vücut Nazariyeleri-1 (metafizik), İlhami-Fevzi Matbaası, İstanbul, 1928.(Osmanlıca)¹⁹

Aşk Ahlakı: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., Cogito, İstanbul, 1999.

Umumi İctimaiyat, Ebuzziya matbaası, İstanbul,1931.(2.Baskı: Sosyoloji, Remzi Kitapevi, İstanbul,1943)

Türk Tefekkür Tarihi, YKY, İstanbul, 2004,2009,20011,2014.

İnsani Vatanperverlik, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1933. (2. Baskı: İnsani Vatanseverlik, Ülken Yayınları, İstanbul, 1998)

Uyanış Devrinde Tercümenin Rolü, Vakıf matbaası, İstanbul, 1935. (2. Baskı: İslam medeniyetinde Tercüme ve Tesirleri, Vakıf Matbaası, İstanbul, 1947; 3. Baskı: Ülken Yayınları, İstanbul, 1997; 4. Baskı: İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2011)

Yirminci Asır Filozofları, Kanaat Kitapevi, İstanbul, 1936.

İctimai Doktrinler Tarihi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1941.

Posta Yolu, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul, 1941. (2. Baskı: İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2014)

Türk Kozmogonisi: Türk Mitolojisi, Türk Hikmeti, Teknik Tefekkür, Başvekalet Müdevvenat Matbaası, Ankara, 1941. [Türk Tarihi Anahtarları Müsvetteleri (tasnif no: 291) adıyla hazırlanan bu notlar, Türk Tefekkür Tarihi (2004) adlı çalışmada yayınlanmış (s.24-67); daha sonra Anadolu Kültürü Üzerine Makaleler (2017) adlı kitaba da alınmıştır. S.231-272]²⁰

Şeytanla Konuşmalar, Ülkü Matbaası,1942, Ülken Yayınları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Temmuz 2016.

¹⁹ Vural, s.24

²⁰ Vural, s.26

Ziya Gökalp, I. Baskı: Kanaat Kitapevi, İstanbul, 1942, Türkiye İş Bankası Kültür Yayıncılık, İstanbul, Şubat 2007.

Mantık Tarihi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1942

Yarım Adam, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul, 1943. (2. Baskı: İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2012)

Resim ve Cemiyet, Üniversite Kitapevi, İstanbul, 1943.

Yahudi Meselesi, Üniversite Kitapevi, 1944

Ahlak, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1946. (2. Baskı: Ülken Yayınları, İstanbul, 2001)

İslam Düşüncesi: Türk Düşüncesi Tarihi Araştırmalarına Giriş, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları, 1946. (2, 3, 4, Baskı: Ülken Yayınları, İstanbul, 1995. 5. Baskı: Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2015)

Millet ve Tarih Şuuru, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1948. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016

Tarihi Maddeciliğe Reddiye, 1. Baskı, Kardeşler Matbaası, İstanbul, 1951, 244sf.; 2. Baskı, remzi Kitapevi, Hamlet Matbaası, İstanbul 1963, 272 sf. (3. Baskı 1976, 4. Basım 1981)²¹

İslam Düşüncesine Giriş, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1954. (Genişletilmiş 2. Baskı: İslam Felsefesi Tarihi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1957)²²

Sosyoloji Problemleri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Hüsnü tabiat Basımevi, İstanbul, 1955.

Bilgi ve Değer, Kürsü Yayınları, Ankara, 1965. (2. Baskı: Ülken Yayınları, İstanbul, 2001)

²¹ Vergili, Ord. Prof. Hilmi Ziya Ülken Kitabı, s.172

²² Vural, s.27

Dünyada ve Türkiye’de Sosyoloji Öğretim ve Araştırmaları, Türk Sosyoloji Cemiyeti yayınları, İstanbul, 1956. (2. Basım: Kitapevi Yayınları, İstanbul, 2008.)

Veraset ve Cemiyet, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1957. (2. Baskı: Toplum Yapısı ve Soyaçekme, Doruktekin Yayınları, İstanbul, 1971)²³

Hakimiyet, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2018

Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2013.

Varlık ve Oluş, Ankara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1969. (2. Baskı: Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2014)

İslam Felsefesi, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1967. (Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2015)

İlim Felsefesi-I, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara, 1969. (2. Baskı: Ülken Yayınları, İstanbul, 1983; 3. Baskı: Ülken Yayınları, İstanbul, 2007) [Bu eser, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi’nde 1968-1969 öğretim yılında verdiği Bilim Felsefesi dersi notlarından oluşturulmuştur. Eser daha sonra Bilim Felsefesi (1983) adıyla yeniden yayınlanmıştır.²⁴

Eğitim Felsefesi, MEB Yayınları, İstanbul, 1967. (2. Baskı: Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2014)

Genel Felsefe Dersleri, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Basımevi, Ankara 1972, V+141 sf. [2. Baskı Ülken Yayınları, İstanbul 2000, 190 sf.]²⁵

Anadolu Kültürü ve Türk Kimliği Üzerine, Ülken Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2006. [Ülken’in vefatından sonra makalelerinden oluşturulmuş bir kitaptır. 2. Baskısı biraz daha genişletilerek Doğu Batı Yayınları tarafından 2017’de Anadolu Kültürü Üzerine Makaleler adıyla yayınlamıştır.]²⁶

²³ Vural, s.28

²⁴ A.g.e, s.29

²⁵ Vergili, Hilmi Ziya Ülken, s.94

²⁶ Vural, s.29-30

Yeni Zamanlar Felsefesi, Türkiye İş Bankası Yayınları, yay. Haz. Hasan Aydın, İstanbul, 2015. [Ülken'in 1962-1963 öğretim yılında verdiği Yeni Çağ Felsefesi dersini takip eden öğrencisi Mehmet Dağ'ın tutmuş olduğu notlardan hazırlanmış bir kitaptır.]²⁷

1.2.2. Yabancı Dilde Yazdığı Eserler

Hilmi Ziya Ülken'in bundan sonraki eserleri Mehmet Vural'ın *Hilmi Ziya Ülken*, Ayhan Vergili'nin *Hilmi Ziya Ülken'in Biyografisi* bölümünden alıntılar ile hazırlanmıştır.

La Pensee de I'slam (İslam Düşüncesi) Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1953.[Gautier Duboi ve Hilmi Ziya tarafından Fransızca'ya tercüme edilmiştir.

Qusta b. Luga (el-Ba'lbakki, 820-912): Kitap al-Fark beyne ar-Ruh ve'n-Nafs (Le Livre de la difference ente L'esprit et L'ame), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1953.

Les Opuscules d'Avicenne (İbn Sina Risaleleri I-II), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1953.

Turkish Architectures, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1965.

Humanisme des Cultures, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1967. [İnsani Vatanperverlik isimli eserinin tercümesidir. Eserin sonunda ("kültürler Hümanizması", s.185-208, "İdeoloji ve İdeal", s.209-210 ve "EK", s. 211-212) Türkçe özet bulunmaktadır.]

1.2.3. Tercüme Eserleri

İçtimaiyat Hakkında İbtidai Malumat (Gaston Richard), Matbaa-i Amire, İstanbul, 1924. [Osmanlıca]

Tabiat Kanunlarının Zorluğu Hakkında, Devlet Matbaası, 2. Baskı, İstanbul 1947, II+183 sf. [Milli Eğitim. Gen. Ve Spor Bak. Yay. No 524, Ankara 1988,

²⁷ A.g.e, s.30

183+XXXIV sf. Emile Boutroux (1845-1921)'un Contingence des lois de la Nature adlı kitabının çevirisi.]

Yeni İلمي Zihniyet, (Gaton Bachelard), Vakıf Matbaası, İstanbul, 1934.

İlim ve Felsefe (Moritz Schlick), Vakıf Matbaası, İstanbul, 1934.

Metafizik (Aristoteles), Dün ve Yarın Tercüme Külliyyatı, Vakıf Matbaası, İstanbul, 1935.

Rüzgâr gibi geçti (Margaret Mitchell), 3 Cilt, Şirket-i Mürettebiye Matbaası, İstanbul, 1941, 1944, 1945.

Emil yahut Terbiye (Jean Jacques Rousseau), Türkiye Yayınları, İstanbul, 1943.

Etika (Spinoza), 2 Cilt, MEB Yayınları, Ankara, 1945, 1947. (2. Baskı: MEB Yayınları, Ankara, 1965; 3 Baskı: Ülken Yayınları, İstanbul, 1984)

1.3. Hilmi Ziya Ülken'in Genel Felsefi Görüşleri

Bir düşünürü araştırırken onun yaşadığı dönemi, düşüncelerin oluşumundaki etkileri ve olayları incelemek ve sentezlemek gerekmektedir. Araştırmam da Hilmi Ziya Ülken'i, yaşadığı toplumun görüşlerini, hayatını ve eğitimini, arkadaşları ve ailesini ulaşılabilen bilgiler ile o zamanki dönem içerisinde değerlendireceğiz.

Ülken II. Meşrutiyet (1908) ile başlayan sosyal değişimlerin hızla geliştiği bir dönemde yaşamıştır. Ülken bu dönemlerdeki fikri değişimlerden etkilenmiştir. Düşünceleri ile Türk düşünce hayatına yön vermiş ve izler bırakmıştır. Onun fikri serüveni, hümanizmden Marksizm'e varoluşçuluktan milliyetçiliğe kadar çok geniş bir harita içerisinde değerlendirilmelidir.²⁸

Ülken'in düşünce karmaşası onun toplumdaki değişimleri dert edinip çözüm üretmesi, siyasal ve kültürel değişiklikler içerisindeki felsefi yönünü belirlemesi ile ilgilidir. "Ülken yalnızca bilgileri aktarmakla yetinmemiş, kendi düşünce sistemi içine

²⁸ Vural, s.40

yerleştirme, kendi görüşünü oluşturma çabası içinde olmuştur. Ülken'in felsefeye yakın görünmesi, bu çabanın bir görüntüsü olarak karşımıza çıkmaktadır.”²⁹

Ülken eserlerini 1924'ten itibaren yayınlamaya başlamıştır. İlk eserinde Ziya Gökalp'in etkisiyle Durkheimci bir görüşe sahip olmuştur. Sosyalizmin çıkar bir yol olmadığını görmüş Mehmet İzzet'in etkisiyle Hegel'in mutlak idealizmini kabullenmiş, sonra Spinoza panteizmine meyletmıştır.³⁰ Görüşlerini ve değişimleri eserlerini incelediğimizde açıkça görmekteyiz. Ülken sorun olarak kendine belirlediği konular hakkında ilk olarak makaleler yazmış, sonrasında geliştirerek bunları kitaba çevirmiştir. Yine sorun olarak kabul ettiği ahlak kavramı ile yakından ilgilenmiş, bu alandaki görüşlerini ise *Aşk Ahlakı* adlı eserinde açıklamıştır.

Ülken kendisini çıkmaza sokacak düşüncelerden başka düşüncelere meylederek çıkış yolu bulmaya çalışmıştır. Bunlardan en önemlisi onun tarihi maddecilik düşüncesini kabul etmesidir. O “Tarihi maddecilik, tarihten ibaret olan âlemin objektif izahına teşebbüstür ve bugünkü fizik ve biyoloji gündemüne bunu teyide gitmektedir.”³¹ sözleri ile düşüncesini ifade etmiştir. Ülken 1940 yıllarında bu düşünceden de vazgeçerek Platon (Eflatun)'un düşüncelerini benimsemeye başlamıştır. Platon'un felsefesini kendisine yakın bulmuş ve bunu *Varlık ve Oluş* eserinde belirtmiştir. Ülken kendisini tam anlamıyla bulduğu görüşlerde eski düşüncelerine de değinerek reddiyeler yazmıştır. Bunlardan en önemlisi ise *Tarihi Maddeciliğe Reddiye* adlı eseridir. Bu eserde eski düşüncelerini her alanda ele alarak reddetmiştir.³²

“Ülken'e göre ilk veya derinliğine felsefeyi bulan Eflatun'dur. Eflatun orta yaş diyaloglarında sırf akılcı görünmesine rağmen ilk felsefeyi bulmuştur. Her şey dyade'larla başlar, sonradan zıtlar(karşıtlar) meydana çıkarlar.”³³ Ülken, Platonun etkisi ile varlığın çift kutupluluğu üzerine dikkat çekmiştir. Ülkenin bu görüşünü anlayabilmek için Platon felsefesinden kısaca bahsetmeliyiz. Platon varlığı, yaşadığımız yer olan dünya (duyular dünyası) ve idealar dünyası olarak ikiye ayırmıştır. Ona göre yaşadığımız dünyada her şey geçici ve zamana tâbidir. Asıl

²⁹ Çağatay Özdemir, s.608

³⁰ Vergili, Hilmi Ziya Ülken, s.46

³¹ Hilmi Ziya Ülken, Yirminci Asır Filozofları, “Önsöz”

³² Vural, s.46

³³ Mehmet Bayraktar, Hilmi Ziya Ülken 'in Varlık Anlayışı, Felsefe Dünyası, 2013\2, Sayı:58,

gerçeklik idealar dünyasıdır. İnsanın asıl amacının idealar dünyasındaki güzellik ve adalet idelerine ulaşmak olduğunu belirtmiştir. Ülken ise bu felsefi düşünüşten etkilenecek görünenin dışında, aşkın varlık olarak nitelendirdiği görüşü ortaya koymuştur. “1948’de ‘Amsterdam’da yapılan Uluslararası Felsefe Kongresi’ne sunduğu *Varlığın İki Yüzü* adlı bildirisi felsefenin bundan sonraki yönünü tayin ediyor.”³⁴ Ülken bu çift kutupluluğa “dyad” diyor. Ülken bunu ontolojide, etik de ve her alanda görebileceğimizi söylemiş ve eserlerinde yansıtmıştır.

Bir araştırma yaparken varlığın tümünü ele almakta fayda vardır. Görünenin arkasındaki özelliği bulmak onu şeffaflaştırmak anlamada ve kavramada zihnimize yardımcı olacaktır. “Mesela Sosyoloji ferdi başka inceliyor, Psikoloji başka inceliyor. Hâlbuki ne sosyolojinin incelediği fert ferttir ne de psikolojinin incelediği fert ferttir. Asıl varlık bunların bütünüdür.”³⁵ Bu bağlamda bakıldığında bütünün tamamını görmek için her yönüyle ele almış olmak gerekmektedir. Eksik kalan yerlerin tamamlanması felsefi görüşlerde sistematik ve kalıcı olabilmesi için çok önemlidir. Ülken de kendi düşüncelerini nedenleri ile açıklamaya çalışmıştır.

Hilmi Ziya Ülken’in yaptığı çalışmaların bir diğeri ise İslam Felsefesi konularındaki yaptığı araştırmalar ve verdiği eserlerdir. Bu eserin en önemlilerinden bir tanesi 1945 yılında yayınladığı *İslam Düşüncesi Türk Düşüncesi Tarihi Araştırmalarına Giriş* adlı eseridir. Kızı Gülseren Artunkal babasının İslam Felsefesi hakkındaki düşüncelerini şöyle ifade etmiştir; “Türkiye’de İslam felsefesi üzerine bilimsel anlamda ilk eğilen düşünür Hilmi Ziya oldu. Zaten onun en büyük özlemlerinden biri de doğu ve batı felsefesini bir yapmaktı. Bu konuda *Farabi, İbn-i Haldun, İslam Felsefesi Tarihi, İslam Düşüncesi, İslam Felsefesi* gibi kitaplar yazdı. *Türk Felsefesi Antolojisi*’ni hazırladı.”³⁶ Ülken’e göre İslam düşüncesi yalnızca İslam dininin fikri cephesi değildir. İslam medeniyetinin hâkim bulunduğu devirdeki düşünce demektir.³⁷ Bu düşünce ile İslam medeniyetinin kavimler arası geçiş dönemlerinde düşünce faaliyetleri de genişlemiştir.

Ülken, İslam ilimlerini üç kategori halinde ele almıştır.

³⁴ Vural, s.47

³⁵ Vergili, Hilmi Ziya Ülken, s.47-48

³⁶ Gülseren Artunkal, Hayatı ve Eserleriyle Babam Ülken, İstanbul, 2011, s.6

³⁷ Hilmi Ziya Ülken, İslam Düşüncesi-Türk Düşüncesi Tarihi Araştırmalarına Giriş-, (İstanbul: Ülken Yayınları, 1995), s.13

- 1- Akla dayanan hikmet, felsefe ve tabiat ilimleri,
- 2- Nakle yani kitap ve sünnete dayanan tefsir, hadis, fıkıh gibi şer-i ilimler.
- 3- Hem akla hem de nakle dayanan tasavvuf, tevhit (kelam) gibi ilimler.³⁸

Felsefe bir bütün olarak varlığın doğasını, insanın hayatını, değerlerini sorgulayan, akla dayanan eleştirel bir düşüncüdür.³⁹ Felsefe; Tabiat ilimlerini (biyoloji, fizik, kimya vb.) akıl yolları ile tutarlı bir şekilde eleştirel bir bakış açısı ile sorgular. Nakle dayanan ilim ise gönderilen kitaba, peygamberin eylem olarak gerçekleştirdiği (sünnet) ve tefsir (açıklama) gibi şer-i ilimlere dayanmaktadır. Bunların her ikisini de kullanan ilim de tasavvuf ve kelam gibi ilimlerdir. Bu ilimlerin kullanımları ile İslam Felsefesi birçok düşünür tarafından ele alınmış, Ülken'in öncülüğünde üniversitelerde ders olarak okutulmuş ve şu an da Felsefe ve İlahiyat Bölümü başta olmak üzere okutulmaya devam etmektedir.

Ülken, İslam düşüncesi üzerine çok önemli çalışmalar yapmış, İslam Felsefesi, Çeviri faaliyetleri, İbn Sina, Farabi, Mevlâna, İbn Haldun gibi düşünürlerin düşüncelerinin de içinde bulunduğu kitap ve makaleler yayınlamıştır.⁴⁰ Ülken'in İslam Düşüncesi ve Yunan Düşüncesine bu kadar önem vermesi onun sosyolojik yönünü ortaya koymaktadır. Bir toplumu anlamamanın en önemli yolu o toplumun dinin değer ve görüşlerini kavramaktır. Bu görüşten yola çıkarak Ülken toplumların değer ve normlarını incelemiş ve bir problem alanı olarak ele alıp dönemindeki düşünsel boşluğu doldurmaya çalışmıştır.

³⁸ A.g.e, s.20

³⁹ Ahmet Cevizci, Felsefe Sözlüğü, (İstanbul: Say Yayınları, 2012), s.176

⁴⁰ Özdemir, Türkiye'de Sosyoloji, s.614

İKİNCİ BÖLÜM

HİLMİ ZİYA ÜLKEN'İN ETİK VE DEĞER KAVRAMLARININ İNSAN FELSEFESİ ÜZERİNDEN ANALİZİ

Hilmi Ziya Ülken toplumla ilgili her konuyu incelemeye çalışmış bir düşünürdür. Toplum felsefesi görüşlerinin temelinde insan kavramı ve insanın gerçekleştirdiği eylemler ile ilgili etik ve değer alanındaki değerlendirmeler mevzu bahistir.⁴¹ Bu minvalde insanın eylemlerinde ne denli özgür olduğu, insanın kendisini geliştirme ve mertebeler sürecini ve toplum içerisinde kemale ulaşma yollarını ele alacağız.

2.1. İnsan Nedir?

İnsan akıl ve düşünme yeteneğine sahip olan bir canlı türüdür. İnsan dünyaya geldiği andan itibaren düşünsel gelişiminde faaliyet gösteren bir canlıdır. İnsanın varlığını devam ettirebilmesi için her an düşünmesi gerekmektedir. Yaptığımız her eylemin bir amacı vardır, bu amaca bağlı us ile insan eylemlerini gerçekleştirir ve hayat boyu kendisini geliştirmeye çalışmaktadır. Hilmi Ziya Ülken insanın gelişimini şu şekilde tanımlamaktadır. “Büyük insan büyük doğan değil, fakat kendi kendini yaratarak içinde devrimler geçiren ve mertebeleri aşağı aşağı birliğe ve kemale ulaşan insandır”⁴² sözleriyle, insanın varlığını, aklını kullanarak bilmesine ve buna göre kendisini geliştirmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Çünkü “insan nedir?” sorusu yaşamı anlamının kendi varlığını dile getirmenin ilk basamağıdır. Felsefi disiplinler ve çağdaş bilimler insanı temele alarak görüşlerini aktarmışlardır. Psikoloji, sosyoloji gibi bilimler insanı ele alan, onu anlama, açıklama ve iyileştirme üzerine araştırmalar yapan bilimlerdir. Ayrıca felsefenin alt disiplinleri etik, ontoloji, epistemoloji insan düşüncesinden hareketle yapılmakta, insan mahiyetine (neliğine) ilişkin belirli bir kabule dayanmaktadır.⁴³ Bu disiplin veya bilimlerden bazıları, temelinde yatan insan anlayışını, açıkça oraya koymaktadır. Bazı disiplin ve bilimler bunu açık bir şekilde değil de üstü kapalı, dolaylı bir yoldan da bilime sunmuşlardır. İkisi arasındaki birlik insan ile ilgili soruları ister örtülü ister açık şekilde benimsensin açıklamalar, bulgular

⁴¹ Hüseyin Draman, Toplum Felsefecisi Hilmi Ziya Ülken, (İstanbul: Boyut Kitapları, 2007) s.8

⁴² Hilmi Ziya Ülken, Aşk Ahlakı (İstanbul: YKY, 1999) s.138

⁴³ Muttalip Özcan, İnsan Felsefesi: İnsanın Neliği Üzerine Bir Soruşturma (2006) s.10

ve son tahliller yine insan problemlerine, insan neliğine ilişkin kabullere dayanmaktadır.⁴⁴ İnsan kendi içerisinde keşfedilmeyi erek haline getiren bir varlık olmalıdır. Antik Yunan'dan modern düşünce tarihine kadar insan kavramının kesin bir tanımı olmamakla birlikte birçok düşünür ve filozoflar insan için kendi görüşlerini söyleyerek farklı yönlerden insan tanımı değeri ortaya koyulduğu görülmüştür.

Sokrates'e (M.Ö 469 – 399)göre “İnsan bir beden ve bir ruhtan meydana gelen, maddi bir de manevi boyutu bulunan birleşik bir varlık olup bunlardan insanın gerçek benliğine karşılık gelen, onu her ne ise o yapan öge ya da bileşen ruhtur”.⁴⁵

Kant'a (1724-1804) göre “İnsan düal bir varlıktır. İnsan bir yanı ile doğal bir varlıktır; diğer yanı ile de bir akıl varlığıdır. İnsan doğal varlık yanı ile zaman-mekân içinde bulunan bütün doğal şeyler gibi doğa yasalarına bağlıdır. Akıl yasalarına bağlı olmak demekse, insan olmak, özgür olmak, otonom olmak, kendi kendisine yasa koymak demektir”.⁴⁶

Hilmi Ziya Ülken'e (1901-1974)göre “İnsan tek başına bir cemiyet olandır. İçinde bütün bir âlemi taşıyandır. Kitlelerin ortasında fert olarak kalandır; dağ başında ruhuyla bir cemiyet yaratandır.”⁴⁷

Ülken, Kant, Sokrates ve birçok düşünür kendi fikirleri ile insan kavramını temellendirmeye çalışmış, üzerine bütünden parçaya ya da parçadan bütüne gidecek şekilde insanı anlamaya, tasavvur etmeye çalışmışlardır. Sokrates insanı beden ve ruh olarak ele aldığı anda aslında insan üzerine kuracağı etik ve varlık anlayışını da bu iki kavram üzerine temellendirecektir. Kant insanın iki varlığını (akıl-doğa) ortaya koyarak hayat boyu olacak olan eylem davranışları temelinde kurduğu düalisttik ile bağdaştıracaktır. Ülken ise insanın fert olarak aslında bir topluluğu içinde bulundurduğunu, cemiyetlerin tek tek insanların bir araya gelmesiyle oluştuğunu söylemiş, insan kavramının, insan olmanın değerini ortaya çıkartmaya çalışmıştır.

Düşünürlerin fikirleri, insan kavramına farklı pencerelerden bakarak yorumlamaları neden ve ilkelerini araştırmaları insana daha çok değer katmış ve

⁴⁴ Özcan, s.10

⁴⁵ Ahmet Cevzici, Felsefe Tarihi; Thales'ten Baudrillard'a (İstanbul, Say Yayınlar, 2012) s.76

⁴⁶ Takiyettin Mengüşoğlu, İnsan Felsefesi (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2015) s.65

⁴⁷ Ülken, Aşk Ahlakı, s.89

katmaya devam edecektir. Tanımlardan da anlaşılacağı üzere insan yapıp etmelerinde özgür, düşünsel faaliyetler ile davranan ve kendine özgü bir varlıktır.

Felsefe bir düşünsel faaliyettir. İnsanın soru sorma yeteneği ve bu sorulara cevap ararken farklı sorulara ulaşarak aslında uçsuz bucaksız bir yolculukta ilerlemesidir. Her şey merak ile başlamaktadır. İnsanın kendisini merak etmesi “Ben kimim? Neden? Nasıl?” gibi sorular ile kendisini keşfetmeye başlaması ve kendi değerinin farkına varması bu şekilde başlamaktadır. Sosyal bilimlere baktığımızda insan psikolojisi; toplumu, dünyayı etkileyen faktörlerden sadece bir tanesidir. İnsan üzerine araştırılması ve soru sorulması gereken değerli bir varlıktır. Tıp, sosyoloji, antropoloji, siyaset, devlet felsefesi ve birçok disiplinin temelinde insan kavramı bulunmaktadır.

2.1.1. İnsan Felsefe İlişkisi

Felsefe varlığı var olmağı bakımından ele alan bir düşünce sanatıdır. Var olanı anlama, nedeni üzerine düşünerek ortaya çıkan bir disiplindir. Felsefe bir tanışma toplantısı, sizi size tanıtan, sizi ötekine tanıtan ve ötekini size tanıtan görkemli bir şölendir. Bu şölende değer, bu şölende varlık ve bu şölende bilgiyle tanışsınız”⁴⁸

Felsefe soru sorma sanatıdır. Soru soracak olan insandır. Tamda burada felsefe ve insan birbirlerini tamamlayan iki eş parça gibidir. Felsefeyi diğer disiplinlerden ayıran en önemli özellik onun soruları mantık çerçevesi içerisinde olması ve akıl yürütme yöntemleri ile ilerlemesidir. Tarihsel süreç de insan kendisini keşfetmesi, dünyayı anlaması, toplumda kendisine bir rol bulması gibi birçok neden ile kendisine sorular sorarak düşünsel faaliyetini gerçekleştirir. Bir insan neden yaratıldığını sorgulamadan, hayattaki gayesini bilmeden, en önemlisi de kendisini tanımlamadan yaşamına devam edemez. İnsanı diğer canlılardan ayıran en büyük özellik akıldır. Akıl insana yön verir. Araştırma ve merak etme duygusu ile gayesini bulmaya çalışmaktadır.

İnsanın yapıp eden bir varlık olması ve dolayısıyla aktif olması gerekmektedir. Hayatı boyunca insanların yaşamlarının bir düzen içerisinde ilerlemesi, onların seçim

⁴⁸ Hüseyin Gazi Topdemir, Felsefe Nedir? Bilgi Nedir? (Türk Kütüphaneciliği 23,1 (2009) s.120

yapmaları, davranışları ve karşılaştıkları eylemleri akıl süzgecinden geçirmeleri gerekmektedir. İnsanın yapacaklarını sıraya koyması, onlar arasında bir seçim yapması ve buna göre davranması gerekir. Bunu insana sağlayan, onun yapıp etmelerini yöneten değer duygusudur.⁴⁹ Bu duygu, insana yön vererek onun bir düzen içerisinde yaşamasına olanak sağlamaktadır. Nitekim âlemin mihrakı insandır. Ham gerçeğe katılmış her ne varsa insanın eseridir ve onun içindir.⁵⁰ Varoluş gayeleri de insan içindir. İnsan doğa üzerinde eylemleri ve akli ile yön bularak yaşamını devam ettirmek zorundadır.

2.1.2. İnsanın Değeri ve Toplumdaki Yeri

İnsan dünya üzerinde tek başına olan bir canlı değildir. Yaşamını devam ettirebilmesi için diğer canlılara, doğaya ve topluma ihtiyaç duymaktadır. İlkel toplumlardan bu yana insanların bir araya gelerek yaşamaları onların güven, beslenme gibi temel ihtiyaçların karşılanması için bir gereklilik arz etmektedir. Bu gereklilik insanlar arası ilişkiyi zorunlu hale getirmektedir. İnsanlarla iletişim kurma becerisi insanı değerli kılan vasıflardan biridir. Çünkü insanın kendisini ifade etmesi oluşacak problemleri dile getirmesi ve çözüme bağlamasında, kısaca hayatını devam ettirebilmesinde büyük rol oynamaktadır.

Toplum insanların bir arada bulunmasıdır. İnsanları bir arada tutan şeyler ise değer ve yargılardır. İnsan toplum içerisinde kendisine bir iş üstlenerek hayatını devam ettirir. Örneğin toplumdaki yeri öğretmen olan kişinin eğitim vermesi, doktor olan kişinin hastasını iyileştirmesi, asker olan kişinin ise o toplumu koruması beklenmektedir. Nasıl ki bir yapboz da parça olmadan bütünü anlamı tam olarak ortaya çıkamayacaksa insan olmadan da toplumun anlamı ortaya çıkamayacaktır. İnsan değer ve yargılarını toplum içinde keşfedecek ve benliğini bulacaktır. İnsan çaba ve başarıları ile geleceğe yön vermelidir. “Büyük çapta yaratıcı olan insan, ‘benim’ diyen insandır.”⁵¹ Bu insan kendisini tamamlamış ve toplum içerisinde eylemleri ile sürekli aktif olan insandır. Sürekli aktif olan insan daima kendini geliştirmeyi amaç edinen insandır. Ülken toplum içerisinde aradığı insan kavramını şu şekilde dile getirmiştir; “Bütünü seven birlik halindedir. Birlik halinde olan insandır. Biz insanı arıyoruz ve

⁴⁹ Mengüsoğlu, İnsan Felsefesi, s.20

⁵⁰ Ülken, Aşk Ahlak, s.48

⁵¹ İonna Çukuradi, Nietzsche ve İnsan,(Ankara: 1997), s.25

alemi onun etrafında yeni baştan kuracağız.”⁵² Ülken bu sözleri ile insan kavramını birlik halinde olan ile bağdaştırarak alemi de insanın etrafında yeni baştan kuracağını söylemiştir. Burada yeni baştan kurması insana verilen değer ve alemin onun için olduğunun manası ile birleştirmek istemiştir.

2.1.3. Felsefi Antropoloji

İnsanın bütün varlık alanlarından elde ettiği bilgiyle yetinmeyerek, kendisini de özel bir bilginin nesnesi yapması, insan felsefesinin, felsefi antropolojinin ortaya çıkışı gerekesidir.⁵³ “İnsanın kendisinin ne olduğunu, onun başka varlık alanlarıyla bağlarını; insan ile birlikte varlık dünyasına katılan anlam boyutlarıyla yeni varlık katmanlarının ne olduğunu ve bunlarla insan arasındaki ilişki problemlerini, insanın kozmostaki yeri problemini incelemeye hiçbir bilim girişmez”.⁵⁴ Bu problemleri incelemek felsefenin bir işidir. Bu problemleri ele alan felsefe dalına “Felsefi Antropoloji” adı verilmektedir.

İnsan her zaman başarısının arkasındaki nedenleri incelemeye yönelmiş ve bunu devam ettirmek istemiştir. Yaptıklarının anlamlarını araştıran ve eylemleri hakkında kendisine soru soran insanı, diğer canlılardan ayıran özelliği de budur. Kendini aşması, bir sonu olmadan sorular sorarak akli ile alem arasında merak duygusunu arttırıp gelişimini sağlamasıdır. Felsefi Antropoloji insanın kendini aşmasını yani insanın eylemlerinin nedenlerini ortaya koyarak onların doğru-yanlış diye nitelendirerek araştıran bir disiplin olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hilmi Ziya Ülken’in eserlerine bakıldığında onun asıl amacının insanın oluşumu ve toplum içerisinde kendini bulma, kişilik kazanma yollarının nasıl olduğunu gösterme çabasıdır. Antropoloji de insan ile varlık dünyasının arasındaki problemleri ele alan bir disiplindir. Bu bağlamda Ülken’in de Felsefi Antropoloji ile bağlantılı olduğunu görmekteyiz. Çünkü Ülken *Aşk Ahlakı* eserinde insanın eylemlerinin nedenini araştıran ve bu eylemlerden kurtulma yollarını nedenleri ile açıklayan bir düşünürdür. Ülken insanın cemiyet içindeki yeri ve değeri üzerinde durmuş ve birçok eserinde insan ve alem ilişkisi içerisinde düşüncelerini ifade etmiştir.

⁵² Ülken, *Aşk Ahlakı*, s.68

⁵³ Takiyettin Mengüşoğlu, *Felsefeye Giriş* (Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2013) s.304

⁵⁴ Mengüşoğlu, *Felsefeye Giriş*, s.304

Bakıldığında felsefi antropolojinin problem olarak ele aldığı konuları Ülken’ de felsefi düşünce dünyasında ele almış ve bu problemleri incelemiştir.

2.2. Hilmi Ziya Ülken’de Ahlak Kavramı

Hilmi Ziya Ülken, insan kavramını mertebeler halinde ele alarak değerlendirmiştir. Bu mertebeler sıradan insandan ideal insana doğru ilerlemektedir. İnsan bir mertebeyi geçmeden diğer mertebeye ulaşamayacaktır. İdeal insan mertebesine ulaşmak, Hilmi Ziya Ülken’e göre bir son değil kendisini geliştirerek devam edilecek sonsuz bir yoldur. “Mertebeler her insan içindir, her cemiyet içindir ve bitmeyen tarih boyunca bütün insanlık içindir.”⁵⁵

Ülken’ göre “ahlak felsefesi pratik felsefenin bir kısmıdır.”⁵⁶ “Klasik felsefede bilmek, etmek (icra etmek) ve yapmak (yaratmak) şeklinde ayrılan üç davranış tarzından hareketle Ülken, ahlak felsefesinin etmek (icra etmek) üzerinde yer alan pratik felsefenin bir kısmı olduğunu ortaya koyar.”⁵⁷ Bu eylemi ortaya koyacak olan kişi de insandır. İnsan akli melekelerin dışında öz olarak da diğer canlılardan ayrılmaktadır. Bu nedendir ki insan ahlaki ve değer niteliğine sahip bir varlıktır.

Ülken’e göre ahlak, “insanlar arası münasebetlere ait aşkın (transcendant) bir varlık ve değer sahasıdır.”⁵⁸ İnsan psikolojik bir varlık olarak çevresi içerisinde kişilik oluşturmaya çalışmıştır. Kâmil olma seviyesine ulaşılan basamaktan sonra aşkın olana, ihtirasa yükselecektir. Ahlak insanlar arası münasebette gerçekleştiğinde yerinde kalmayıp, bir sonraki mertebeye olan ihtiras ve tutku yani ideal ahlakı ortaya koyacaktır. Ülken insanın aşkın varlığa ulaşmasında bazı sorumluluk ve mertebelerden geçmesi gerektiğini söylemiştir. Bu mertebeler ve özelliklerini aşağıdaki kısımda açıklamaya çalıştık.

⁵⁵ Ülken, Aşk Ahlakı, s.245

⁵⁶ Hilmi Ziya Ülken, Ahlak, (Ankara: Doğu Batı Yayınları,2016), s.13

⁵⁷ Nurten Kiriş Yılmaz, Hilmi Ziya Ülken ‘in Ahlak Görüşü: Aşk Ahlakı, Turkish Studies, 2018, Cilt: XIII, Sayı: 28, s.817

⁵⁸ Hilmi Ziya Ülken, Felsefeye Giriş, (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1958), s.190

2.2.1. İnsani Mertebeler

Hilmi Ziya Ülken'in insan gelişimi için oluşturduğu 4 mertebe vardır. Bunlardan birincisi; korku mertebesi, ikincisi; ümit mertebesi, üçüncüsü; gurur mertebesi, dördüncüsü; aşk mertebesidir.⁵⁹ Hilmi Ziya Ülken'e göre her insan devlet eğitimi ile bu mertebelerden geçebilmektedir. İnsanlık ilkçağdan büyük medeniyetlere kadar bu mertebeleri safha safha geçmiştir. Hilmi Ziya Ülken'e göre bir insanın yaşamını dört bölüme ayırırsak; çocuk korku ahlakında, delikanlı gurur ahlakında, gençlik ümit ahlakında ve yetişkin insan aşk ahlakında belirli olmaktadır.⁶⁰ Bütün bunlardan anlaşıldığı kadarıyla insanın ereği mertebeleri geçmek ve ideal insan (insanlaşma evresi) olma yolunda ilerlemek olmuştur. Mertebeleri aşmak ve gayeye ulaşmak için herkesin birbirini aşmak istemesi gerekmektedir. Bu isteme ile insan cemiyet içerisinde kendisine bir rol bulmakta ve insan olma değerini açığa çıkartmaya çalışmaktadır.

Diğer taraftan eğitim, insanın mertebeleri geçmesinde etkili olmaktadır. "Öyleyse eğitimin gayesi ruhu zincirlerinden kurtarmak ve ona yön vermektir; ruhun kurtuluşu ise, noksanlığı görmek ve hakikat için şevk duymaktır."⁶¹ Olgunlaşma seviyesine yükselmek sadece insan için değil, cemiyetler içinde çok önemlidir. İnsanın hakikate ulaşması, onu arzu etmesi ve toplumunda ideal olana gitmesi önem arz etmektedir.

Hilmi Ziya Ülken'e göre bu çıkarımlardan yola çıkarak bir insan tanımı yapacak olursak; insan, ruh ve bedenden oluşmuş; eksikliklerle doğmuş fakat mertebelerden geçerek içerisinde ideal insan olma potansiyelini oluşturmuş bir varlıktır. Çünkü "İnsan zincirler içinde uyanır; fakat kendi çabalarıyla bu zincirleri birer birer kırarak, bütün emekler ve kurbanlar karşısında hürriyetini kazanır."⁶² İnsan toplumun pasif bir unsuru olarak doğar; fakat hayatı direnme ve tepkileriyle gittikçe daha fazla 'kişi olmaya' ve iç hürriyetini kazanmaya başlar.⁶³ İnsanlık evreninin son varacağı hedef bu açıdan "insanîyetçilik" olmuştur.

⁵⁹ Ülken, Aşk Ahlakı, s.245

⁶⁰ A.g.e s.245

⁶¹ Ülken, Aşk Ahlakı, s.245

⁶² A.g.e. s43

⁶³ Ag.e. s.43

2.2.2. Ruh Beden İlişkisi

Hilmi Ziya Ülken'e göre insan ruh ve bedenden oluşmuştur. Madde ve ruh nasıl birer hakikat ise cemiyet ve ruhun hürlüğü de Ülken'e göre bir hakikattir. Bu gerçeklik insanın varoluşunun bir gerçekliğidir. "Ruh ile madde bir bütündür. Bu bütün âlemdir ve bunun temsilcisi kişiliktir."⁶⁴ "İnsan, bedeniyle insan değildir; doktrinleriyle de insan değildir. O ancak doymak bilmez bir eylem kaynağı olan ihtirasından kurtulmuş kişiliğiyle insandır."⁶⁵ Buradan da anlaşılacağı üzere kimlik kavramı Ülken'de önemlidir. Ülken kimliğin ham maddesi olan ethos'un bilgi kuramının sezgi üzerine inşa edileceğini belirtmiştir. Ülken sezginin obje ve süje birliğine dayanan bilgi olduğunu belirtir. Sezgiye dayalı olan bilgi fillerin sürekliliğine dayandığını dile getirmektedir.⁶⁶ "Ülken, bu sayede bilinçte de bir kopuş olmayacağına kanaat getirmektedir. Böylelikle Ülken'e göre zaman açısından bütünlüğü mümkün kılınmış tümel\çok yönlü bir kimliğin inşası gerçekleşmiş olacaktır."⁶⁷ Ülken olgu(nesne) ve idealin(ide) birliğine dayanan bütünlükçü bir kimliğin peşinde olmuştur.

"İnsan ve ruh üzerine çözümlenmeler yapılmadan, sosyoloji ve felsefe meselelerini açıklamak imkânsızdır. Zira ruhun yokluğunu savunmak, hakikati reddetmek demektir."⁶⁸ Ruh ve beden birbirinden ayrılmaz bir bütündür. Ruh olmadan maddenin, madde olmadan ruhun kendini tam anlamıyla gerçekleştirme mümkün değildir. Beden ve ruh birbirinin hem tamamlayıcısı hem de karşıtıdır. "Maddeye değer veren, ruhun ona aşkıdır. Ruha kuvvet veren onun maddeye tutulmasıdır. Maddeden ayrılan ruh, kendi içinde katlanarak ölmeye mahkûmdur."⁶⁹ Madde ve ruh var olan ve birbirinde ayrılmaz iki cevherdir. Bu cevherler insanın eylemlerinin, yaşamının, düşüncelerinin en temelindeki neden olmuştur.

İnsanın sadece ruhu üzerinde durup onu geliştirmesi bedeni eksik bırakmıştır. Aksi takdirde sadece maddeyi önemseyip onu geliştirmek insan yerine makine meydana getirmiş olurlar. "Ruh ve beden birdir; madde mananın aynıdır. O, âlemin kemal halinde birliği, o, unsurlarda 'keşifli' şeklinde görünen birliğin parıltısıdır.

⁶⁴ A.g.e s.52

⁶⁵ A.g.e. s.48

⁶⁶ Veysel Ergüç, Türk Düşüncesinde Kimlik Kavramına Özgün Bir Bakış: Hilmi Ziya Ülken Örneği, Muhafazakâr Düşünce, 2019, Cilt: XVI, Sayı:57, s.36

⁶⁷ A.g.e, s.36

⁶⁸ Hilmi Ziya Ülken, Umumi Ruhiyat, (İstanbul, 1928), s.51-55

⁶⁹ Ülken, Aşk Ahlakı, s.52

Bedensiz ruh bir hayal, maddesiz mana bir vehimdir.⁷⁰ Anlatılan şudur ki, biz insan kavramını ele alırken ruh ve madde ilişkisi üzerinden devam ederek bir çıkarımda bulunacağız.

Ruhun kendini geliştirmesi için etkenlere ihtiyacı vardır. İnsanın bir şeyi başarabilmesi için istemesi ve çabalaması gerekmektedir ki, ruh için de aynı şekildedir. İnsan ruhunu geliştirmek, kişiliğini oluşturmak, mertebeleri geçmek ve ideal insan olabilmek için gayret sarf etmesi gerekmektedir. “Sevinç (mutluluk) ve sevgi ruhun iki kanadıdır. Bunlar ona kuvvet, sonsuz olan akışına hız verir. Bunlarla o, tehlikenin uçurumlarından aşarak hakikat ve zaferin şahikalarına ulaşan bir gökyüzü kartalıdır. Sevinci olmayan sevgi, ümitsiz ve kırılmış bir ruhtur.”⁷¹

Hilmi Ziya Ülken ruhu tasvir ederken ruhun kanadını soyut cevherler ile bizlere anlatmıştır. Bunlar söylenildiği üzere mutluluk ve sevgidir; ruhun iyi olabilmesi için bir şeye sevgi duyması gerekmektedir. Mutluluk ise ruhu ideal olana gitmesi için onu besleyen bir diğer cevherdir. Psikolojik bir yaklaşım ile bakıldığında beden ideal olana ulaşması ruhun mutluluğu, sevgisi ve inancı ile olmuştur. Hilmi Ziya Ülken’e göre her düşkünlük bir mahkûmluktur. “Ruh, düşkünlük halinde kendi acizliğinin kölesidir. Heyecan halinde, çevrenin değişik tesirlerine bağlanır, onlarla başlar onlarla biter. Arzuları öldürüp kendine cebrettiği zaman kendi içine kapanmaya mecbur olur, bütün kudret ve faaliyetini kaybeder.”⁷²

Ruhun kudreti kendini kaybetmemesi ve düşkünlük halinde olmaması ile gerçekleşir. Düşkünlük ise, insanı çukura indiren ideal insandan uzaklaştıran bir eylemdir. İdeal insan, ruhun sevgi ve kudretini taşıyan her tutku, bir hâkimiyet olmuştur. Bunlar ahlak, adalet, iyilik, sanat gibi iyiyi isteme fiillerinde bulunacak olanların ulaşması gereken eylemlerdir. Ruhun düşkünlüğü ise Ülken’e göre kötü eylemlerdir. Bunlar; içki, kumar, söz düşkünlüğü gibi eylemlerdir. İnsan kendi kaderi içinde akıl ile seçimlerini gerçekleştirir. “Ruhun duygu yoluyla kudreti, ‘ihtirasladır’ ve ihtiras; tasavvurun fiile geçmesi, aklın irade ile birleşmesi, hayalin yaratıcı hayal gücü halini alması demektir.”⁷³ İhtiras tasavvufta insanın uzak durması gereken bir kavram olarak bahsedilirken Ülken’in düşüncesinde ideale ulaşmak için geçilmesi gereken bir

⁷⁰ A.g.e. s.59

⁷¹ A.g.e. s.59

⁷² Ülken, Aşk Ahlakı, s.45

⁷³ A.g.e. s.46

mertebedir. Çünkü Ülken'e göre insan yapı olarak güdülerini olan ve içinde hırs barındıran bir varlıktır. Bu hırsı yok ederek değil aksine onu azmederek ruhu hürriyete kavuşturmada bir etken olarak ele almıştır. Burada Ülken insanın ihtiras halinde olmasını sürekli aktif ve doğru bilgiyi eylem haline gerçekleştirmesi ile anlamlandırmaktadır. Doğru bilgiyi de akıl ile insanın iradesinin sonucu olarak nitelendirmektedir. O halde insan tasavvur ettiği şeyi ancak fiil haline getirince bir anlama kavuşmuştur. İnsanın iyi olanı istemesi onu arzu etmesi dışında iyi eylemini gerçekleştirmesi gerekmektedir. Hilmi Ziya Ülken'de insancılık, ideal insan, kudret sahibi olan kişi irfanını fiil haline koyarak ve onu devam ettirerek insanlığı ortaya koyacaktır. Bu bağlamda insan, her zaman ideal olanı isteyen ve bu yolda ilerleyen eylemlerde bulunan kişi olma arzusu içinde olmalıdır.

Ruh ve beden sürekli ilerlemeye kendini geliştirmeye elverişlidir. İnsan basit eğilimlerden sonsuz eylemlere, hayvani yaşamdan zihin ve akıl ile olan ahlak eylemine kadar yükselbilmektedir. “Ruh sürekli bir terakkiye elverişlidir. Yalnız onu hareket ve faaliyete geçirmesini, sonsuz şevkle aranan konular yaratmasını ve asıl, kendine bakmasını, eşyadan kendine dönmesini bilmek gerek! Bunları yapan insanın ruhu kudretlidir.”⁷⁴ Bu bağlamda ruhun kudreti insanın kendisini bilmesi, bulma çabası, sevmesi, istemesi ve bunların fiil haline geliştirmesi onun hem sosyolojik olarak toplum içerisindeki, seçimi ve konumu itibari ile hem de psikolojik olarak ruhun mutluluğu ile ideal olana yükselecektir.

Hilmi Ziya Ülken'in ruh ve beden anlayışı ile Sokrates'in ruh ve beden anlayışı birbirlerine çok benzemektedir. Sokrates insanları ruhlarına özen göstermeye davet etmiştir. Sokrates'e göre beden ve ruhtan meydana gelen maddi ve manevi yapıya sahip varlığa insan denir. “İnsanı meydana getiren bu iki bileşen, Sokrates'e göre iki ayrı değer türünün ortaya çıkışına neden olur. Gerçekten var olanın beden olduğuna inananlar ya da insanı insan yapan unsurların ruh olduğu bilincinden yoksun olanlar, mutluluğu bedensel tatminlerde arayanlar, haz, maddi zenginlik ya da şeref peşinde koşanlardır.”⁷⁵ Bu doğrultuda Sokrates ve Ülken için ruh, insanı meydana getiren üzerinde tutku ve sevgi ile gidilmesi gereken insanı insan yapan ahlak, adalet, değer gibi yargıları fiile geçirmek ile ancak ideal olana ulaşılabileceğini görmekteyiz.

⁷⁴ Ülken, Aşk Ahlakı, s.49

⁷⁵ Cevizci, Felsefe Tarihi, s.76

Beden ve ruh birbirine indirgenemez ve ayrılmaz bir bütündür. İki cevher de kendisi için değerli bir yapıdadır. “Ruh ve beden bir akış, bir nehir, bir fiiller ve hayaller silsilesidir. Ondandır hiçbir şey çıkarılmaz, hiçbir şey yok edilmez. O uzvi, içtimai ve sonsuz arzuların kurulumudur. Geleceğe açık bir fiiller süresi halindeki ruhun akışında, arzular birbirini aşarak öteki arzulara karşı hürlük ve üstünlük kazanır.”⁷⁶ Ülken’e göre ruhun hür olması onun arzu ve tutkusunun sonsuz olması ile ilgilidir. Sonsuzlukta devam eden bu hürriyette her basamak onun için bir öncekinden kurtuluştur. “Bunları yapan insanın ruhu kudretlidir. Bütünü seven birlik halindedir. Birlik halinde olan insandır. Biz insanı arıyoruz ve alemi onun etrafında yeni baştan kuracağız.”⁷⁷ Ülken bu bağlamda insanı tanımlayarak yeni baştan şekillendireceği bir cemiyet (toplum) kurma yolunda ilerlemiştir.

Hilmi Ziya Ülken insan kavramını gerçek manası ile kavuşturmuş, sonrasında insan etrafında alemi yeni baştan kurma isteği üzerine harekete geçmiştir. Bu süreçte insanı oluştururken ve her evresinde mertebeler kısmında bahsettiğimiz 4 mertebe ile nasıl insan olunacağını ortaya koymuştur. Ülken; “Biz insanı ahlakı korku ve ümitten, vehim ve kuruntudan, gurur ve övünmeden kurtulmuş olan ihtiras üzerine, sevgi üzerine kuracağız.”⁷⁸ diyerek insanileşmeye giden yolda ihtiras (istek) ve sevgi kavramlarının üzerinde durmuştur.

Bu çıkarımlardan anlaşılacağı gibi Ülken’e göre; insan yaşamı boyunca gurur, kibir ve övünmeden uzak durduğu kadar insan olmuştur. Değer ve yargıların ön planda olduğu sevgi, ihtiras, tutku; irfanını fiil haline koymada ve ruhu tamamlama da bir bütünlük sağlamıştır. “Ruh âlemin aynasıdır. O ne kadar temiz ve açık ise, içindeki akisleri de o derece besbelli ve hakikidir. Hakikat ruhta ve ruh her yerdedir. Ruhta batın, esrar ve karanlık yoktur. O zahirin, açıklığın ve aydınlığın en olgun halidir.”⁷⁹

Ruh ve beden bir olduğu hakikati ile ilgili Ülken “Felsefe ruhun sporu, oyun bedeninin felsefesidir. Zaten âlem bir bütün halinde iken nasıl olur da siz onları ayırabilirsiniz?”⁸⁰ sözü ile ruh ve beden birliğini bir kere daha vurgulamıştır. Dikkat edilmesi gereken Ülken’in ruh kavramına bir benzetme yapmasıdır. Felsefe ruhun

⁷⁶ Ülken, Aşk Ahlakı, s.49

⁷⁷ A.g.e.s.43-68

⁷⁸ Ülken, Aşk Ahlakı, s.98

⁷⁹ A.g.e, s.59

⁸⁰ A.g.e, s.61

sporudur derken nasıl ki felsefe (philo-sofia) bilgelik sevgisi, sevgiyi isteme, arzu etme ona ulaşma çabası ise, bunu yapmanın insanın kendisini bulmada sorular sorarak insanlığını bulmasının, ruhun sporu olarak nitelendirmiştir. “Spor(felsefe) bize sabır ve dayanma verecektir. Onun yardımıyla kuvvetimizi ölçmeyi, yenilgiler karşısında yeis ve korkuya kapılmamayı öğreneceğiz. O bizi, dışından yönetilen makine adam olmaktan kurtaracak; isteyen ve yapan, teşebbüs insanı haline getirecektir.”⁸¹

Günlük yaşantımıza uyarlandığında spor nasıl ki insanın sağlığını korumasını, zinde olmasını ve psikolojik bir etki ile mutlu olmasını sağlamakta ise “Spor da ruhun açıklığını ve saflığını geliştirecektir. Orada kudretler ölçülecek, cüret ve sabır başarı kazanacak-; hile ve gösterişe imkân olmadığı görülecektir. Hâsılı, ruh ve beden felsefesinin bir unsuru gibi kabul ettiğimiz spor, bizi kudretli ve ahlaklı olmaya hazırlayacaktır.”⁸²

Ruh ve beden kavramlarının birliğini, hakikat oluşunu ve sürekli kendini yenileyen ve geliştiren bir cevher olduğunu Ülken felsefesi bağlamında ana çizgileri ile oluşturmuş bulunmaktayız. Şimdi ruh kavramının, insan yapısının, ahlaki değerlerin ve eylemlerin nedenini ortaya koymak için felsefenin alt disiplini olan etik kavramını inceleyeceğiz.

2.3. Etik ve Değer Kavramlarının Analizi

Etik felsefenin değer ile ilgili boyutunu oluşturan temel bir disiplin olarak, doğru ve yanlışın teorisi, olması gerekenle ilkeleri ele alıp inceleyen felsefe disiplini. ⁸³ Etik bütün insan eylemlerinin bilgisini, çeşitli görüşlerin tartışma boyutlarını ele alır. İnsanın davranışlarındaki nedenler, bu davranışlarda toplumun yaptırımını, iyi- kötü kavramlarının değer boyutu ele alınmaktadır.

2.3.1. Etik Nedir?

İnsan eylemlerinin nedenlerinin, altında yatan sebepleri, onları bu eyleme götüren alt yapısındaki etkenleri araştıran bir disiplindir. Ahlak ile Etik kelimesi günümüzde birbirleri ile çok karıştırılmaktadır. Ahlak iyi- kötü, doğru yanlış diye

⁸¹ A.g.e, s.61

⁸² A.g.e s.61-62

⁸³ Cevizci, Felsefe Sözlüğü, s.165

nitelendirdiğimiz eylemlerdir. Etik “İnsanın yapıp etmelerini problem alanı olarak araştıran, bu alanın varlık nitelikleri ile bu alanı yöneten ilkelerin, değerlerin varlık niteliklerini, yapıp etmelerinin bağımlı ya da bağımsız olmalarını inceleyen disiplindir.”⁸⁴

Başka bir tanım ile de etik “Töre bilimi. Çeşitli meslek kolları arasında tarafların uyması veya kaçınması gereken davranışlar bütünü. Etik bilimi. Ahlakla ilgili. Ahlak felsefesi. Felsefenin ödev, yükümlülük, sorumluluk ve erdem gibi kavramları analiz eden, doğruluk veya yanlışlık ile iyi bir yaşamın nasıl olması gerektiğini açıklamaya çalışan daldır.”⁸⁵

Etik teriminin ahlak felsefesine giriş kitabına isim oluşu 2002 yılında Ahmet Cevizci'nin *Etığe Giriş* kitabı ile gerçekleşmiştir.⁸⁶ Ahmet Cevizci eserinde ahlakın; inanç, emir, yasak, norm ve değerler taşıyan bir yaşama biçimi olduğunu söylemiştir.⁸⁷ Cevizci Etik ve Ahlak Felsefesini aynı manada kullanmıştır.

Etik-ahlak terimlerini her ikisini de başlığında kullanan kişi Doğan Özlem' dir. Doğan Özlem *Etik-Ahlak Felsefesi*⁸⁸ eserinde etik ve ahlak felsefesini aynı anlamda kullanmıştır. Etik ve ahlak kavramı üzerinde durmuş ve ahlak kavramını moral anlamında kullanmıştır. Özlem etik ile ahlak felsefesini özleştirirken, etik ile ahlak kavramını ayırmıştır.

İnsan doğası gereği yalnız yaşayamayan ve varlığını belli bir topluluk içerisinde sürdürebilen akıllı, duygulu, bir bedene ve öze sahip varlıktır.⁸⁹ Bir insanın yapip-etmeleri kendisini ilgilendirdiği kadar etrafındaki insanları ve canlıları da ilgilendirmektedir. Bu bağlamda diyebiliriz ki ahlak, insanın var olduğu günden beri toplumsal bir fenomen olarak var olagelmiştir.⁹⁰

⁸⁴ Mengüşoğlu, Felsefeye Giriş, s.315

⁸⁵ Hümevra Özturan, Etik ile Ahlak Arasında: Türkçe Ahlak Felsefesi Literatürüne Dair Etik Kavramı Kullanımı Üzerinden Bir Değerlendirme, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 2011, Cilt: IX, Sayı:17, s. 171

⁸⁶ Ahmet Cevizci, Etığe Giriş, (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2002, 2008)

⁸⁷ A.g.e, s.3

⁸⁸ Doğan Özlem, Etik, (İstanbul: İnkılap Yayınları, 2004; Etik-Ahlak Felsefesi, İstanbul: Say Yayınları, 2010)

⁸⁹ Mehmet Münir Dedeoğlu, Yeni Değerler Dünyası İçin Toplumsal Aşkın İsyanı -Bergson Ve Etik- (Ankara, Altınpos Yayınları, 2012) s.7

⁹⁰ A.g.e. s.7s

Bir eylemin ahlaki değer taşıyabilmesi için onun toplum içerisinde yapılması gerekmektedir. Aile içerisinde, okulda, sokakta ve toplum içerisinde kullandığımız birçok ortak alanları söyleyebiliriz. İnsan yaratılış ve yapı itibari ile bir toplum içerisinde bulunmak zorundadır. Hayatta kalma, güvenliğini koruma ve beslenme ihtiyaçları bunlar arasındaki en temel ihtiyaçlar olmuştur. Antik Yunan Felsefesinden bu yana birçok sistematik filozof etik alanı ile ilgili görüşlerini söylemişlerdir.

Ülken'e göre modern düşüncede değer problemini ilk defa bağımsız olarak ortaya koyan Kant olmuştur.⁹¹ "O bunun için yetelerimizin sınıflandırılması ile işe başlamıştır. Kant'a göre insan aklını üç yetisi vardır. Tasavvur, arzu, his.⁹² Tasavvur yetisine dayanmak üzere "saf akıl", arzu yetisine karşılık "pratik akıl" veya ahlak, his yetisine karşılık "hüküm gücü" yani değer hükmü vardır. Kant'a göre etik; "Öyle eylemde bulun ki eyleminin gerisindeki maksim herkes için geçerli evrensel bir yasa olsun"⁹³sözü ile insan öyle bir eylemde bulunmalı ki, o eylemi gören kimse onu evrensel ahlak kural koyucu olarak kabul etsin. Eylemler hür, ödev niteliğinde yapıldığı takdirde kendini gerçekleştirdiğini söylemiştir.

Aristoteles'e göre etik; "insan olmanın anlamı ve amacı olarak tanımlanır. İnsanın nihai amacı olarak 'eudaimonia'nın, en yüksek iyi için gerekli tüm ölçüleri sağlaması gerektiğini söyleyen Aristoteles'e göre, insanın kendisini gerçekleştirmesinin sonucu olan mutluluk, bütün insanların her şeyden çok peşine düştükleri bir hedef olmuştur."⁹⁴ Bu bağlamda mutluluğa ulaşmak ise akla uygun erdemli davranışları sergilemektir.

Aristoteles'ten beri felsefenin ilgilendiği alanlar şu sorular ile kısıtlıydı; 1- Ne bilebiliriz? (Bilgi Felsefesi), 2- Ne yapabiliriz? (Ahlak Felsefesi), 3- Ne umabiliriz? (Din Felsefesi). Kant bunlara "İnsan nedir?" sorusunu dördüncü bir problem alanı olarak eklemiştir.⁹⁵ İnsan metafiziğinin bir problem olarak felsefi açıdan ele alınması, insan davranışlarının(eylem) incelenmesi etik alanı üzerine de etkili olmuştur.

⁹¹ Ümit Coşar, Hilmi Ziya Ülken de Bilgi ve Değer, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncüyıl Üniversitesi(2009), s.100

⁹² Hilmi Ziya Ülken, Bilgi ve Değer, (İstanbul: Ülken Yayınları, 2001), s.188

⁹³ Cevizci, Felsefe Tarihi, s.738

⁹⁴ Cevizci, Felsefe Tarihi, s.132-133

⁹⁵ Mengüşoğlu, Felsefeye Giriş, s.316

Geçmişten günümüze felsefi etik için üç farklı görüşten söz edilmiştir. 1.Eski Grek Etiği, 2. Kant Etiği, 3. Değerler Etiği (Max Scheler, Nicolai Hartman)

1.Felsefi bir etikle ilk kez Grekler ile karşılaşırız. Etiğin esas niteliği, din etiği gibi amaç güden eudaimonist olmasıdır.⁹⁶ Burada asıl amaç mutluluktur. İnsan mutluluğa erişmek için neler yapabilirim sorusu ile kendisine yollar aramıştır. Aristoteles ise bütün insanların mutluluk aradığını söyler; fakat bu mutluluğun ne olduğu sorusu üzerine bir birleşme bulamamıştır.

2.İlk kez Kant böyle amaca yönelik bir etiğin insanın ahlak hayatını inceleyemeyeceğini açıkça ifade etmiştir. Mutluluk arayışı insandan insana farklılık gösterecektir. Birisi için mutluluk o ise başka birisi için şu olabilmektedir. Bu nedenle mutluluk arayışları değişkenlik gösterecektir. Bu bağlamda eylemlerimizin ahlaklı olup olmaması da değişkenlik gösterecektir. Birisinin ahlaklı bulduğu bir eylemi başka birisi ahlaklı bulmayacaktır. Etiği böyle bir karmaşadan kurtarmak isteyen Kant, ahlakın mutluluk ve değişkenlik gösterebilen bir şeye bağlı kalmanın doğru olmayacağını göstermek istemiştir.⁹⁷

Kant'a göre ahlakın amacı herkes için aynı sayılabilen ve değişme özelliği bulunmayan bir ilke olmalıdır. "Dünyada, dünyanın dışında bile, iyi bir istemeden başka kayıtsız şartsız iyi sayılabilecek hiçbir şey düşünülemez."⁹⁸ Kant'a göre değişmeyen temel "iyiyi isteme" ahlak yasasıdır. Hatta bir eylemin sonucu ona göre çok önemli değildir, burada asıl önemli olan eylem öncesi niyet, istemedir. Kant'ın kurduğu etik mutluluk arayışı olan bir etik sistemi değildir. İnsan mutluluk peşinde koşarak ona ulaşamaz. "İnsan ancak mutluluğa, mutlu olmaya hak kazanmaya çalışabilir. Bunun için de insanın hiçbir dış amaca, hiçbir dış motive bağlı kalmadan ahlak yasasına, kendi vicdanına, pratik akla göre, iyiyi istemeye dayanarak hareket etmesi yeterlidir."⁹⁹

3. Temelinde Nietzsche ve Kant'ta bulunan "içerikli" (materyal) değerler etiği de etiğin üçüncü basamağıdır. Max Scheler tarafından kurulmuş, N. Hartman

⁹⁶ A.g.e, s.318

⁹⁷ A.g.e, s.318

⁹⁸ Immanuel Kant, Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi(Grundlegung zur Metaphysik der Sitten), Türkiye Felsefe Kurumu, 5. Baskı,s.8

⁹⁹ Mengüşoğlu, Felsefeye Giriş, s.322

tarafından geliştirilmiştir. Bu görüş etiğin bir değerler çokluğundan hareket ettiğini ileri sürmüştür.¹⁰⁰

Sonuç olarak etik insan ve insan eylemlerini bağımlı ya da bağımsız şekilde nedenlerini sorgulayan bir disiplin olarak karşımıza çıkmaktadır. Değer kavramı taşımayan hiçbir eylem yoktur. Değer davranışlarımız sonrasında onlara yüklediğimiz evrensel nitelikte yargılardır. Bir insanın adaletli davranış sergilemesi onun ‘adalet’ değerinin kendi içerisinde gerçekleştirdiğini görmekteyiz.

“Ahlak insanla alakalıdır. İnsanın bir özne olmasıyla daha da ötesinde bir kişi olmasıyla alakalıdır.”¹⁰¹ Ahlak insan için var olan ve değeri insan üzerine olan bir kavramdır. İnsan toplum içerisinde yaptığı davranışlardan sorumlu olmalıdır. Erdemli olmak insanın kişiliğini tamamlaması onu gerçekleştirmesi ile doğru orantılıdır.

Hilmi Ziya Ülken’e göre ihtiras yalnız sevgi üzerine kurulmuş bir ahlak olabilir. “Eğer yaptığımız hareketi ondan hiçbir fayda beklemeden yapıyorsak; yaptığımız hareketi yalnız içimizden gelen sonsuz bir şevkin kudretiyle icra ediyorsak bu hareket gerçekten ahlaki olabilir.”¹⁰² Bu bağlamda insan yaptığı eylemi hür, kendi istenci ile ve çikarsız yapmalıdır. Ahlak kavramı ancak bu şekilde benliğine kavuşacaktır.

2.3.2. Değer Nedir?

Değer bir şeyin önemli ölçüsünü gösteren, onu anlamlı, istenir, faydalı veya ilgi konusu haline getiren özellik ya da niteliktir.¹⁰³ Değer konusu çağlar boyunca filozofların ve düşünürlerin üzerine araştırma yaptığı alanlardan birisi olmuştur. “Değer felsefesi zımnen Sokrates’le hatta Sofistler’le başlar. Sokrates’in fikirlerini kendi fikirlerine karıştırarak yazan Platon değer felsefesine en çok önem veren ilk düşünürdür.”¹⁰⁴ Platon’un pek çok diyalogu çeşitli değerlere ayrılmıştır. Örneğin *Menon*¹⁰⁵ diyalogunda erdem değerinden bahsediyor. *Lysis*’te dostluktan, *Lakhes*’te

¹⁰⁰ A.g.e, s.322

¹⁰¹ Kenan Gürsoy, Etik ve Tasavvuf- Felsefi Diyaloglar, (Ankara, Aktif Düşünce Yayıncılık,2015) s.8

¹⁰² Ülken, Aşk Ahlakı, s.95

¹⁰³ Cevizci, Felsefe Sözlüğü, s.112

¹⁰⁴ Ülken, Bilgi ve Değer, s.190

¹⁰⁵ Platon, Diyaloglar,(İstanbul: Remzi Kitapevi,2014), s.149-188

cesarettten söz ediyor. *Phaidros*'ta güzelliği inceliyor.¹⁰⁶ Diyaloglar adlı eseri incelediğimiz de anlaşılıyor ki; Platon'un düşünce sisteminde adalet, güzellik, iyi idesine ulaşmanın erek halini alması ve değer olarak bu kavramların sistemin merkezinde bulunması gerektiğini anlatıyor. Platon varlık felsefesini de en yüksek değer olan hakikate bağlamıştır. "Platon aşkı güzelliğin sevgisi değil de güzel içinde yaratmanın sevgisi olarak tanımlamaktadır. Çünkü insanın asıl amacı gerçek ve güzel bilgiye ulaşmaktır. Asıl güzellik her şeyden arınmış ve katkısız güzellik olup, insan bedenine bulanmış güzellik değil, bir tek görünüşüyle Tanrı güzelliğidir."¹⁰⁷ Her insan bu değer ve güzelliğe ulaşamamaktadır. Buna ulaşan insan özgürlüğüne kavuşmuş ve erdemi gerçekleştirebilen insandır.

Aristoteles de her eserinde değer kavramına yer vermiştir. *Organon*¹⁰⁸ da hakikat değerine, *Nikomakhos*¹⁰⁹ da iyi değeri üzerinde durmaktadır. Platon gerçek ve hakikat kavramlarını bir tutarken; Aristoteles gerçek ve değer kavramını farklı bir kategoride ele almakta ve mantığı temele yerleştirmektedir. Modern düşüncede ve öncesinde filozofların değer konusunu ayrıntılı olarak ele aldıklarını ve sistemlerine dahil ettiklerini görüyoruz.

Değer kavramı, felsefenin bilgi ve varlık kavramıyla birlikte ele aldığı üç temel konudan birisidir. Bu üç konudan birinin eksik kalması durumunda diğeri tam anlamıyla devamlılığını sağlayamayacaktır. Çünkü sistematik filozoflara bakıldığında önce ontoloji sonra epistemolojik bakış açısı ve devamında etik gelmektedir. Böylece bir cevherin var oluşu, bilgisi ve değer nitelikleri ortaya koyulmaktadır. "Bir şey değerli olmaksızın doğru veya yanlış olabilir. Bir üçgenin açılarının toplamı yüz seksen derecedir; iki nokta arasında en kısa yol doğrudur, vb. gibi hükümler doğru birer hükümdür. Fakat değer ifade etmez."¹¹⁰ Yani her doğru değer değildir. Değer taşınması için bir anlam, mana ifade etmesi gerekmektedir.

¹⁰⁶ Ülken, Bilgi ve Değer, s.190

¹⁰⁷ Fatma Zehra Pattabanoğlu, Yeni Platonculuğun Farabi'nin Aşk Ahlakına Etkileri, Ekev Akademi Dergisi, 2016, Cilt: XX, Sayı: 65, s.213

¹⁰⁸ Aristoteles, Organon Kategoriyalar, (İstanbul: Cumhuriyet, 1947)

¹⁰⁹ Aristoteles, Nikomakhos'a Etik, (Say Yayınları, 2015)

¹¹⁰ Ülken, Bilgi ve Değer, s.197

Başka bir ifade ile değeri “değerli olan insanın değerini koruyan ve ona değer kazandıran şey”¹¹¹ olarak da tanımlanabilir. Bu tanımdan yola çıkarak insanı değerli yapan yargılar nelerdir? sorusu ile devam etmek gerekmektedir. İnsanı diğer canlılardan ayıran en önemli şey, akıldır. Akıl insanın düşünmesini, analiz etmesini, karşılaştırmasını, eleştirme yetisini, mantıklı davranmasını sağlayan cevherdir. İnsan akıl ile doğruyu bulabilir. Bu nedenle adalet, iyi, hakikat gibi değerleri davranışlarımıza yansıtmak akıl ile olacaktır. Örneğin yaşlı bir kadına yardım etmek, aklımızın onayladığı ve sezgimiz ile iyi değerini gerçekleştirmedi. Değer kavramını sadece ahlaki eylemlerimiz için kullanmak onu küçük bir kaba sığdırma çabasından başka bir şey değildir. Oysaki Ülken; “Her değer aşkıdır.”¹¹² ifadesi ile değeri yüksek merteye olarak nitelendirmektedir. Değer kendisini de aşan sezgisel bir güçtür. Bu güç insanı insan yapan ve bir birey olarak aslında kendisini değerli kılan şeydir.

Günümüze bakıldığında insani değerlerin yozlaştığını görmekteyiz. Kadın cinayetleri, çocuk istismarları, sokak hayvanlarına karşı yapılan eziyetler, rüşvet vb. birçok madde, bunlar insanlığın yok oluşunun bir göstergesidir. İnsanı duygu ve sezgiden uzak makineleştirme ve etrafındakileri de öyle zannederek yapılan davranışlar bu değersizlikleri meydana getirmektedir. Değer, Gelenek- Göreneklerimiz bunların yok oluşu insan kavramının değerini kaybettirmeye başlamıştır. İnsan toplum içerisinde kendisine bir yer edinmek durumundadır. “Ülken’e göre hiçbir insan kendi başına var olamaz. İnsan insana bağlıdır ve bu bağlılık onu toplum hayatına götürür.”¹¹³ Örneğin aile içerisinde baba rolünde olan bir insan, sosyal hayatında dini ya da sosyo-kültürel değerlerden oluşan bir sistemi vardır. İnsan toplum içerisindeki davranışlarına ve rolüne bağlılığı, onu değer ve yargılara yaklaştıracaktır.

Hilmi Ziya Ülken değerleri için (teknik-Sanat, fikir), aşkın (ahlak, din) ve normatif (dil, hukuk, iktisat) olmak üzere üç başlık altında toplamaktadır. Bu değerlerden birincisi duyular, İkincisi duyu ve duygulara, üçüncüsü ise bunlar ile beraber kavramaya dayanmaktadır. Ülken’e göre gençlere verilecek olan değer eğitimi bu üçünün de içerisinde olduğu ve bütünlüğün korunduğu bir değer eğitimidir. Değerler eğitiminde her değerın bir inanç bir de teknik tarafı bulunmaktadır. Örneğin

¹¹¹ Enver Uysal, Değerler Üzerine Bazı Düşünceler ve Bir Erdem Tasnifi Denemesi: İnsani Erdemler- İslami Erdemler, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, cilt:12, Sayı:1, 2003, s.52

¹¹² Ülken, Bilgi ve Değer, s.221

¹¹³ Mustafa Cihan, Hilmi Ziya Ülken ‘in Eğitim Felsefesi, ETÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, I/1, Aralık, 2015, s.135

teknik olarak bir makinenin çalışmamasını onun iyi işleyip işlemediğini bilgi ile kontrol etmek mümkündür. Fakat bir insanın yalan söyleyip söylemediğini veya daha farklı bir değer üzerinden doğruluğu eyleme dönüşmeden bilgisi sağlanamamaktadır. Ülken'e göre "felsefede bilgi ve değer problemlerini ayrı ayrı ele almamak, değeri bilgiye veya bilgiyi değere indirgememek yüzünden meydana çıkan düşünce buhranı pedagojide çok eskiden beri hüküm süregelmiştir."¹¹⁴ Bu nedenle bilgi ve değer kavramları ayrı ayrı ele alarak incelemek gerekmektedir. Aksi takdirde "bilginin rölatifliğini, değerlerin mutlaklığını, bilginin içkinliğini ve değerlerin aşkınlığını, bilginin gayri şahsiliğini, değerlerin şahsiliğini görmedikçe onları anlamaya ve birbirine olan tesirleri ve hakiki manasını anlamaya imkân yoktur."¹¹⁵ Bilgi ve değer ikisi de üzerine düşünülmesi gereken insanın varlığındaki devamlılığı sağlayan iki temel şeydir. Onlar kendi başına ulaşılmaya çalışılan yenilikçi birer aşkın ve şahsiyetlerdir.

Her değer kendine ait karakterleri vardır. Bular değerlerin özelliklerini onları özgün kılan şeylerdir. Ülken *Bilgi ve Değer* adlı eserinde değerleri şu şekilde açıklamıştır;

- 1- "Her değer ideal bir tiptir."
- 2- "Her değer bir düzen yahut sürekli bir organizmadır."
- 3- "Her değer aşkındır."
- 4- "Her değer evrenselleşme yetkinliğindedir."¹¹⁶

Değer süje ile etkileşim halinde olan ve kendisini geliştirme ve evrenselleşme yolunda ilerleyen, aktifleşme halinde olanıdır. "Her değer süjenin içinde bulunduğu varlık türünün üstünde ve dışındadır."¹¹⁷ Süjenin ihtiyaca yönelmesi değeri nitelendirir. Bu nedenle değerlerde mertebeler ve çokluk vardır. Örneğin; hoş, güzel, latif estetik değerlerin dereceleri vardır. İyi, hoşgörülü, fedakâr ahlak alanının değerleri kategorisinde yer almaktadır. Her değeri kendi alanları içerisinde süje ile birleşmesiyle anlamlandırılarak değerlendirilebiliriz.

¹¹⁴ Hilmi Ziya Ülken, *Eğitim Felsefesi*, (İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2013), s.301

¹¹⁵ Ülken, *Eğitim Felsefesi*, s.302

¹¹⁶ Ülken, *Bilgi ve Değer*, s.220-222

¹¹⁷ A.g.e, s.221.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HİLMİ ZİYA ÜLKEN'İN AŞK AHLAKI KİTABININ İÇERİK ANALİZİ

Hilmi Ziya Ülken Türk düşünce tarihinde bir felsefe geleneğinin oluşmasına büyük etki sağlamış, felsefeci ve sosyologdur. Ülken yaşamı boyunca birçok değerli eser vermiştir. Bu eserleri içerisinde içerik analizi yapacağımız eser *Aşk Ahlakı*'dir. Ülken eserinin ilk sayfasında okurlarına şu şekilde seslenmektedir. “Bu kitap bir hamlede okunmak için yazılmış olmayıp; okumak, tekrar okumak, ona dair birçok fikirleri davet etmek için yazılmış bir köşe kitabı telakki edilmelidir.”¹¹⁸ Ülken'in birçok önemli eserinin içerisinde tezime kaynak olan kitabı seçmemi bu cümle sağlamıştır. Çünkü eserin bir güne değil de hayata yayılması, bu eserden alınacak bilgiler üzerine düşünmeyi, kıyas yapmayı ve bilgilerin eyleme dönüşme sürecinin devamlılığı eserin aktifliğini korumaktadır. Bir eserin aktifliği, canlılığı, eser her okunduğunda kendine yeni bilgiler katması ile ilgilidir. Ülken bu eserinde; insan kavramını, insanın oluşumunu, insan eylemlerini, ahlaki meseleleri ve siyaset meselelerini işlemiştir. Bir okuyucu olarak *Aşk Ahlakı* eserinin insanın kendisini bulma, öz eleştiri yapma ve kendisinin eksik yönlerini tamamlamasında etkili olduğu kanaatindeyiz.

Ülken kitabının önsözünde “Halka rağmen halk için kitap veya *Aşk Ahlakı* adı ile sunduğum bu küçük eser cemiyet ve şuur hakkındaki fikirlerimin halka yayılmış, kısaltılmış esaslarını içine almaktadır.”¹¹⁹ Anlaşıyor ki Ülken halkta eksiklik olarak gözlemlediği şeyleri, toplumu düşünce dünyasını genişletmek amacı ile bu eseri kaleme almıştır. Kitabın savunduğu üç temel fikir vardır, bunlar;

- 1- İnsan meselesi,
- 2- Ahlak meselesi
- 3- Siyaset meselesi

¹¹⁸ Ülken, *Aşk Ahlakı*, Giriş

¹¹⁹ A.g.e, s.35

Bu üç temel fikre bakıldığında ilk olarak insan kavramını, insanın oluşumu ve elementlerini aktardıktan sonra Ülken insanın bir parçası olan eylemlerimizin ahlaksal kısmı ile ilgilenmiştir. Ahlak kavramını iyi, kötü, adalet, ihtiras vb. değerler ile insanın düşünce yapısını aydınlatmaya çalışmıştır. Son olarak da toplumun vazgeçilmez siyaset meselesine değinmiştir.

Felsefe tarihinde birçok filozof bu meselelere değinmiştir. Sokrates'in Savunması eserinde 'erdem', Platon'un Şölen'i, İsa'nın Mutasavvıfı ve Mevlana'nın aşk meselelerini örnek olarak verebiliriz. Ülken ise farklı olarak "ihtiras ve Aşk fikrini "mistik" mutasavvıftan sıyrılmış olan psiko-sosyal tahlillere dayandırmaktadır."¹²⁰ Yani birbirini sürekli etkileyen psikolojik ve sosyal (toplumsal) olayların hareketli ilişkisi anlamına gelmektedir.

"İnsan zincirler içinde uyanır; fakat kendi çabalarıyla bu zincirleri birer birer kırarak, büyük emekler ve kurbanlar karşılığında hürriyet kazanır."¹²¹ İnsanı çevreleyen görülmez bir kafes vardır. Buradan kurtulmak o insanın kendini geliştirmesi, düşünsel zenginliği ve özgürlüğü istemesi ile doğru orantılıdır. Buradan insan ancak kendi iarede ve istenci ile çıkabilmektedir. İnsanın asıl amacı; toplum içerisinde kendisini aktif hale getirerek iç hürriyetini kazanmasıdır. Hür olmak önceden verilmiş veya sonradan kazanılacak bir şey değildir. Hür olmak ancak insanın kendi çabaları ile ulaşabileceği bir şeydir. "İnsanın hürlüğü kişi olmaktır; kişi olmak duygululuk bakımından passion(tutku=ihtiras) haline gelmek, sonsuz sürekli arzulara sahip olmaktır."¹²² Ruhun hürriyeti; arzuları öldürmek ile değil, kendi çabası ile geliştirmekle kazanılmaktadır. İnsanın kişi olması onun ruhunu tamamlayarak vücut bulmasıdır. Vücut bulmak insanı aktif hale getirmek demektir. İnsanı duygusal, hürriyetini isteyen ve bu yolda ilerleyen kişi haline getirmektedir.

Ülken'e göre her düşkünlük bir mahkumluktur. İnsanda düşkünlüğü belirten eylemler; kumar, içki ve söz düşkünlüğüdür. Bu düşkünlük insanı mahkûm eder ve oradan kurtulmak zordur. Hakikat, sanat, ahlak gibi tutkular ise insanı geliştiren, sonu olmayan ve sürekliliği olan bir hakimiyettir. Ruh yalnızca tutkunluk halinde aktif olabilmektedir. Üreten, yaratıcı olan, hürlüğü, gerçekliğini tamamlamış ve

¹²⁰ Ülken, Aşk Ahlakı, s.36

¹²¹ A.g.e, s.43

¹²² A.g.e, s.44

derecesini yükselten ruh kendine ve topluma her zaman iyiliği, adaleti getirecektir. Tutkunluk; insanın kendini tamamlamasında, başta değindiğimiz ‘zincirleri kırmasında’ önemi bir etkindir. Çünkü tutkunluk insanı peşinde sürükleyen hakikati bulma, düşkünlük ve mahkûmluktan uzak olmadır. İnsan duygusal bir varlıktır. İnsanın özüne dokunan, onun varoluş nedenini açığa çıkaran şey ruhtur. Ülken’de insanı bilen bir varlık olarak kişilik kazanmasını ruhun aktifliği ve hakikati olarak tanımlamaktadır.

İnsanlık her gün adım adım güzelliğe, iyiliğe, ahlaka doğru ilerlemektedir. İnsan doğruluğu mistik düşüncede değil; akıl ile mantık ile ilmi ve teknik çalışmayı gerçekleştiren rasyonel düşüncede bulmuştur. Ülken’e göre ruhun kudreti ihtirasladır. Bu kudret ihtiras ve tasavvurun fiil haline geçmesi, aklın irade ile birleşmesidir. Yani teorik olarak akılda tasavvur edilen şeyin eyleme dönüşüp hayatın bir parçası haline getirmektir. Bu nedenle ruhun kudreti mutlaka fiile geçecek ve eylem halinde dünyaya yayılarak cemiyeti oluşturmuş olacaktır. “Ruhun hiçbir hamlesi yoktur ki, tasavvur olarak kalsın, hiçbir tutku yoktur ki ileri sürülmüş sözden ibaret olsun. Tutku teori ile pratiğin kişilikte birleşmesi demektir. Fikrin iman olması, ilmin Ariflik derecesine yükselmesidir.”¹²³ Bu bağlamda Ülken’e göre insanın asıl amacı Arifliği yaymaktır. Bunu ise ruhun tutkunluğu ile yapabilmektedir. Birliğin hakikatin yayılması, ruhun aleme hâkim olması, insanlığa doğru gitmek demektir.

Ülken insanın hem tasavvur hem de fiil halini almasına ‘Passion’ demiştir. O hem teori yani düşünsel olarak hem de eylem fiil halinde değildir. Bu yüzden onda ideal gerçek olanla, hayal hakikat ile birleşmiştir. “İhtiras ne kör fiil gibi karanlıkta yürüyen bir kudret, ne tembel tasavvur gibi yerinde saymaya mahkûm bir alemdir. İhtiras imanı eşyaya indirgemek ve ideal arkasından hakikati görerek koşmaktır.”¹²⁴ İnsan aklındaki fiil haline getirmediği sürece doğruluk, iyilik, sanat hep idea olarak kalacaktır. Ünlü bir ressamın hayalindeki dünyayı tuvaline yansıtmadığında biz onun ne hayalini ne de anlatmak istediği şeyi bilemeyiz. Aslında sanatı sanat yapan, ahlaki değerleri ortaya çıkaran bizim eylemlerimizdir. İnsanlara ve etrafımızdakilere rol model olarak yapmayı planladığımız işi düşüncede bırakmaya onu eyleme geçirmek bizi toplum içerisinde aktif kılacaktır. Ülken’in bahsettiği şey de tam anlamıyla budur.

¹²³ Ülken, Aşk Ahlakı, s.46

¹²⁴ A.g.e. s,47

O insanın pratik hale gelerek cemiyet içerisinde hürlüğüne, kişiliğine ulaşmasını istemiştir. Bunu ise insan ancak irfanını fiil haline dönüştürerek yapabilmektedir.

Kitabımızın bölümlerine geçmeden önce Ülken'in insandan başlayarak eyleme, oradan ahlaka ve siyasete geçişi üzerine kısa bir giriş yapmış bulunmaktayız. Bundan sonra ise ruh- beden meselesi, ahlak meselesi ve siyaset meselesi ile bunları ayrıntılı bir şekilde analiz ederek devam edeceğiz.

3.1. Ruh ve Beden Meselesi

Hilmi Ziya Ülken ruh ve beden meselesine Sokrates'in bir sözü ile başlamıştır. Kendi kendini tanı.¹²⁵ İnsanın kendini tanıması, varlığını bilmesi, hakikat ligini kavraması çok önemlidir. İnsan kendini tanıdığı ölçüde kendisini ifade edebilir. Örneğin bir makinenin sizden tanıtılması istendiğinde sadece onun ne işlev gördüğü ile ilgili bir tanım yaparsanız eksiklik meydana gelir. Felsefe de eksik bilgi yanlış bilgiden daha tehlikelidir. Bu nedenle makineyi her yönü ile anlamalı daha sonra tanımını yapmalıyız. Alemdeki en önemli varlık olan insan için ise var oluşu bakımından incelemek kendimizi tanımamızı sağlayacaktır. "Alemin mihrakı insandır. Ham gerçeğe katılmış her ne varsa insanın eseridir, onun içindir. İnsan ise her şeyden önce ve en mühim vasfıyla ahlaki varlıktır."¹²⁶ Ülken bu sözleriyle insanı sadece beden olarak değil, duygusal bir varlık olarak da incelememiz gerektiğini anlatmaktadır.

Halkın anlayışı bu hakikaten uzaktır. Onlar sadece beden gelişmesi ile hakikate ulaşabileceğini düşünürler, fakat yanılırlar. Sadece bedenin yetişmesi insanı düşkünlüğe sürükler. Ülken sadece bedenin gelişmesini ot bitmeyen bir toprağı sulamak olarak nitelendirir. Oysaki ruhun gelişmesi insanı tamamlayan hakikattir. Ruh ve beden sürekli ilerlemeye elverişlidir. Bu ilerlemede her basamak bir öncekinden kurtuluştur.

Ruh bir şeyi arzulamak, istemek, onun peşinden koşmak demektir. Ruh şevk demektir. "Birliği sonsuzluğu isteyen birliğe erecek, kişi olacaktır. Ruh maddeyi istemektir. Madde için şevk duymak dünyaya hükmetmektir. Maddeye değer veren

¹²⁵ Sokrates, (Delphes tapınağının kapısındaki yazıdan)

¹²⁶ Ülken, Aşk Ahlakı, s.48

ruhun ona aşkıdır. Ruha kuvvet veren onun maddeye tutulmasıdır.”¹²⁷ Ülken ruh ve maddenin ayrılmaz olduğunu hatta birbirini değerli kılan şeylerin aslında kendileri olduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda ruh ile madde bir bütündür. Bu bütünlük eşyanın hakikati ile başlayıp insanda ahlaki değer ve kişilik olarak sonsuzluğa gidecektir. Bir insanın madde olmadan hayatına devam edebilmesi mümkün müdür? Hayır. Maddeye hayran olmak aslında onun hürliğe kavuşmasında bir gerekliliktir. İki ayrı yetkinliğin birleşmesi üstün değer yani hakikati ortaya koyacaktır. İnsan kavramı bütün hakikatin madde ve ruhun birleşmesinin sonucunda kişilik oluşacaktır. Kişilik ise bir tutkunluktur. Bu ihtiras sonsuzluğa giden asıl gerçekliktir.

“İki sultana birden kulluk edilmez. Ya madde ye ya da ruha kulluk ediniz; Maddeye kulluk ederseniz eğer bir ilerleme kat edemezsiniz. Ruha kulluk ederseniz onunla maddeye hâkim olup dünyaya hükmedebilirsiniz.” Ülken bu sözleri ile ruhun ehemmiyetinin anlaşılmasını sağlamaya çalışmıştır. Ruh ve beden birdir. Bedensiz ruh bir hayal, maddesiz mana bir kuruntudan ibarettir. Ruh da karanlık yoktur, o her zaman açık, aydınlatıcı ve en olgun haldedir. İnsan ruhun aydınlığı ile alemin karanlık ve gizliliğini ortaya çıkabilmektedir. Asıl hakikat ruhtur. Ruh alemi anlamada, onu keşfetmede ve aynı zamanda kişinin oluşmasında en temel şeydir. Alemi anlamak için insandan başlamalıyız, insanı anlamak için insandan başlamalıyız, hatta ahlak, değer, sanat, siyaset bunları anlamak için de insandan başlamalıyız. Çünkü bunlar birbirlerine geçiş için birer köprü gibidir. Biri olmadan diğerine geçilmesi zordur. Ancak insan kendi isteği ve benliği ile âlemi anlamaya çalışmalıdır.¹²⁸

Bir kuşun uçup yükselebilmesi ve yol alabilmesi için iki kanata ihtiyacı vardır. Sevinç ve sevgi de ruhun iki kanadıdır. Bunlar olmadan ruh, hakikate hızlı bir şekilde gidemez. Sevinci olmadan sevgi ümitsizdir, onun kudreti ve büyüklüğü kalmamıştır. Ülken’e göre sevgisiz bir sevinç hayvani bir ruhtur. O hiçbir zaman yükselemeyecektir. Ülken’in ruh ve beden sisteminde fark ediliyor ki, her değer bir diğerini etkilemiştir. Biri olmadan diğerinin manası yok olmuştur. Bu nedenle ruh ve bedeni ayrılmaz bir bütün olarak kavradıktan sonra ruhun yükselişinin sevgi ve sevinç ile yine ayrılmaz iki değer ile bizlere sunmuştur.¹²⁹

¹²⁷ A.g.e. s,52

¹²⁸ Ülken, Aşk Ahlakı, s.52-59

¹²⁹ A.g.e. s,59

Ülken’de bir diğer mesele ise aşktır. Aşk kemale gelmiş bir ihtirastır. Ruhun en yüce en kudretlisi, yani ruhun kendisidir. Aşk bütün saflığı ile ruhtur. Ruh; birliği, tabiat, iyiliği, güzelliği konu edindiği zaman aşk olur. Tatmin ile sona eren bir emele ulaşmaktan vazgeçtiği zaman aşk olur.¹³⁰ Aşk birçok tarife sığabilen ama tek tarifle anlatılamayacak kadar yüksek bir değerdir.

İnsan hayatında üzüntü ve keder çekiyorsa ihtirasın yolunu bulamamış demektir. Hayattan zevk alamayan insan için her nefes bir yük, her istek bir üzüntüdür. Hayattan mutlu olmayan insan her türlü düşkünlüğe, kumar, içki, iftira, haset ve intihara kadar sürüklenebilir. İnsanın bu elemenden kurtulmasının tek yolu ruhunu sevinç ve sevgi ile doldurmaktır. Sevinç ve sevgi ile dolan ruhta hayat aşka doğru giden bir çiçek bahçesidir.

Beden ve ruh bir bütündür. Yalnızca bedenin gelişmesi diye bir durum kabul edilemez. Ruhtan ayrı yalnız bedenin gelişmesi demek insandaki sevgi, sevinç, tutku, aşk bütün duyguların yok edilerek sadece bir makine yetişmesi demektir. O manasız bir madde ve ruhsuz bir kalıptır.¹³¹ Sadece bedenin gelişmesini isteyen bu makine için gittiği yol yanlıştır. O hakikate asla ulaşamamıştır. Hakikat ruhtadır. O ise hakikatin tersine yürümüştür. Ruh ve bedenin birliği sonucunda ancak hakikate ve doğru yola ulaşılmıştır. Ruh ve bedeni dinamik tutan şey spordur. Ülken felsefe ruhun sporudur, diyerek ruhun dinamikliğini vurgulamıştır. Bu spor insana güven verecektir. Felsefe ise ulaşılamayacak şeylere ulaşma isteği olmuştur. İnsan bu şekilde kendisini aşmak istemiştir. Spor insana dayanma gücü ve sabır verecektir. “O bizi, dışından yöneten makine adam olmaktan kurtaracak; isteyen ve yapan, teşebbüs insanı haline getirecektir.”¹³² Ruh u aktifleştiren bu spor insanı ahlaklı olmaya hazırlayacaktır.

İnsan ve aşk bu iki hakikat üzerine insan hayatını devam ettirmelidir. Çünkü biri başlangıç diğeri ise sona ulaşmadır. Biri yola çıkmak, diğeri sona eremektir. Biri her zaman ilerleme halinde olan kuvvettir, diğeri ise varmak isteyeceği akıbetir. Biri gerçek, diğeri gelecektir. Bu kadar bağlı olanı nasıl ki ayrı olarak değerlendirebiliriz?

¹³⁰ A.g.e. s,60

¹³¹ Ülken, Aşk Ahlakı, s.61

¹³² A.g.e, s.61

Formsuz bir maddenin manasının varlığından mı yoksa kuvvetsiz bir fiilin tasavvurundan mı bahsedelim?¹³³

Gerçek olmayan bir ideal, eksiklikdir. Bu eksiklik insanın kişilik oluşumunda da eksiklik getirecektir. Ruh ve beden birliği, gücü, kudreti ve aşkı tek bir bütünde mana bulmuştur. İhtiras tohumdur, aşk filiz vermektir. İhtiras topraktır, aşk göğe çıkmazdır. İhtiras gerçektir, aşk gerçeğe doymaktır. Aşka yükselen birliğe ulaşmıştır. Birliğe ulaşan en yüksek hakikati, özü kavramış olacaktır. Bir insanın hayatında kendisini tanıyıp, eşyanın hakikati ile aşka yükselmesinden daha büyük ne olabilir ki? İnsan eksik olmak için değil tam olmak için gayret göstermelidir. Tam olan insan aşka ulaşma yolunda ilerleyen insandır. Bu insan sevgi ve sevinci hayatının merkezine alan, üzüntüden ve kederden uzak olan, ümitsizliğe kapılmayan, düşkünlüğü olmayan insandır. İnsanı insan yapan bu birlik alemin gücü ile de birleşerek en yüksek mertebeye ulaşılan bir yol, bir istek ve arzu olacaktır. İnsan iki ana varlığı (ruh ve beden) ile her zaman aşk ile, tutku ile istemeli ve bundan asla vazgeçmemelidir.

Ülken'in düşünce sisteminde bütün parçadan daha önemlidir. Parçada kalan bütünün ahengine asla varamayacaktır. Asıl amaç bütüne varabilmek, tutku ile ona gidebilmektir. Bütünü seven hakikati sevecek ve her şeyde onu bulacaktır. "Bütünü seven birlik halindedir. Birlik halinde olan insandır. Biz insanı arıyoruz ve alemini onun etrafında yeni baştan kuracağız."¹³⁴

Ülken insanı tam anlamıyla oluşturup sonra ise insan etrafında alemini oluşturma düşüncesinde olmuştur. Bir yapbozun tek bir parçasından bütünün ne olduğunu anlayabilir miyiz? Hayır, sadece tahmin ve hayal gücünü kullanabiliriz. Asıl gerçekliğini tam resmi parçaları birleştirmede hiçbir zaman bilemeyiz. Bu nedenle bütün parçadan daha hakikat sahibidir. Bütün gerçektir. Parçalarda kalmak, insanın kendisini daha iyisinden mahrum bırakmasıdır. Birlik bütünlük insanın kişilik olması için bir etkindir. Ülken bilgi felsefesinde savunduğu bu görüşü, ahlak felsefesinde de devam ettirmektedir. "Dostluk hür insanlar arasında ruh birliğidir. Kardeşlik, hürlüğü içinde duyanlar arasında insanlık birliğidir. İyilik zıtları ve parçaları, yalanı ve hastalığı aşan birliğin gerçekleşmesidir. Yetkinlik ve tamlık halinde alemdir."¹³⁵ Alemin kemali

¹³³ A.g.e, s.64-65

¹³⁴ Ülken, Aşk Ahlakı, s.68

¹³⁵ A.g.e, s.68

güzelliktir, iyiliktir. Düzen ve birlik alemde tecelli etmektedir. Ülken alem içerisinde doğru yolunu arayanlar için üç telkinde bulunmuştur.

- 1- İnsan her türlü devamlı çalışmalarından zevk almalı; hayatını eğlence, dinlenme ve çalışma gibi faaliyetleri düzene sokmalıdır.
- 2- İnsan yaptığı her davranıştan ve bulunduğu durumdan memnun olmalıdır. Hayatın mutluluğunu duymak, hayatından neşe almalıdır. Halini hoş görmek tutkusunu sevmektir, sonsuz olan savaşında ruhun kudretini bilmektir.
- 3- İnsan düşüncesinde olan tasavvuru fiil haline getirmesini istemiştir. Tereddüt ve vehimler içinde kalmayıp, düşündüklerimi yapmaya mecburum diyerek fiil halini almasını sağlamalıdır.¹³⁶

Bu telkinler ile insan ruh ve beden birliği içerisinde aleme hükmedebilmektedir. Ülken; insanın yapacağı ve yaptığı eylemde sabırlı olmasını, heyecana kapılıp yanlışa gitmemesini, sağduyu ile ilerlemesini, her zaman mutlu ve sevinçli olmasını, üzüntüye ve vehme hayatında yer vermemesi gerektiğini söylemiştir.

İnsanın âlemi eksik görmesi, onda eksiklik araması yanıştır. Ülken “insan eksikliği ilk önce kendinde aramalıdır” der. Eksik olan insandır. İnsan kendini tamamladıkça âlemi de mükemmel görecektir. “İnsan içini temizlemedikçe noksandır. Ve bu yüzden bütün âlemi eksik görmeye meyleder.”¹³⁷ İnsan eksikliğini gördükçe tam olmaya bir bütün olmaya daha çok yaklaşacaktır. İnsan tam olmaya sevgi ile inancın verdiği cüret ile ilerlemelidir. Bu yolda bazen insanı zorlayacak şeyler çıksa da korkmadan, yılmadan inanç ile bunu atlatmalı, hakikate doğru yürümelidir.

Ülken yaşadığı toplum içerisindeki eksiklikler için şu sözleri ifade etmiştir; Okyanusun içerisinde fırtınaya tutulmuş bir gemi gibiyiz, kayaya çarpmış, kayıkları kırılmış, dalalar içerisinde kaybolup gitmekteyiz. Artık uyanış vaktidir. Güzel sözler ve hayali fikirler için kaybedecek vaktimiz yok. Biz ruhun kudretini ve faziletini istiyoruz. Biz vaaz eden ahlakı değil, güçlü olan dünyanın düzenini geliştirecek ahlakı

¹³⁶ A.g.e, s.70-72

¹³⁷ Ülken, Aşk Ahlakı, s.76

istiyoruz.¹³⁸ İnsanın artık boş vakit geçirmeye vakti yoktur. İnsan kendini tanımalı ve aşka doğru yol almalıdır. Herkes iyi ol, yardım et, merhametli ol der; önemli olan sözleri fiilde gerçekleştirmektir.

Ruh bir oluş ve akış halindedir. İnsan onu kavrayarak sürekli aktif tutmalı ve ihtiras ile hayatına devam etmelidir. İnsan maddeye kulluk etmemelidir. Maddeye kulluk edenler hakikate asla ulaşamamıştır. Asıl olan ruhtur, sevgidir, aşktır. Ancak bu şekilde âlem mana kazanacaktır. Âleme değer veren insandır. Onun hakikatini kavrayacak olan da insandır. İnsan beden ve ruh olarak bir bütün ile mutluluğa ilerlemelidir. Ruh hürriyetine kavuşmak ister. Ruhun hürriyetine kavuşmanı insanda kişiliğin oluşması anlamına gelmektedir. Kişilik ise insanı çevreleyen olgunluğudur.

Ülken ruh ve beden meselesinde bir olmayı, hakikati, aşkı, mutluluğu, ihtiras ve tutkuyu, ahlakı, düşüncenin fiil halini almasını, ruhun hürriyetini, kişiliği ve bunların nasıl meydana geleceğini anlatmıştır. Hatta bu kitabı eleştirecek olanlar için; “Ona deyin ki: bu kitabın davası, yalnız fazilet aramaktır. Bu kitap şiir değildir. Bu kitap bilgelik taslağı ve sözde felsefe değildir. Bu ancak ruhun kitabıdır ve yalnız insana hitap eder.”¹³⁹ sözleri ile de kitabın asıl amacını vurgulamıştır. Bu bağlamda bize düşen görev ise bu manayı tam anlamıyla algılayıp, Ülken’in de dediği gibi “fiil haline koyarak” aşka ulaşma yolunda bütüne doğru ilerlemektir.

3.2. Ahlak Meselesi

Hilmi Ziya Ülken ahlak meselesine “Kaybeden kazanacaktır.”¹⁴⁰ Hayatını bulan onu kaybedecektir ve kaybeden kazanacaktır, İncil’den aldığı bu sözler ile başlamıştır. Ülken burada hayatını bulan insan yani ruh ve beden birliği inancı içerisinde hayatına devam eden, kişilik kazanmış insanın kaybedeceği, ama aslında kazananın onun olacağını anlatmak istemiştir. Ülken’e göre ilim ile imanı ayıran yarım kalacaktır. Birliği olmayacak ve bir hayat içerisinde sürüklenip gidecektir. İlim ile imanı birleştirenler ise hakikate varacak olanlardır. “İlim ile imanı birleştiren kimse, bütünlüğe, birliğe, insanlığa ulaşandır. O, yalnız bilen değildir, yalnız inananda

¹³⁸ A.g.e, s.81

¹³⁹ A.g.e, s.80

¹⁴⁰ İncil, (Luka, Bölüm 10- Madde:40)

değildir. Hepsinin üstüne o, gerçeklerin bütünlüğünü iç ve dış gözü ile görendir. Ruhunda hareket ihtiyacı olan akıbet arifliğe ulaşacaktır.”¹⁴¹

Arif olan kimse hakka ulaşandır. Ruh ile bedeni, akıl ile duyguyu birleştirendir.

“Arif olan çokluk içerisinde birliğe ulaşandır. O ilim ile imanı uzlaştırandır. Arif olan hakikati arayandır. İnsanın asıl amacı budur. İnsan bundan bıkmadan, usanmadan, ümitsizliğe kapılmadan arayış içinde olmalıdır. Çünkü bu arayış hakikatin arayışıdır. Ermek asla ulaşmış olmamaktır; bir sonu olmayan ve bu yolda sonsuzluğa giden insan daima sevinç ve ümit içerisinde olmalıdır. Hakikati arayınız! Vardığınız hiçbir noktaya o sondur diye bakmayınız, çünkü asıl yol ondan sonra başlayacaktır.”¹⁴²

İsteyen elbette yol alacaktır. Önemli olan inanmaktan ve istemekten vazgeçmemektir. Hak olan birdir. Bir olan bu yolda insan ‘hak bendedir.’ Demeyecektir. Rehber olacak fakat düşkünlüklerinin peşinden giden insanlara ‘gelin size yol göstereyim’ demeyecektir. Ülken, ruhları kararmış ve hak yolunu kaybetmiş olanlar için şu sözleri söylemiştir.

Ey terkedilmiş ve ey kırılmışlar! Şefkat aradınız, fakat sizde cefanın hıncı var. Dostluk beklediniz, sizde ihanet azabı var. Ruhlarınız birbirine uçurumlar ve Çin setleriyle kapalıdır. Siz affetmeyi, sevimiyi, çoktan unuttunuz. Sizde yalnız yeis ve intikam kalmıştır. Siz ezilenler ve ezenlersiniz. Siz kahredilen ve kahredenlersiniz. Ve siz zulme uğradığı için zulmedenlersiniz. Kırıldığı için kırmak isteyenlersiniz.¹⁴³

Bu kimseler cemiyetin ortasında yalnız başına kalan kimselerdir. Dostları da ümitleri de aşkları da yoktur. Ruhları kararmış ve yollarını bulamayan insanlardır. İnsan, tek başına bir cemiyet olandır. Kendi içinde toplumu barındırandır. Bütün bir alemi içinde yaşayan insandır. Davranışları ile düşünceleri ile insan her zaman örnek olmalıdır. Arif olmalıdır. Düşüncelerini fiil haline getirerek onları gerçekleştirmelidir. Alem sürekli bir değişim içerisinde. İnsanlık bu oluşun son halidir. Hak insanda zuhur edecektir; çünkü insan olan değil, olması gerekendir. Gerçek değil idealdir. İnsan varoluş bir oluşur.¹⁴⁴ Bu oluş içerisinde insan kendini geliştirmeli benliğini, ruhunu kavrayarak aşka doğru gitmelidir. Bu aşk insanı son ideale ulaştıracak ve hakikat yolunda olmasını sağlayacaktır.

¹⁴¹ Ülken, Aşk Ahlakı, s.87

¹⁴² A.g.e, s.87-88

¹⁴³ Ülken, Aşk Ahlakı, s.88

¹⁴⁴ A.g.e, s.90

İnsan yapıp-etmelerinde davranışlarından sorumludur. Çünkü o akıl sahibi olandır. Ülken imanını fiil haline koyan akıl sahibi insanda ahlakın var olduğunu söylemiştir. “Ahlaklı olmak, imanını dünyaya yaymak, irfanını fiil haline koymak demektir. Bu ise, ruhu kudretli olmakla kabildir. Ruhunda cüret ve aşk olmayanın irfanında değer yoktur. Onun kişiliği yoktur, kişi olamamıştır, ahlaki varoluş değildir. O boş bir kalıptan, ateşi sönmüş bir ocaktan ibarettir.”¹⁴⁵ Ahlak kişide huy olarak bilinen güzel davranışlardır. Eylemin düşüncede kalması onu anlamlı kılmayacaktır. Asıl mesele düşüncedekini hayatına geçirebilmektir. Ülken ruhunda aşk olmayan insanın düşüncesinde de değer olmadığını söylemiştir. Düşüncesinde değer niteliği taşımayan bir kişinin de ahlaki varoluşundan bahsedebilir miyiz? İnsan doğar, büyür, gelişir ve ölür. Bu evrelerde insana bazı sorumluluklar yüklenir. Bebeklerden ahlaki bir davranış bekleyebilir miyiz? Çünkü onda akıl daha kemale ermemiştir. Fakat aklını kullanabilen bir insandan daima iyi olmayı, değer niteliği taşıyan eylemlerde bulunmasını bekleriz. Ülken de bu kişinin ahlaki varoluşu bünyesinde barındırabilmesi için düşkünlüklerinden kurtulup, ruhun gerçek hürriyetine ulaşması gerektiğini söylemiştir.

Ruh gerçektir. İnsanın ilk görevi ruhunu bir eşya gibi hakikat olarak görmesi gerekmektedir. Nasıl ki elinizde tuttuğunuz bir kalemin varlığını sorgulamıyorsunuz, onun hakikat liginden şüphe etmiyorsunuz, ruh da bir varlıktır. Taşın yere düşmesi, suyun kaynaması nasıl bir gerçek ise ruhun her filide öyle gerçektir.¹⁴⁶ Ruhun hakikatini kavrayan insan ancak hakikate doğru yürüyecektir. Tutku, ihtiras eylemlerin hepsi ruhun bir eseridir. Çünkü ruhun varoluşu insanın varoluşudur. Bu nedenle ruh hakikat liginden şüphe edilemeyecek bir varlıktır.

İrfanın ikinci adımı kendinde aşkı görmektir. Aşk kudrettir. Aşk ruhun kuvvetidir. “Aşk vuslattan uzak olmaktır. Ona asla erişememektir. Visali, vasıl olmamak için istemektir.”¹⁴⁷ Aşk insanı bu dünyada alıp başka bir dünyaya götürmektir. İnsan kendi benliğinde aşkı bulduğu zaman onu asla bırakmak istemez ve daima peşinden gider. Bu nedenle Ülken -aşk vuslattan uzak olmaktır- demiştir. İnsanı mutlu eden, içine huzur veren o yolda ilerlemektir. Vuslatı isteyen ve aşkı ile övünen aşık değildir, gerçek aşk alemi kendinde gören ihtirastadır. İhtiras; istemek,

¹⁴⁵ A.g.e.

¹⁴⁶ Ülken, Aşk Ahlakı, s.92

¹⁴⁷ A.g.e, s.93

arzulamaktır. İnsan ruhunda ihtiras gizlidir. Onu açığa çıkaracak olan insandır. Bu karanlıkta ihtirası bulan aydınlanacak ve ortaya aşk çıkacaktır. Aşk birden açığa çıkan bir şey değildir. Ülken'in ruh ve beden meselesinde aşkı bulmak uzun ve meşakkatli bir yoldur. Bu yolda bıkmadan, ümitsizliğe kapılmadan, sevgi ve sevinç ile ilerleyen kimseler ruhun olgunluğa erişme süresinde aşk ortaya çıkacaktır. "Aşk, maddeye esir olmamaktır. Allah'a yani sonsuz birliğe ulaşmaktır. Fertte cemiyeti, insanda insanlığı sevmektir."¹⁴⁸

Ahlak insanın kendi isteği ile yaptığı iyi davranışlardır. Korku üzerine kurulmuş bir ahlak olamaz. İnsanda Allah korkusu, kanun korkusu gibi korkular ile eylemlerini gerçekleştiriyorsa biz buna ahlak diyemeyiz. Bir emir ve zorla yaptırılan eylemlerin de ahlaki değeri yoktur. Ümit üzerine kurulmuş bir ahlakta olamaz. Gelecek ümidi, şöhret ümidi bu gibi ümitler menfaat sonucu yapılan eylemlerdir ve ahlaki eylemler menfaat kaygısı gütmemelidir. İnsanın benlik duygusu içerisinde yaptığı eylemler de ahlaki değildir. Çünkü insan orada çıkar ve fayda gözetmektedir. Pragmatik bir yaklaşım ile yapılan eylemlerde ahlaki bir boyuttan söz edemeyiz. Yalnız ihtiras, yalnız sevgi üzerine kurulmuş bir ahlak olabilir. Eğer yaptığımız bir eylemi fayda gütmeyen, menfaat beklemeden, sadece kendi istencimiz ile sonsuz bir şevkin kudreti ile icra edebiliyorsak eğer bu ahlaki olabilir.¹⁴⁹ Bu ahlak zamanla ve mekâna göre değişen bir ahlak değildir. Sevgi ahlakı zorla veya bir emir ile yaptırılan, bir tatmine köle olmayan, yalnızca içten gelerek ruhun kudretine bağlı olan ahlaktır. Ruh sevgi ve aşk ahlakı ile beslenip büyür. İnsanın asıl gayesi ruhu olgunlaştırmaktır. Bu bağlamda insan ahlaki eylemler ile hem kendi kişiliğini hem de bulunduğu cemiyeti iyi, güzel, hoş kılabilir. Hilmi Ziya Ülken'e göre ahlak ruhun hürriyetini kazanmasında büyük bir etken olmuştur. Çünkü insan kendi içinden gelerek kendi kişiliği ile bunu gerçekleştirmiştir.

İnsanın gayesi, cemiyet olması onun düşüncesinde var olanları eyleme gerçekleştirmesi ile ilgilidir. Toplum içerisinde herkesin bir görevi bulunmaktadır. Öğretmen, doktor, mühendis vb. Öğretmen aklında olan bilgileri öğrencilerle paylaşmadığı sürece görevini yerine getirmiş olmaz. Mühendis aklında olan projeyi çizime dönüştürmediği sürece ortaya bir eylem çıkmayacaktır. Doktor hastasını

¹⁴⁸ A.g.e, s.67

¹⁴⁹ A.g.e, s.95

iyileştirmek için aklında olan bilgileri hastaya uygulamadığı sürece hasta iyileşemeyecektir. Bu bağlamda insanın devamlılığı için fiil halinde olan düşünceler zorunluluk arz etmektedir. “İhtiras hayal gücünün irade ile birleşmesidir. Tasavvurun fiil ile evlenmesidir. Sonsuz arzuların iktidar haline gelmesi, cemiyeti aşması, yaratıcı olması, tabiatın lisanını korumasıdır. İhtiras iledir ki, ruh hürriyetini kazanmış ve tabiatın birliğini kazanmıştır.”¹⁵⁰ Ülken bu sözleri ile insan ruhunun sürekli ihtiras halinde olmasını, insanın kişilik kazanmasının ve toplumda kendisine düşen rolü en iyi şekilde gerçekleştirmesinin ihtiras (istek, arzu, tutku) ile olacağını söylemiştir.

Ülken dünün ve bugünün cemiyetleri için ‘desinler’ ahlakına inandıklarını söylemiştir. Desinler ahlakı; her şeyi menfaat uğruna yapan, bir eylemi gerçekleştirdiğinde iyi olmuş desinler diye gerçekleştirenlerin ahlakıdır. Desinler ahlakında olan kimseler adalete, hakka, hürriyete inandıkları için değil; etrafında bulunan zümre onları takdir etsin, onu büyük görsünler diye bunu yapmışlardır. Fakat asıl ahlak bu değildir. İnsanın hiçbir beklentisi olmadan, desinler ahlakından kurtulmuş, onlar ile bağına kesmiş sevgi ahlakıdır. Sevgi ahlakı, hürriyet ahlakıdır. Kölelikten nefret eden, bir zalimin hevesleri uğruna sürüklenmeyen, kişiliğini bulma yolunda ilerleyen ahlaktır.¹⁵¹ Ülken konunun daha iyi anlaşılması için *Mesnevi*’den bir alıntı yapmıştır.

“Mesnevi der ki: Müşrikler bir genci ateşe atmışlardı. Anası feryat etmiş ve verin bana evladımı diye üstüne atlamıştı. Lakin ateşte yanan ‘Neden şikâyet edersin ana?’ dedi. ‘Burada saadet var. Niçin beni bundan mahrum etmek istersin. Sende gel benimle beraber yan, yan da büyük saadeti seninle paylaşalım.’ Bu ateşe herkes giremez. Yanmış desinler diye, kimse hayatını, ümit ve rahatını, ölümlü ve değersiz zevkini feda edemez. Oraya ancak aşk ile ve aşk için girilir. Dünyaya hükmetmek için dünyasını feda etmek lazımdır.”¹⁵²

Mevlana’ya göre insan; “Ahlaki fiiller sayesinde yetkinlik(kemal) derecesine ulaşır. Mevlana’ya göre iyi ve kötü kavramlarının değer ölçüsü insanın bizzat kendisidir.”¹⁵³ Mevlâna insanın eylemlerinin amacını insan olma şuuru üzerinden ilerlenmesi gerektiğini söylemiştir. İnsan olma şuuru Mevlâna düşüncesinde “edep”

¹⁵⁰ Ülken, Aşk Ahlakı, s.99

¹⁵¹ A.g.e, s.101-102

¹⁵² Ülken, Aşk Ahlakı, s.102

¹⁵³ İsmail Yakıt, Mevlana’da Mutluluk Ahlakı, Felsefe Arkivi, 2013, s.67-73

ilkesidir. İnsanı mutlu edecek fiiller de bu prensip ile işlenen fiiller olmalıdır. Bu fiil de insanın kendi için, kemale ermesi için kendinden vazgeçesidir.

Ahlak meselesinin ilk cümlesi ‘kaybeden kazanacaktır’ idi. İşte kaybetmek tam olarak budur. İnsanın kendi için kendinden vazgeçmesidir. Düşkünlükleri bir kenara bırakarak hürriyet ateşinde yanmaktır. Dışarıdan görülen o ateş herkesi ürpertirken aslında içerideki huzuru, gerçek aşkı görememektir. İhtirasta korku olmaz, ümitsizlik olmaz, endişe olmaz. İhtiras; aşk ile sevinç ile ilerlemektir. Ruhunda kuvvet olmayan daime şikâyet edecek, lanet edecektir. İyiliğe giden yol kötülükten geçmez. Bu yolda gitmeyi sevenler; işte asıl yananlar, ruhlarını hürriyete kavuşturacak ve kazananlar onlar olacaktır.

Ahlak bir neden üzerine kurulmamalıdır. Haz üzerine kurulan bir ahlak; hazı feda edeceği zaman manasını yitirecektir. Fayda üzerine kurulan bir ahlak; fayda ve çıkarlar çarpıştığı zaman yıkılacaktır. Cemiyet üzerine kurulan bir ahlak; toplum değiştiğinde o da değişiklik içinde olacağından manasını yitirip yerini örf ve adete bırakacaktır. Duygu üzerine kurulan ahlak; subjektiftir. Yani kişiden kişiye göre değişiklik sağlayacaktır. Bütün dünya için evrensel olan bir ahlak nasıl olurdu duygu üzerine kurulabilir? Ahlak zaman ve mekân üstünde olmak, universal olmak demektir. Akıl üzerine kurulan ahlak, ahlakların en küllisi, en sağlamıdır. Ülken’in ahlakını biz yalnızca ihtiras ve aşk üzerine kurabiliriz. Ancak bu şekilde ahlak kendi özünü bulmuş ve tamamlanmış olacaktır.¹⁵⁴

Ülken birçok filozofun görüşlerini incelemiş, birçok eser okumuş ve değerlendirmiştir. Ahlak üzerine bir şeyler konuşulacak ise; Ahlak felsefesinin önde gelen ismi olan Immanuel Kant’ı es geçmemeliyiz. Ülken de tam olarak bunu yapmış ve Kant’ın ‘ahlak metafiziğinin temellendirmesi’ kitabından *Aşk Ahlakı* eserine alıntılar yapmıştır.

Kant’a göre âlemde hatta alemin dışında mutlak olarak iyi diye kabul edebileceğimiz tek şey ‘iyi niyet’tir. İnsan eylemde bulunmadan önce niyet etme süreci vardır. Bu sizin eyleminizi belirleyen ilkedir. İyi niyet karşılık beklemeden ve bir fayda gütmeyen, içten gelen ve vicdanen olan bir değerdir. Mutluluk en yüksek iyi değildir. Çünkü mutlu olma fikri ile yapılan eylemler ahlaki kabul edilemezler. Kant’a göre en

¹⁵⁴ Ülken, *Aşk Ahlakı*, s.105-108

yüksek iyi ödevdir. Ödev insanın insan olduğu için yapması gereken şeydir. Örneğin aracınız ile yolda giderken trafik ışığına denk geldiniz ve etrafınızda kimse yok. Eğer kurala uyar durursanız ödeve uygun davranmış olursunuz. Yani ödev insanın tek başına olması halinde bile yapması gereken eylemlerdir. Ödeve uygun eylemler ahlaki eylemlerdir. Kant'a göre insan öyle davranmalıdır ki, o davranış bütün insanlar için evrensel bir kural koyucu olsun.

Hakikati arayan kişi hak yolunda; tehlikelere karşı dimdik duran korkusuz ve kendini feda eden insan en faziletli insandır. "Hakikat ihtirası bizi ahlaka ve insanlığa götüren birinci yoldur. Peygamberler ve feylesoflar, hâkim, sanatçı ve bilginler yolcularıdır: kimi umman, kimi bir avuç su, kimi cahil, kimi gizli, kimi açık; hakikat ihtirasında ve birlik aşkında hepsi aynı kapının kullarıdır."¹⁵⁵ İnsan yaptığı mesleğin, ya da diğer insanlardan farklı yaşamasının onu dışta kalmış bir insan yapmamaktadır. İnsan olarak asıl amaca hedeflenen insan hangi kategoride olursa olsun sonuç hep aynı aşk yoluna çıkmaktadır. Bu yoldan geri dönmeyen, pes etmeyen, pişmanlık duymayan, korkmayan insan hakikate doğru giden insandır. Hak yolunda kibir, şöhret, üstünlük yoktur. Orada herkes aynı sınıftadır. Hak yolundan elini eteğini çeken doktordan, marangozdan hatta peygamberden bile uzak durunuz. Bu sizin temiz kalmanızı sağlayacaktır. Ülken bu düşünceleri ile de insanlığı hak yoluna davet etmiş, insanın mutluluğu, huzuru, aşkı burada bulabileceğini söylemiştir.

İş ihtirası işine dört elle sarılmak, yaptığı işten memnun olmak ve işini her şeyin üstünde tutmaktır. İş ihtirasını, işini küçük çıkarlar ve şöhret için kurban etmemek gerekmektedir. İş ihtirası işini hakkı ile yapanların, peygamberlerin, feylesofların, hâkimlerin, yani ruhunda hürriyet bulunan kimseler içindir. Onların işlerinden bıkmamalarını, ilk günkü azim ile devam etmelerini sağlayan ruhlarına sonsuz sabır veren iş ihtirasıdır. İşçiler toplumun efendisidir. Hangi meslek grubunda olursa olsun, insanlığın ve geleceğin temelleri bu işçilerin omuzlarındadır. Dil işçisi, el işçisi, fikir işçisi... bunların her birinde değer, anlam ve mana vardır. Birbirlerine üstünlükleri yoktur. Üstünlük ancak iş ihtirası iledir. Bu ihtiras ile işine sevinç ile sarılan ruhun hürriyetinde yeni bir seviyeye varmış olur.¹⁵⁶

Ülken iş ihtirası için üç fazilet olduğunu söylemiştir.

¹⁵⁵ Ülken, Aşk Ahlakı, s.113

¹⁵⁶ Ülken, Aşk Ahlakı, s.114-116

- 1- Hayat neşesi.
- 2- Yaptığı işten memnun olma.
- 3- Beklemek ve direnmek.

Bu üç faziletin ilki yaptığı işi neşe ile yapmaktır. İnsan yaratma neşesi ile işi yapacak ve etrafındaki insanlar da bu neşe ile onları güçlendirecektir. İkinci fazilet yaptığı işi en mükemmel en iyi şekilde yapıp bundan memnun olmaktır. İşçi yaratıcıdır. Yaptığı işler insanlığa katılan birer değerdir. Bu düşünce ile işi yapan insan ondan memnun kalarak ve daha büyük bir ihtiras ile işine devam edecektir. Üçüncü fazilet ise iş süresi içerisinde beklemek, kuvvetli olmak ve sabretmektir. Ruhunda iş ihtirası olan yalnızca zafer için endişe etmemelidir. Yetkinlik işi hemen bitirip sonuca ulaşmada değildir; hedefe doğru ve kuvvetli bir şekilde yeise düşmeden devam etmektir. İş ihtirasını ruhunda hisseden insan, insanlığa değer veren şeyleri yapmaya ve güzel bir gelecek oluşturma çabası ve düşüncesi ile durmadan hak yolunda devam etmelidir.

Tesir etme sevgisi, insanın ruhunu olgunlaştıran, insanın kendisini tamamlaması için yaptığı bir gayrettir. Ruh tesir etme sevgisi ile kendisini toplumla tamamlamıştır. Tasavvuru fiil haline getiren ruh hürriyetine kavuşur. Tesir etme de parçayı bütün ile, ferdi cemiyet ile birleştirerek en yüce fiil olmuştur. Tesir etme sevgisi; kendini tamamlayan, hürriyet peşinden koşan insanlarda var olmaktadır. Bunlar; peygamberler, feylesoflar ve hakimlerdir. Tesir aşkı hakikati gören ve peşinden giden işçilerin sevgisidir. Tesir aşkı insanın kendisini feda etmesidir. Korkmadan, yılmadan, bu yolda yürüyen kimsedir. Tesir aşkının insan ruhunda kazandırdığı bazı faziletler vardır. Bunlar;

- 1- Yaratıcılık
- 2- Gönülsüzlük
- 3- Kızmamak ve kırmamak
- 4- Nefsi feda etmek

Tesir aşkı ruhu olgunlaştırır. Bu olgunluk için insanın bazı şeylerden vazgeçmesi gerekmektedir. Mükemmellik, hürriyet ancak bu şekilde meydana gelecektir. İnsan bu aşk ile yaratıcılığı, yani yalnız ve tek olmadığını, bildiklerini kabul edip yaymayı hedeflemiş insan olmalıdır. Tesir aşkı ile birleşen insan eşya ile ruh alemini birleştirerek benlik davasından vazgeçip, alçak gönüllü olmalıdır. İnsanın toplum ile birleşmesi, oradaki insanları kırmamak ve kin tutmamak iledir. Aşk ruhunda kızgınlığa düşkünlüğe yer yoktur. İnsanın bu faziletlere ulaşması aslında kendisini düşkünlüklerden törpülemesi, temizlemesi iledir. Tesir aşkı insanın kendisini aşk uğruna feda etmesi iledir.¹⁵⁷ “İnsanlığın kemali kurban iledir. Kurban, ideal uğruna şehit olmaktır. İstırabın ateşinde kalpleri eritmektir. İnsani cüretle misal olmaktır.”¹⁵⁸ Kendini feda etmeyi göze alan insan mutlaka zafere ulaşacak ve hürriyetine kavuşacaktır. Fakat nefsini feda edemeyen insan yarıda kalacak ve bütün olamayacaktır.

3.2.1. Açıklık İhtirası

Ülken’in düşünce sisteminde açıklık ihtirası ahlakın çatısıdır. İnsanın hürriyete ulaşarak ahlaki bir varlık olması halidir. Bir insan ruhunu ne kadar olgunlaştırırsa olgunlaştırırsın eğer ruhunda ahlak yok ise bir bütünlük ve hürriyet, kişilik olmamıştır. Örneğin şeytan, ruhun bütün iktidarlarına sahip olduğu halde açıklık ihtirasına ulaşamadığı için Tanrının gözünden kovulmuştur.¹⁵⁹ Yani insanın ruhunu tamamlamasında ahlak çok önemlidir. Çünkü ahlak insanı insan yapan değerlerin fiil haline dönüşmesidir. Açıklık ihtirasını ruhunda barındıran kimse hayatını, karanlık, gizli ve sıklardan kurtarmış olur. Bu insanın merteye atlamasıdır. Yani hayatındaki düşkünlüklerden, yalandan ve gösterişten arınma halidir.

“Açıklık ihtirası, mevhumeleri büsbütün aşmak; maddeye ve ruha sultanlık etmektir. İnsan ancak, açıklık ihtirası iledir ki günahın, suçun ve utancın perdesi altında saklanmış olan gizli hayatını, aydınlığa çıkaracaktır.”¹⁶⁰ İnsan ancak bu şekilde hakiki ahlaka ulaşabilir. Yaptığı eylemin sonucu kabul ederek, kendi ve halkı için en iyiyi isteyerek ve davranarak ahlak varlığını devam ettirebilir.

¹⁵⁷ Ülken, Aşk Ahlakı, s.116-118

¹⁵⁸ A.g.e, s.118

¹⁵⁹ Ülken, Aşk Ahlakı, s.123

¹⁶⁰ A.g.e, s.124

Açıklık ihtirasının insan ruhuna kattığı en önemli fazilet doğruluktur. Doğruluk insanı kuvvetlendiren, cemiyette değer kazandıran ve insanı kendi ile bir kılan en yüksek güçtür. Bu güç insanı aydınlığa ulaştıracaktır. Fakat korktuğu ve başka şeylerin arkasına saklanan bir doğruluk asıl manasını kaybetmiştir. Ne cehennem korkusu ile ne de kanun korkusu ile elde edilen doğruluk, hakikati ortaya çıkarmayacaktır. Kibirten ve övgüden uzak yalnız ruhu için aşk için doğru olan kimse hürriyete ve aydınlığa kavuşacaktır. Öyle bir toplum hayal edelim ki; burada kimse kimsenin arkasından konuşmayacak, kusuru başkalarında değil yalnız kendisinde arayacak, kimsenin mutluluğunu bozmak için uğraşmayacak, kırmayan ve kırılmayan sevgi dolu bir toplum. İşte bu toplum ruhunda aşk ahlakını benimseyen bir toplumdur. Doğruluğu kendilerine bir değer bilmiş ve bu yoldan ayrılmamış bir toplumdur. Açıklık ihtirasına bir insanın ulaşabilmesi için kendisine bazı hedefler belirlemesi gerekmektedir. Bu hedefler:

- 1- Birlik
- 2- Kendine yetme
- 3- Sükûn
- 4- Mertebeler
- 5- Adalet

Birlik insanın ruhu ile eşyanın birleşmesidir. İnsan kendi ile cemiyeti aşarak benle senin üzerinde bir mertebeye yükselmektir. Birlik demek bütün insanlara aynı bakarak kin ve şöhretten uzak olmak, kendini diğer insanlardan yüksek görmemek demektir. “Birlik insanı aşarak insanlığa ulaşmak: vatan sevgisinden insanlık idealine yükselmektir. İnsani ahlakın esaslarına dayandığı için vatan sevgisi onun temelidir.”¹⁶¹ Vatanseverlik Ülken’e göre ahlakın ve birliğin bir neticesidir. Hakikat birliktedir. Vatanı sevmek ancak insanlığı sevmek ile mümkündür. İnsanlığı seven ruha dokunan, hürriyeti arayan ve aşk yolunda ilerleyendir.

Kendine yetme, ruhun oluşumunda ve olgunlaşmanın her hamlesinde ulaşılan yeni konaktır. İnsan sevgi ile aşk ile onu ister, yılmadan ümitsizliğe kapılmadan yeni

¹⁶¹ Ülken, Aşk Ahlakı, s.128

konaklar olduğunu anlayarak yoluna devam etmiştir. Ülken'e göre tam olma aşkı, içinde sevgi ve gözünde yaş olmaktır. Tamlik korkmadan göğe yükselmekten zevk almaktır. Tam olmak; ahlakın ve insanlığın olgunlaşmasıdır. İşte tam bu mertebede iyilik ortaya çıkacaktır. Tam olan insan ahlaki tasavvurunu fiile dökerek iyi değerini ortaya çıkaracaktır. Kötülük tam olamamak yani bir eksikliklerdir. Birlik halinde alem iyilikten ibarettir. Aslında eksiklik tamlığa giden bir yoldur. Alemde bir eksiklik olmasaydı, büyük çabalar içerisinde birlik nasıl oluşacaktı? Tamlik aşkı; eksikliği bilme ve olgunluğu istemedir.¹⁶² Düşünüldüğünde bir şeyin varlığı aslında onun zıtlığının bir doğuşudur. Affetmek, eksiklikten gelen bir hatayı kabullenip onu hoşgörülü bir şekilde karşılamaktır. Acımak, ümit etmek ve affetmek ahlakın üç büyük faziletidir. İnsan bu faziletler ile kişi olup, kitlelerin ruhuna hükmeder.

Sükûn ruhun tam olmaya başlamasıdır. İnsanın eksikliğini anlayıp tam olma halidir. Hakiki mutluluk ve düşkünlüklerden uzak iç sevince varmadır. Ruh ancak aşk ile birliğe ulaşır ve birlik halinde sükûn bulur.¹⁶³ Sükûnu bulan ihtirasa ulaşandır. Sükuna ulaşan cehennemden cennet hayatına geçtiği için yanmanın eksikliğin ne olduğunu bilen kimsedir. Sükûna erenler; hoş görmek, karar vermek ve sabretmek faziletlerine erenlerdir. Hoş gören, karar verme kişiliğine eren ve en önemlisi hakka giden yolda acele etmeyip sabredenler hakikate ulaşacaktır.

“Mertebeler birlik ahlakının esasıdır.”¹⁶⁴ Ruh kendiliğinden mertebeleri aşır ahlaka ve hakka ulaşamaz. Ruh, ihtiras ve sevgi ile mertebeleri aşabilir. Mertebeler; ruh ve eylem kudretine göre insanların sınıflandırılmasıdır. Düşkünlüklerden uzak olan insanın mertebesi ile şöhret ve desinler ahlaki düşüncesi ile yaşayan insanın mertebeleri aynı değildir. İnsan yaptığı eylemlerin sorumluluğunu her zaman almalıdır. İçinde merhamet, sevgi barındıran insanın cemiyet sevgisi ile kötü (eksik) insanın vatan sevgisi aynı değildir. Aynı olsaydı eğer bir adaletsizlik ortaya çıkardı. Ülken mertebelerin ruhların sınıflandırılması ve insanın hakka ulaşmasındaki ahlaki boyutu olduğunu söylemiştir. Önemli olan insanın kendi kendine mertebeleri aşarak birliğe kemale ulaşmasıdır. Bu mertebeleri aşarken dört farklı menzilde konak vermek gerekir.

1- Halk Menzili

¹⁶² A.g.e, s.131-132

¹⁶³ Ülken, Aşk Ahlakı, s.135

¹⁶⁴ A.g.e, s.137

- 2- Vatandaş Menzili
- 3- Vatansever Menzili
- 4- İnsani Vatansever Menzili

İlk merteye halk menzildir. Burada bu yolda olan her insan bu mertebeden geçmektedir. Halk daima bir şeyin hükmü altındadır. Korku, endişe gibi birçok duyguyu içinde barındırır. Bu mertebeyi aşan insan artık daha yüksek bir hayat isteyerek vatandaş menziline ulaşır. Bu mertebeyi güç ve ümit ahlakı ayakta tutmaktadır. Burayı aşmak isteyen gücü ve ümidi asla bitmemelidir. Ümit vatandaşı fedakâr olmaya, hayırlı olmaya sevk eder. Bu nedenle vatandaş daima mükemmel olmayı isteyecektir. Üçüncü merteye vatansever menzildir. Vatanseveri faziletli yapan onun gururudur. O bir cahil gibidir ki ancak gururunu okşayarak tesir altına alınabilir. Bu nedenle onun gururunu okşayarak kalbine hâkim olmak gerekmektedir.¹⁶⁵ Son merteye insani vatansever mertebesidir. Bu mertebeye erişenler ihtirasını aşarak aşka ulaşan, kemal için yolda olan kimselerdir. Ruhu ve alemleri bir bütün olarak gören her insan bu mertebeden geçecektir. İnsan demek ruhunda aşk olan ve bütün mertebeleri birer birer geçerek ahlak ile buluşandır. Her akıllı ve dili olan insan değildir. İnsan olma 'bir' değildir. Ruhunu tanıyıp onu hürriyetine kavuşturmak için kendini feda etmektir. Aşk ahlakına ulaşarak, tasavvurunu fiil haline getirerek, cemiyeti, alemleri kavrayarak hür olma yolunda ilerlemektir.

Aşk ahlakına eren insanlar sevgi dili ile birbirlerine bağlıdırlar. Gönül dili ile sohbet ederler. Sohbet, insani vatanseverliğin lisanıdır. Aşk ahlakına erenler, ruhlarında hürriyet bulunanlardır. Dışarıdaki hiçbir kuvvete, hiçbir kimseye muhtaç olmadan kendi kendilerine şahsiyet olanlardır. Aşk ahlakı insan içindir ve insan hür olmak, kişi olmak, bir olmak ve en önemlisi kendi için ona ulaşmaya çalışmalıdır.¹⁶⁶

Adalet birlik ahlakının bir neticesidir. Adil olmak birliğe âşık olmaktır. Ruhunu eşya ile birleştirip bilgiden irfana yükselmektir. İlim cüzidir, irfan küllidir. Adil olmak yalnız irfanımız yani birlik sevgimiz ile mümkün olacaktır. Adalet, her kişiye gücü yettiğini vermektir. Birinden yapamayacağı şeyi beklememektir. İçinde hürriyet

¹⁶⁵ Ülken, Aşk Ahlakı, s.139-142

¹⁶⁶ A.g.e, s.143

olmayan, ruhunu kemale yükseltmeyen kimselere zorla ‘hür olacaksın’ dememektir.¹⁶⁷ Cemiyetin büyük yükü, sorumlulukları yalnızca aşk ahlakına erenlerindir. Bu kişilerden adalet beklenir.

“Sınıflar ve kastlar halindeki bir cemiyette adalet olamaz. Hâkim sınıfın mahkûm sınıfına, yüksek sınıftan birinin aşşa sınıftan birine karşı adil olması imkansızdır. Çünkü refah içinde olan sefalet çekenin, olgunluk iddia eden eksikliğini ilan edenin halinden anlamayacaktır.”¹⁶⁸

Sınıflar ile ayrılan mertebelerin birbirleri ile ilişkileri yalnız çıkar içindir. Bu nedenle üst sınıfın alt sınıfa adaleti, merhameti, sevgisi olamaz. Çünkü orada insanın kendisini geliştireceği mertebeler ve dereceler doğmamıştır. İnsan taş değildir. Korunma, sevme sevilme, yaşama ihtiyaçları insanları bir arada tutmaktadır. İlk çağlara baktığımızda toplumların oluşumu korunma ve yaşama ihtiyacı içindir. İnsan, insan ile birleşerek ruhunu ortaya koyar. Ruhun kudreti de onu eşya ile bir kılmaktır. Mertebeleri aşarak aşk ahlakına ulaşmaktır.

Aşk ahlakında adalet fikrinin merkezi bir yeri vardır. Bütün faziletler adalette toplanır. Adalet ruh ve mertebelerine uygun hareket etmek üzere ahlakça ilerlemeyi temin eder. Adil olma fikri çok eski zamanlardan bu yana uzanan bir kelimedir. Çiftçi cemiyetlerde toprak ölçüsü sırasında meydana çıkmıştır.¹⁶⁹ Aşk ahlakı insan ruhunun aktifliğini her zaman korumaktadır. Çünkü aşka, kemale ermek yaşam boyu ruhu mertebelerden aşarak en iyiye ulaştırmak için çabalamaktır. Ve bu çabayı ruh sadece aşk için yaptığı takdirde aşka ulaşabilecektir.

3.3. Siyaset Meselesi

“Yapmadığınız bir şeyi niçin söylersiniz?”¹⁷⁰ Hilmi Ziya Ülken her bölümünün başında kendisine yol verecek cümleler ya da alıntılar ile başlamıştır. Siyaset meselesi bölümünün başında da Kuran-ı Kerim’den aldığı bir ayet ile başlamıştır. Burada siyaset için neden böyle bir ayeti kendisine yol ve rehber edindiğini kendi görüşleri ile açıklayalım. Bütün faziletler adalette toplanacaktır. Çünkü ahlak, sevgi ve eylemlerimiz de adil, doğru olmak için ruhu aşk ile bir kılıyoruz. Adalet insanlığı en

¹⁶⁷ A.g.e, s.145

¹⁶⁸ A.g.e, s.147

¹⁶⁹ Ülken, Aşk Ahlakı, Açıklamalar Kısmı

¹⁷⁰ Kur’an-ı Kerim, Sure: Saf-2

çok istediği ve çabaladığı hürriyete götürecektir. İbadeti terk eden bir insan nasıl Allah'tan uzaklaşır ve inancın yolunu kapatırsa; adaletten uzaklaşan için ise insanlık ve hürriyet yolları da kapanmış olur.¹⁷¹

Eskiler demişler ki, siyaset ile ahlak olmaz. İktidara doğru söz ile varılmaz. Muzaffer ol da istersen kötülük yap, alçaklık et. Maksadın büyük olsun, gittiğin yolun, adaletin ne ehemmiyeti var. Ülken buna karşılık 'eskiler yanılmışlardır. Adaletle asla zulüm ile varılmaz!' İyiliğe giden bir yol kötülükten geçemez. Güç kötülükte, alçaklıkta, yalanda, mevkide değildir. Güç siyasettedir. Siyaset ise ahlak iledir.¹⁷² Ahlak ruh ve ruhun kudretinin fiil haline geçmesidir. İnsanı yiyip bitiren ruhunu karanlığa götüren yine kendi hırslıdır. Ahlaksız bir siyaset vatan için değildir. Halk için de değildir. Adaletsiz bir yolda varılacak şey sadece benlik düşüncesidir. Oysaki siyaset halkın dili olmalıdır. Halkı koruyan, halk için çabalayan ve adaleti sağlayan olmalıdır.

“Halkın yolu hakkın yoludur. Hak ile hak olmak için davaya ilk önce halktan başlanılmalıdır. Halkın yolu korku ahlakıdır. Korku ahlakı ruhları ilk pişirecek olacaktır.”¹⁷³ Bu korku yalnızca Allah korkusudur. Allah korkusu insanın ruhunu pişirecek ve onu olgun hale getirecektir. Siyaset için ahlak halk için ahlak ile aynıdır. İnsanı sevgiye, ihtirasa ulaştırmak ruhları yeniden mertebelerden geçirerek aşka doğru götürmek adalet ile olacaktır. İnsanlar yaşadıkları toplumda neden kendilerini yöneten, koruyan bir devlet, siyaset olmasını isterler? Çünkü geçmişten günümüze devletsiz bir toplum yaşamını devam ettirememiştir. İnsanların kendilerini korumaları için bir devlete yani siyasete ihtiyaçları vardır. Bu devlet kanun koyucu ve adaleti sağlayan, insanların huzurlu bir yaşamı için çalışan kurumdur.

Eğer ki insan kendi kuralını kendi koymaya başlarsa, ona şekil veremeye kalkarsa, ilk olarak kendi isteğini fiile geçirecektir. Kendi geleceği için kural koyacaktır. Her insan kendi arzuları ile kural koyduğunu hayal edersek, ortaya aşk için yola düşen adaletli ruhları bırakın; sadece kaos ve kötülük cemiyyete hâkim olacaktır. “Eğer kanun, yalnız aşk ahlakının eseri olup benlik sevdasından vazgeçenlerin, birlik ve olgunluk irfanına erenlerin, insani mertebelerden her birine kendi hakkını vererek

¹⁷¹ Ülken, Aşk Ahlakı, s.160

¹⁷² A.g.e, s.103

¹⁷³ Ülken, Aşk Ahlakı, s.163

adaleti tatbik edenlerin şurasından çıktı ise, orada gerçekten insanlık için en sağlam temeller kurulmuştur.”¹⁷⁴ Bu temeller insanlığın geleceği ve adaleti için çok önemlidir.

Ahlak cemiyet içindir. Düşünen, kendi ve cemiyeti için düşünen insan; insanlık için ahlakı telkin edenler, iyiliğin, güzelliğin, adaletin var olduğu ideal bir cemiyeti kurmaya çalışırlar. Çünkü tasavvurun fiile dönüştüğü cemiyette adaletin var olması ve korunması o cemiyetin var oluş süresini uzatır. Aşk ahlakı ile yanan ruhlar, kötülük, yalan içinde barınamazlar. Bu ruhlar için adaletli huzur dolu bir cemiyet gereklidir. Böyle bir cemiyeti oluşturmak ise siyasetin, kendinden öte cemiyeti düşünenler içindir.

Ülken; bulunduğu cemiyet, bugünün cemiyeti için uyarılar ve topluma itafen sözler söylemiştir. İnsanlar iki gruba ayrıldılar: aldananlar ve aldatanlar. İlim bir bakkalcının kazancı haline geldi. Sanat değerini yitirip, araç olarak kullanılmaya başlandı. Siyaset hırs ve şöhretlerin emelleri ile kayboldu. Ruh asilliği ile alay edildi. Aşk ahlakına bir hastalıkmiş gibi muamele yapıldı. Yani bugünün cemiyeti bir kaos cemiyeti haline gelmektedir. Onu ancak, gerçekleri görerek ve göstererek, yanlışlardan geri dönerek, insanlık için mertebeler ahlakıyla yeni baştan kurtarılabilir.¹⁷⁵ Ülken bulunduğu cemiyet için halk için bu kitabı yazmıştır. Cemiyetin ahlaktan, adaletten uzak düşkünlüğün ve hırsın çepeçevre sardığını, bunu ancak mertebeler ahlakı ile yeni baştan kurup düzeltilebileceğini söylemiştir. Ülken’in asıl amacı insani değerleri kaybetmeden ruhun olgunlaşmasını, ruh ile eşyayı bir kılarak hem dünya üzerinde hem de ruhu için bir hayat var olduğunu göstermek istemiştir. İnsanın insani değerlerinin kaybolduğu bir cemiyette; adaletten, yönetimden ve kanunda bahsedilemeyeceğini, bunu ancak insan ihtiras ve irfanı ile düzeltilebileceğini söylemiştir. Kaos içinde devam eden cemiyet sona erdiği zaman yerine gelecek olan cemiyete de zemin olmuştur. Çünkü her devir ruhun yeni bir hamlesi ile doğmuştur. Bu nedenle bulunduğumuz cemiyetin değeri, düşkünlük uğruna kaybedilmemelidir.

Ahlaklı olmak bulunduğu cemiyetin değerlerini korumak, ahlaksız olmak ise bu değerleri görmezden gelmektir. Cemiyet ahlaki hayatı kuşatmıştır. Yani ahlaklı olmak cemiyetin kuvvetli olması demektir.¹⁷⁶ İnsanın her gerçekleştirdiği eylem toplum için bir rol arz eder. Bu nedenle insan yaptığı eylemleri düşünerek ve ruhuna, aşk ahlakına

¹⁷⁴ A.g.e, s.168

¹⁷⁵ Ülken, Aşk Ahlakı, s.175

¹⁷⁶ A.g.e, s.184

uygun şekilde yapmalıdır. Ancak bu şekilde toplum ahlaklı olabilir. Toplumu oluşturan yapı insandır. İnsanların eylemleri toplumdaki değeri ortaya çıkartmıştır. Bunu örf ve âdet olarak değil, tam anlamıyla aşk ahlakına uygun bir cemiyet olarak düşünmelidir. Ülken'in düşünce dünyasında dostluk kavramı çok önemlidir. Dostluk bugün bizim anladığımız gibi bir dostluk değildir. O yalnızca aşk ahlakına erenlerin bir olduğu bir dostluktur. Dostluk birliğe ve kemale âşık olmaktır. Benlik davasından geçip, insanlık için kendini feda etmektir. Dostluk fırtınadan kaçanların korunduğu bir yerdir. Dostluk ruhunda kuvvet, kudret olanların, ihtirasa ve yaşama şevkine erenlerin, kendi kendine bir cemiyet olanların yeridir.¹⁷⁷

Ruhu besleyen onun olgunluğa erişmesini sağlayan ihtiras, sevgi, dostluk, işi sevme, adalet, aşk gibi değerler vardır. Bu değerlerin dışında ruhu tepetakla edecek onun gücünü bitirecek düşkünlükler de vardır. “Ruhun yıkılışından doğan ahlaki belalar; tembellik, sabırsızlık, ilgisizlik ve korkaklıktır. Ruhun saldırısından doğan ahlaki belalar; dedikodu, yalan, kibir, kin ve zorbalıktır.”¹⁷⁸ Ruh insanın eylemleri karşısında iki türlü olarak gelişim veya düşüş göstermektedir. Bu eserde Ülken ruhun gelişimi için ve insan olma kabiliyeti için nedenleri- sonuçları örnekleri ile açıklamıştır. Daha sonrasında ise ruhun düşkünlüğüne nasıl son verileceği, insanı etik değerlerden uzak tutan belalara değinerek, yine insanın ruhunun olgunluğu için önerilerde bulunmuştur. Yarını düşünmeyen bir ruh gelişim gösteremez. Tembellik yarını düşünmeme, yerinden kıpırdamamadır. İnsanı ve ruhu hayattan bunalma sendromuna götürebilmektedir. Bu nedenle insan kendisini ve ruhu asal tembelliğe alıştırmamalıdır. Sabırsızlık, bir işi sonuna kadar götürememektir. Sonucu görmek pahasına kimsenin hakkına saygı göstermemektir. İlgisizlik başkalarından bir şey bekleme değer görme isteğidir. Bu durum sizi her zaman başkalarına bağlı kılacaktır. İnsanın kendine ilgi göstermesi kendi ruhu ile ilgilenip onu değerli kılmaya çalışması gerekmektedir. Korkaklık da ruhun bir düşkünlüğüdür. Bu düşkünlük insanı güçsüz duruma sokmaktadır. Kendinden emin olmayan insan her zaman korkar. Bu korku ruhu aşağıya çekmektedir. Ahlaki belalar üzerinde durulduğunda ise dedikodu karşımıza çıkmaktadır. Dedikodu insanı sürekli kendi içine çeken tatlı bir hastalıktır! “Dedikodu ne masum bir günahdır! Uzaktan, kavga gürültü etmeden, kimseyi incitmeden bütün

¹⁷⁷ A.g.e, s.189

¹⁷⁸ A.g.e, s.193

alemi sahnesinden geçirir.”¹⁷⁹ Dedikodu insanları birbirine düşüren, ailelerin ve toplumun temelini sarsan ve buna rağmen hoş gösterilen; ‘yalan değil, olanı anlatıyorum’ diye bir kılıf geçirilip altın tepsine sunulan bir düşkünlüktür. Fakat bu durum o kadar masum değildir. Dedikodu kaynadıkça yalan ortaya çıkar. Yalan bütün kötülüklerin başıdır. İnsanın en başta yalan ile kendini kandırması aslında kendi değerini ve toplumdaki yerini düşürmektedir. Her ne olursa olsun, hiçbir bahane yalanı meşru kılmamalıdır. Bir kere söylenen ve sürekli devamını getirmek zorunda kaldığımız yalan insanı insana düşman edecek kadar kuvvetli bir düşkünlüktür. Fazilet yalnız doğrudadır. Ruhun asıl amacı bir olmaktır ve aşk ve sevgi ile kötülüklerden uzak kalarak bunu yerine getirmeye çalışmaktır. Kibir, bir değer sonucudur değildir. Kibir kendini herkesten üstün görme, ihtiras ve aşktan mahrum olmaktır. Kibirli olan kişi her şeyin en iyisinin en mükemmelinin kendinde var olduğunu zanneder. Fakat mükemmellik yalnız aşk ve sevgidedir. Kibirli olan insan karşısındakine saygı duymaz. İnsanın insana saygı duymaması ise bir müddet sonra kaosu meydana getirecektir. Bu nedenle Ülken ruhların kibirden uzak tutulması gerektiğini söylemiştir.

Ahlaki belaların bir diğeri ise kin ve zorbalıktır. İnsanın kalbindeki sevgiyi, merhameti bitiren bu iki düşkünlüktür. Oysaki Ülken insanların aşk ve sevgi ile birliğe ulaşabileceğini söylemiştir. Ruhunda kin besleyen bir insan birliğe erişemeyecektir. Kindar bir insan, diğer insanlara zulmeder. Zorbalık ve barbarlık senin olmayan bir şeyi başkasının elinden alma, ona eziyet etme gibi birçok kötülüğü içerisinde barındırır. Bu nedenle kin ve zorbalık bir cemiyet içerisinde bulunmaması gereken iki düşkünlüktür.

“Kendine hayrı olmayanın başkasına hiç hayrı dokunmaz. Nefsini düzeltmesini bilmeyen insan, alemi düzeltmeye nasıl ve ne cesaretle kalkar?”¹⁸⁰ İnsanın asıl hedefi kendisidir. İnsan suçu kendinde bulmak ile işe başlamalıdır. Kendini ruhunu kötülüklerden arındıran insan aşk ile sevgi ile zaten etrafındakilere de ışık, yol gösterici olacaktır. İnsan kişi olmak için yaşar. Kişi olmak ihtiras sahibi olmak, istemek, sevgi dolu olmak demektir.

Cemiyette yapılan bazı kötü alışkanlıklar insanlara bir süre sonra normal gelmeye başlar. Kötülükten daha kötüsü de budur: Onu kabullenmek ve benimsemek.

¹⁷⁹ Ülken, Aşk Ahlakı, s.200

¹⁸⁰ Ülken, Aşk Ahlakı, s.208

Ülken kitabında insanların düştüğü kötülüklerden bahsetmektedir. Her eylem bir diğerine görünmez bir zincir ile bağlıdır. Bir kötülük siz farkında olmasanız da sizi bir başka kötülüğe itmektedir. Tembellikten doğan içtimai belalar; dilenmek, fuhuş, kumar, piyango, faizdir. “Dilenmek her zaman sefaletin eseri değildir. Onu koynunda besleyen tembelliktir; beden ve ruh güçsüzlüğüdür. Cemiyetin bütün insanlara verdiği iş yüküne katlanmayarak şerefsiz, haysiyetsiz düşkünlük içinde yaşamaya razı olmasıdır.”¹⁸¹ Ülken bu sözleri ile dilenen insanın haktan ve halktan uzaklaştığını söylemiştir. Dilenmek tembellik işidir. Başkalarından yardım bekleme ve o şekilde hayatı devam ettirme biçimidir. Yalnız hakka koşan insan daima çalışan, çabalayan, ihtiras halinde olan insandır.

Tembelliğin getirdiği bir diğer düşkünlük fuhuştur. Fuhuş kadının kendi bedeni bir alet olarak kullanıp bundan para kazanmasıdır. Kitabın başından bu yana insana verilen değer, yücelik ve kutsallıklar anlatılmıştır. Bu kutsallığı çiğneyerek para için kendi değerini ve benliğini hiçe sayan kadın; samimiyetten, dostluktan, haktan uzak olandır.

“Fahişe kadın kendini değil, insanlığı alçaltandır. Fuhuş, kadının hür ve eşit kişiliğine en büyük hakarettir. Her rastlayanın zevkine alet ettiği vücudu ile hayatını kazanan, çalışmaktan ibaret içtimai yükü taşımaktan kaçtığı için şeref yok etmeye razı olan kadın, yalnız kendine değil, bütün kadınların ve insanların şerefine tecavüz etmiştir.”¹⁸²

Ülken insana, insan olduğu için verilen değerini dünyadaki en yüce değer olduğunu her fırsatta eserinde anlatmaya çalışmıştır. Bu düşkünlük ise insanı alıp sürükleyen, kolay para kazanılan ve şu anda da toplumumuzda görülen bir düşkünlüktür. İnsan hak yolunda kutsal bir varlıktır. Bu yolun getirdiği adalet, ahlak, sevgi, aşk onu başkaları tarafından da değerli kılan üstün değerlerdir. Fakat bunu seçmeyip tembellik ile başka düşkünlüklere düşenler cemiyeti her zaman en aşağıya bataklığa sürükleyeceklerdir.

Tembellikten doğan içtimai belalardan bir diğeri ise kumardır. Kumar zevk ararken belaya esir olmaktır. Haksız yere, yorulmadan kazanmak, başkasının yıllarca biriktirdiği parayı bir şans uğruna kaybetmesidir. Kumar ruhun tembelliğidir. Kumarı kazanan insan, hayatı boyunca çalışmadan cemiyet üzerinden geçinir. Kaybeden ise

¹⁸¹ A.g.e, s.212

¹⁸² A.g.e, s.214

kendini ailesini hüsrana, boşluğa, güçsüzlüğe hatta intihara götürebilir. Kumarbaz kişi kendi ve birçok kişiyi peşine götüren ve onların da hayatını etkileyerek zafer elde ettiğini sanan fakat, düşkünlük içinde işten nefret eden tembellerdir. Bu kişiler sadece kendilerine değil toplumu da eksikliğe sürüklemişlerdir. İnsan hep daha fazlası için oturur o masaya. Bir kere kazanınca bir daha kazanacağını zanneder. Her seferinde daha çok para ile daha hırslı bir şekilde oynar; fakat sonuç hiç değişmez, elbet bir gün o kişi kaybedecek ve gerçeğe yüzleşecektir. Elinde ne kazancı ne ailesi ne tanıdıkları kalmayacaktır. Bu nedenle dostluk, samimiyet kumardan uzak değerlerdir. Oralarda bu değerleri arayanlar hiçbir zaman bulamayacaklardır. Çünkü eksiklikler, düşkünlükler içerisinde değer ve hakikat yoktur.

Tembellikten doğan içtimai belalardan diğerleri; piyango ve faizciliktir. Piyango; çalışmadan kazanılan, gökten bir şeyler gelmesine bel bağlamak demektir. Piyangoyu kazanan kişi, çalışmadan elde edilmiş bir servetin kıymetini bilmeyecek, kazanamayan ise kaderine lanet edecektir. Faizcilik ve ise insanı çıkmaza götüren, çalışmadan elde edilen haram paradır. “Faizci yalnız hakka tecavüz eden ve tembellik içinde kazanan değil, aynı zamanda borçluyu ezen ve böylece elindeki göz kamaştırıcı tuzakla kişilerin bağımsızlığına zincir vuran insandır.”¹⁸³

Ruhun saldırısından doğan ahlaki belalardan bir tanesi yalandır. Yalanın doğurduğu içtimai belalar; İmansız ilim, haksızlığı hak diye göstermek ve rüşvettir. İmansız ilim; asla inanmadığı şeyleri telkin eden, vaaz ettiği şeylerin aksini yapan, İmi bir zekâ oyunu haline getiren, varlığı yokluğundan daha kötü olandır. İlim yalnız fiil içindir. Bu nedenle yalan ile kendini bir başka anlattıklarını bir başka gösteren insanın değeri yoktur.¹⁸⁴ İnsan haksız olduğunu bile bile hukuk karşısında onu kandırarak haklıymış gibi gösteren kişi haksızlığı hak diye gösteren kişidir. O hakkı aldatmaya çalışan kişidir. Hukuk adaletin bekçisidir. Hukuku kandıran insan adaleti ortadan kaldırmaya çalışan insandır. Sonuncusu ve yalanın getirdiği en feci düşkünlük rüşvettir. Rüşvet hak perdesi altında haksızlığı satın almaktır. Karşıdakine kendi işi görülsün diye onun hoşuna giden işeri yapmasıdır. Buna en güzel örneklerden bir tanesi Fuzuli'nindir. “Fuzuli ‘selam verdim, rüşvet değildir diye almadılar’ diyor.” Yani artık memurluk geleneğinde insanların alışkanlık haline getirdiği rüşvet insanı ve

¹⁸³ Ülken, Aşk Ahlakı, s.216

¹⁸⁴ Ülken, Aşk Ahlakı, s.217

toplumu yaralayan bir düşkünlüktür. Bu düşkünlük; inancı, karşılık beklemeden görevi dahi olsa o işin yapılmayacağını, içtimai vazife ruhunun kaybolduğunu göstermektedir.

Zulümden doğan içtimai belalar; iltimas, sınıf tahakkümü ve ilim adına zorbalıktır. İltimas; adaleti herkes için değil, yalnız kendi ve kendine hoş gelen için bir kılmaktır. Hak önünde his ile davranmaktır. Kendini bir başkasından kayırmaktır. İltimas, hakikate göz yummak ve adaleti çiğnemektir. Bu nedenle her zaman zulümdür. Sınıf tahakkümü “Allah namına, hükümdar namına, servet sayesinde ve ilmi pahasına tahakküm, zulümlerin en çok yayılmış ve en fazla yıkıntı yapmış olanıdır. Ruhu büyük eserini yıkarak ahlaki mertebeleri bir perde arkasında bırakmış hakiki hürriyetin yerine sahte bir hürlük ve eşitlik maskesi koymuştur.”¹⁸⁵ Bu zulüm inandıkları şeyler uğruna toplumun sınıf olarak ayrılmasına neden olmuştur. Oysaki ruh için aşk için en yüce değer birlik ve bütünlüktür. Zulümden doğan içtimai belaların bir başkası da ilim adına zorbalıktır. “İlim tahakkümü hakiki imandan doğan ilimle kitleye hâkim olmak, cemiyete yön vermek değildir; fakat, halkın kendi bilgisine muhtaç olduğunu bildiği için, onu pahalıya satmak, muhtacı ayağına düşürmek, çok ve daha çok kazanmak için cemiyetin hayatı ve sağlığıyla oynayarak ilim bezirganlığı yapmaktır.”¹⁸⁶ Bu şekilde zulüm zulümlerin en kötüsüdür. Toplumda bilgisini, ya da halka iyi gelecek olan farklı bir özelliğini o kişiye değerinden fazla, kandırarak satmak insani değere uygun değildir. Bu cemiyeti birbirinden koparmaya ve güvensizliğe yol açmıştır.

Ülken *Aşk Ahlakı* kitabının son bölümü olan siyaset meselesinde insanın davranışlarının ürünü olan değer ve eksiklikler üzerinde durmuştur. Çünkü bir cevheri ontolojik olarak incelediğimizde, varlığı bizi bilgiye, epistemolojik olarak incelediğimizde, bilgisi bizi ahlaka götürmektedir. Bu nedenle insanı bilgisi ve ahlakı olarak ayıramayız. İnsan bir bütündür ve her özelliği ile onu ele almamız gerekmektedir. Ülken de insanı bütüncül yönü ile ele almıştır. İnsanın eksiklikleri kötülüğü meydana getirmektedir. Ülken bir insanda eksikliğin nasıl meydana geldiğini, bunu nasıl çözmesi gerektiğini son bölümde anlatmıştır. Ülken, insanı aşka giden bir değer olarak ele alırken ihtiras ile sevgi ve ümit ile bu yolda olması gerektiğini önemle vurgulamıştır. Bu yoldan bıkan yarıda bırakan ümitsizliğe kapılan insanlarda eksikliklerin ve otomatik olarak tembellik, ümitsizlik gibi düşkünlüklerin meydana

¹⁸⁵ A.g.e, s.220

¹⁸⁶ A.g.e, s.224

geldiđini söylemiřtir. Adaletsizlik, yalan, tembellik, dedikodu, vb. gibi dūřkūnlüklerin dūzeltilmesi; cemiyetin ve siyasetin devletin dūzelmesi demektir. Bu nedenle Őlken insanda bařlayan dūřunce dūnyasını yine insanda bitirmiřtir.

SONUÇ

Hilmi Ziya Ülken 1901-1974 yılları arasında yaşamış en önemli düşünürlerimizden bir tanesidir. Yaşamı boyunca tek bir alan da kalmayıp kendisini farklı farklı alanlarda da geliştirmiştir. Felsefeden sosyolojiye, psikolojiden resme, eğitimden siyasete birçok alan ile yakından ilgilenmiştir. Hilmi Ziya Ülken tek bir kitaba sığabilecek bir düşünür değildir. O verdiği eserler ve düşünce dünyası ile çok geniş bir alana sahiptir. Bu nedenle tezimizde Ülken'in "Etik" ve "Değer" kavramlarını *Aşk Ahlakı* kitabının içerik analizi ile bütünleştirmeye çalıştık.

Ülken, felsefesine insandan başlamıştır. İnsan varoluşu gereği mükemmel bir canlıdır. İnsanı diğer canlılardan ayıran ve onu mükemmel kılan en önemli şey ise akıldır. Akıl insanın düşünme yetisinin var olması ve karar verebilme hürriyetinin olması demektir. Bu hürriyet peşinde birçok sorumluluk ve eylemi bir arada getirmiştir. Böylece Ülken, 'İnsanın nasıl olması gerektiği, insanın davranışları, toplumdaki yeri, hürriyeti, kendini geliştirmesi, kişi olması, ruh ve beden ile birliğe gitmesi, eksikliklerin nasıl giderilmesi' gibi sorular üzerinden insan kavramını açıklamıştır. Bu minvalde Ülken'in düşüncesi ile günümüzdeki toplum problemleri arasında bir bağ kurmaya çalıştık.

İnsan, toplum içerisinde yaşayan ve sorumlulukları olan bir bireydir. Toplum içerisinde yaşamak, başka insanlar ile tanışıp onlar ile yan yana olmak insanın iletişimini geliştirir. Bu iletişim insanın kendisini anlatması ve tanıtmaları ile başlar. Bu nedenle insan kendisini başkasına tanıtmadan önce kendini tanıması gerekmektedir. "Ben kimim?" sorusu ile kendini sorgulamalı, benliğini, kişiliğini, düşüncelerini tam anlamıyla bilmeli ki karşı tarafa kendisini en iyi şekilde ifade edebilsin. Hilmi Ziya Ülken de bu açıdan, insanın var oluşunu sağlayan beden ve ruh meselesine değinmiş ve insan kavramını açıklamıştır. Bu düşünce ile gittiğimiz de insan somut ve soyut olarak beden ve ruhtan oluşmaktadır. İnsanın asıl amacı bedeni ve ruhunu en mükemmel biçimde yönetip onu korumasıdır. İnsanın kendini bilmesi, kendisinden emin olması onu toplumda merteye olarak yüksek yerlere getirecektir. Çünkü kendisini bilen insan yanlış ve kötülöklere uzak insandır. İnsan her şeyi ile bir bütündür. Dış görünüşü, davranışları, mesleği, sosyal aktiviteleri, aile seçimi, çevresi vb. o insanın kendisini yansıtan şeylerdir. İnsan kendini bildikten sonra toplum içerisinde bir rol

edinmeye çalışır. Örneğin büyümüş, kendini geliştirmiş, okumuş bir kişi sonrasında toplum içerisinde kendine bir iş bularak kendi benliğini topluma göstermek ister. Fakat her birey toplum içerisinde kendini göstermek için gelişmesi beklenmemelidir. Bir öğrenci de toplum içerisinde öğrenci rolündedir. Önemli olan bu rolü benimsemesi ve güzel davranışlar ile sorumluluklarını yerine getirmesidir.

Bir insanın davranışının iyi ve kötü olarak nitelendirilebilmesi için o davranışı toplum içerisinde gerçekleştirmesi gerekmektedir. Tek başına herkesten uzak bir insanın davranışları ahlaki olarak nitelendirilemez. Ki bir insanın da yaşamını devam ettirebilmesi için başka insanlara ihtiyaç duymaktadır. İnsan eylemlerinde özgürdür. Aklı ile iyi ve kötüyü ayırt edebilme yetisine sahiptir. Peki, insan bu ayrımı yaparken neleri ölçü olarak almalıdır? Ülken burada mertebelerden bahsetmektedir. Ülken düşüncesinde en yüce mertebe sevgi ve ihtirastır. İnsan ahlak mertebeleri ile buraya ulaşmaya çalışmalıdır. Bu mertebeler insanı sürekli tutku ve dinamik bir yapı halinde olmasını sağlayacaktır. İnsan kendinden sorumludur. Bu mertebeleri de tek başına çıkacaktır. Peki, bu mertebelere nasıl çıkılır? İnsan sürekli bir değişim halindedir. Bu değişim insanın fikir ve düşünce dünyasında karışıklıklara neden olabilir. Bu nedenle Ülken bu karışıklıkların olmaması için insanın bir amaca doğru ilerlemesi gerektiğini söylemiştir. Ve bu amaç ihtiras ve sevgidir. İnsan ona ulaşmak için birçok yoldan geçecektir. Önemli olan bıkmadan, pişman olmadan, başlamadan bu yolda ilerlemesidir. Bu yol iyilik, güzellik, sevgi yoludur. İnsan bu yolda düşkünlüklerden uzak olur.

Hilmi Ziya Ülken sükûna varan insanlar oluşturmaya çalışmıştır. Sükûn; ruhun eksikliklerden uzaklaşıp hürriyetine kavuşması, insanın âlem ile bir olması, ideal insan olma potansiyeline ulaşmasıdır. Sükûna eren insanlardan oluşan bir toplulukta eksiklik, kötülük, düşkünlük olmayacaktır. Orada adalet, sevgi, birlik, hürriyet, aşk ahlaki olacaktır. Değerin, ahlakın, adaletin mistik düşünce de değil realitesi olan toplumlarda rasyonel düşünce sistemi ile gerçekleştirilmelidir. Bunun gerçekleşebilmesi için Ülken'in de dediği gibi tasavvuru fiil haline koyarak sevgi ve ihtiras ile umut ve doğruluk ile ilerlenmesi gerekmektedir. Ülken ruhun düşkünlüklerini ve beraberinde getirdiklerini açıklayarak insanı karanlıktan aydınlığa gitmesi yönünde bilgilendirmiştir. 1931 yılında yayınlanan bu eserdeki düşkünlükler; seksen dokuz yıl sonra yani şu an ki toplum için de geçerli olan eksikliklerdir. Bunlar; yalan, faiz,

tembellik, dedikodu, kibir, korkaklık ve bunların yanlarında getirdiği diğer düşkünlükler... İnsan biraz düşünüp etrafına baktığında ya da kendisine baktığında bu eksikliklerden birçok kişide hatta kendisinde bile var olduğunu görecektir. Zaten asıl amaç başkalarının düşkünlüklerini değil kendi düşkünlüklerimizi bulup bunlardan kurtulma çabası içerisinde olmamızdır. Bu nedenle insan kendinden başlamalı ve etrafına ışık saçmalıdır.

Hemen her millette ve inançların çoğunda geçerli olan, kendini geliştirmeyi ve erdemli bir insan olmayı amaç edinmiş insanlar tarafından kabul edilen etik değerler ve ahlak kulları mevcuttur. Yetiştirdiğimiz umudumuz ve başaramadıklarımızın başarıları olarak görmek istediğimiz nesillerimize doğdukları andan itibaren empoze etmeye çabaladığımız gerek sözlü gerek davranışlarımızla doğruyu gösterdiğimiz sürece ahlaki kurallar yaşamaya devam edecektir. Düşkünlüklerin esiri olmuş, değer yargılarını kaybetmiş insanlar için, bir çıkış kapısı, aydınlık yarınlar için kabul görmüş davranışlara vesile olacaktır. İnsan toplum içerisinde eylemlerini gerçekleştirir. Ve bu eylemler başkaları tarafından mutlaka gözlemlenir. Bu gözlem insanı iyi ya da eksik davranışa götürebilmektedir. Ülken'in düşüncesinde ruhun düşkünlükleri arasında yer alan 'yalan' insanı mutlaka çıkmaza götürecektir. Örneğin adaleti sağlamak için var olan avukat; haksız kazanç ile hakkı reddederek yalan ile bir dava kazandığında... kendini, devleti, etrafındakileri de kandırmış olacaktır. Bir kişi tek bir davranışı ile birçok insanı etkileyebilmektedir. Bu nedenle insan her zaman yaptığı davranışı, söylediği sözü, tavrı ve yaşayışı ile etik değerlere uygun davranmalıdır.

Ülken bir toplumu ayakta tutan şeylerin adalet ve hâkimiyet anlayışı olduğunu söylemektedir. Aile toplumun en küçük yapı taşıdır. Genel resme baktığımızda insan kendinden başlayarak ailesini, sonra etrafındakileri sonra da bulunduğu toplumu eksikliklerden kurtarabilir. 'Ben bir kişiyim benim doğru olmam bir şey ifade etmez' demek yerine herkes kendini düşünerek doğruyu ve adaleti sevgi ile gerçekleştirirse toplum mutlu ve hürriyetini kazanmış olacaktır.

Aşk Ahlakı insanın neden var olduğunu, eylemlerini gerçekleştirirken nelere dikkat etmesi gerektiğini, insanın eksikliklerini öne çıkararak doğruya gitmesi yönünde aydınlatıcı bir kitaptır. İnsan eksikliklerini terk ettiği sürece kişilik kazanacaktır. Huzurlu, adaletli, doğru, bir toplum için, "Halka rağmen halk için kitap" olan bu eserin

üzerine değeriendirilmesi, yorumlanması ve insanın kendindeki eksiklikleri bu eser aracılığı ile bulması gerektiğı kanaatindeyim. İlk olarak kendim ve bütün toplum için ruhların aşk ahlakına ulaşabilmesi temennisi ile...

KAYNAKÇA

- Aristoteles. *Metafizik*. Beşinci Baskı. Çeviren Ahmet Arslan. İstanbul: Sosyal Yayınlar, 2014.
- . *Nikomakhos'a Etik*. Say Yayınları, 2015.
- . *Organon Kategoriyalar*. İstanbul: Cumhuriyet Yayınları, 1947.
- Artunkal, Gülseren. «Hayatı ve Eserleriyle Babam Ülken.» 2011.
- Bayraktar, Mehmet. «Hilmi Ziya Ülken'in Varlık Anlayışı.» *Felsefe Dünyası*, no. 58 (2013).
- Cevizci, Ahmet. *Etîğe Giriş*. İstanbul: Pradigma Yayınları, 2002, 2008.
- . *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları, 2012.
- . *Felsefe Tarihi Thales'ten Baudrillard'a*. İstanbul: Say Yayınları, 2012.
- Cihan, Mustafa. «Hilmi Ziya Ülken'in Eğitim Felsefesi.» *ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1 (Aralık 2015).
- Coşar, Ümit. *Hilmi Ziya Ülken'de Bilgi ve Değer*. Van: Yüzüncüyıl Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Çukuradi, İonna. *Nietzsche ve İnsan*. Ankara, 1997.
- Dedeoğlu, Münir. *Yeni Değerler Dünyası İçin Toplumsal Aşkın İsyanı Bergson ve Etik*. Ankara: Altınpost Yayıncılık, 2012.
- Demir, Aynel Hayat. *Hilmi Ziya Ülken'nin Hayatı, Eserleri ve Görüşleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilimdalı Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Draman, Hüseyin. *Toplum Felsefecisi Hilmi Ziya Ülken*. İstanbul: Boyut Yayın Grubu, 2007.
- Ergüç, Veysel. «Türk Düşüncesinde Kimlik Kavramına Özgün Bir Bakış: Hilmi Ziya Ülken Örneği.» *Muhafazakar Düşünce* XVI, no. 57 (Temmuz-Aralık 2019): 29-42.
- Gürsoy, Kenan. *Etik ve Tasavvuf-Felsefi Diyaloglar*. Ankara: Aktif Düşünce Yayıncılık, 2015.
- İncil (Luka)*. 10\40.
- Kant, Immanuel. *Ahlak Metafiziğinin Değerlendirilmesi- Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*. Türkiye Felsefe Kurumu, 2015.
- Kuran-ı Kerim*. Saf2

- Mengüsoğlu, Takiyettin. *Felsefeye Giriş*. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2013.
- . *İnsan Felsefesi*. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2015.
- Özcan, Muttalip. *İnsan Felsefesi, İnsan Neliği Üzerine Bir Soruşturma*. Bilgesu, 2016.
- Özdemir, M.Çağatay. *Türkiye'de Sosyoloji (İsimler-Eserler) I*. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2008.
- Özlem, Doğan. *Etik-Ahlak Felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları, 2010.
- Özturan, Hümevra. «Etik ve Ahlak Arasında: Türkçe Ahlak Felsefesi Litaretürüne Dair Etik Kavramı Kullanımı Üzerine Bir Değerlendirme.» *Türkiye Araştırmaları Litaratür Dergisi* IX, no. 17 (2011): 169-208.
- Pattabanoğlu, Fatma Zehra. «Platonculuğun Farabi'nin Aşk Ahlakına Etkileri.» *Ekev Akademi Dergisi* XX, no. 65 (2016): 211-238.
- Platon. *Diyaloglar*. İstanbul: Remzi Kitapevi, 2014.
- Sokrates. *Delples tapınağının kapısındaki yazı*. tarih yok.
- Topdemir, Hüseyin Gazi. «Felsefe Nedir? Bilgi Nedir?» *Türk Kütüphaneciliği*, 2009.
- Uysal, Enver. «Değerler Üzerine Bazı Düşünceler ve Bir Erdem Tasnifi Denemesi: İnsani Erdemler-İslami Erdemler.» *Uludağ Üniveristesi İlahiyat Fakültesi* 12, no. 1 (2003).
- Ülken, Hilmi Ziya. *Ahlak*. Doğu- Batı Yayınları, 2016.
- . *Aşk Ahlakı*. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 1999.
- . *Bilgi ve Değer*. İstanbul: Ülken Yayınları, 2001.
- . *Eğitim Felsefesi*. İstanbul: Doğu Batı , 2013.
- . *Felsefeye Giriş*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi , 1958.
- . *İslam Düşüncesi, Türk Düşünce Tarihi Araştırmalarına Giriş*. İstanbul: Ülken Yayınları, 1995.
- Ülken, Hilmi Ziya. «Türk Düşüncesi ve Dergilerimiz.» *Türk Düşüncesi* 1, no. 2 (Ocak 1953).
- . *Umumi Ruhiyat*. İstanbul: Taş Baskı, 1928.
- . *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*. İstanbul: Ülken Yayınları, 1997.
- . *Yirminci Asır Filozofları*. İstanbul: Kanaat Kitapevi, tarih yok.
- Vergili, Ayhan. *Hilmi Ziya Ülken Kitabı*. İstanbul: Kitapevi, 2006.
- . *Ord. Prof. Hilmi Ziya Ülken Kitabı -Hayatı Eserleri ve Hakkındaki Yayınlar-*. İstanbul: İşaret Yayınları, 2016.

Vural, Mehmet. *Hilmi Ziya Ülken*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2019.

Yakıt, İsmail. «Mevlana'da Mutluluk Ahlakı.» *Felsefe Arkivi*, 2013.

Yılmaz, Nurten Kiriş. «Hilmi Ziya Ülken'in Ahlak Görüşü:Aşk Ahlakı.» *Turkish Studies XIII*, no. 26 (2018): 811-827.

EKLER

Hilmi Ziya Ülken'in hayatı, yaşantısı ve görüşlerini yalnızca kendi kitapları ve hakkında yazılan eserlerin dışında bir de torunu Fatma Artunkal tarafından anlatılmasının tezime büyük bir destek olduğu kanaatindeyiz. Kendilerine ulaşarak; "Hilmi Ziya Ülken'in Aşk Ahlakı Bağlamında Etik ve Değer Kavramlarının Analizi" ile ilgili bir tez hazırladığımı ve kendisine birkaç soru sormak istediğimi ilettim. Artunkal, bana destek olabileceğini hatta ulaşamayacağım eserlerde bana yardımcı olabileceğini söyledi. Birkaç soru ile büyük düşünür ve sosyolog Hilmi Ziya Ülken'i, bir de torunu Fatma Artunkal'dan okuyalım.

1) Hilmi Ziya Ülken'in felsefeye bakış açısını, felsefeye olan yönelimini bize açıklayabilir misiniz?

2) Ülken'in hayatı süresince yazdığı birçok eseri bulunmaktadır, bu başarısını sizce ilme olan aşkına bağlayabilir miyiz?

3) Ülken'in "ahlak" kavramına yüklediği değeri bizlere açıklayabilir misiniz?

4) Ülken'in Aşk Ahlakı kitabındaki insan tasavvurunu herkes amaç edinip günümüzde uygulamaya çalışsa, sizce şuanki toplum kavramına yüklenen değer değişir miydi?

5) Ülken'in hayatı içerisinde dönemlere ayrılması ve düşüncelerinin değişmesini neye bağlayabiliriz?

6) Ülken'in aile kavramı ve aile ile ilişkileri nasıldı? bizlere aktarabilirsiniz?

7) Hilmi Ziya Ülken'i birkaç cümleyle bizlere anlatabilir misiniz?

Fatma Artunkal'ın cevabı:

Tuğba Hanım,

Mailinize teşekkür ederim. Ve tezinizde size kolaylıklar ve başarılar diliyorum. Yüksek Lisans hocanızın size konu olarak Hilmi Ziya Ülken'i vermesinden; sizin başarılı, araştıran, analiz eden ve sentezci bir öğrenci olduğunuzu anlıyorum, çünkü sıradan bir öğrenciye verilen bir ödev değildir.

Hilmi Ziya'nın yazılarını okumaya başladığımızda göreceksiniz ki; herhangi bir ideolojiyi takip eden bir felsefeci değildir, kendisi çok yönlü, daima araştıran, üreten, sentezleyen, devrin ve dönemin eğilimlerinin takipçisi olmayan bir eğitimcidir.

“Hilmi Ziya Ülken'in kavşak anlamındaki sentez düşüncesi, geçmişten gelen bileşenlerin bir araya geldiği/ kesiştiği/birleştiği bir noktayı ifade eder. Ortadan kalkan ile dâhil edilen arasındaki bir uğrak noktası... ve yine birbirine aykırı yolların doğduğu başlangıç noktası... Hilmi Ziya Ülken, işte tam da bu moment döneminin öznesidir. Cumhuriyet inşa edilirken, Batı felsefesinin yanında, cemiyeti oluşturan veya cemiyette mevcut olan dünya görüşlerinin de derlenmesi gerekir. Ona göre sentez, varılan nihai bir aşama, bir zirve değil, bir kavşak noktasıdır.”

Ülken'in 'Türk Tefekkürü Tarihi'ni yazarken ya da 'Anadolu Kültürü Üzerine Makaleler' deki yazılarını kaleme alırken yaptığı, ortama dâhil ettiği her şey, daha önce hesap edilmemiş ya da üstü örtülmüş olanı, kültürel bir sentez için bir bileşen olarak ortaya koymasındır. Özellikle araştırırken, söz konusu kişinin doğduğu, çocukluğunu ve gençliğini geçirdiği dönemi, o dönemin politikalarını, ülkenin içinde bulunduğu durumu göz önünde bulundurup analiz etmeniz gerekir. Bu aslında tüm inceleyeceğiniz düşünür ve bilim adamları için geçerli olacaktır. Herhangi bir tarihi olayı, bugünkü olaylar ve düşünceler çerçevesinde yorumlayamayız. Mutlaka hem kişinin bulunduğu dönemi algılayıp/ inceleyip/ yorumlamalıyız hem de o kişinin kendi yolculuğunu...

Hilmi Ziya Ülken 1901 doğumlu olduğuna göre, II. meşrutiyet ilanında, mütareke yıllarında, yani Cumhuriyet ilan edilmeden önce, çocukluk ve gençlik dönemini yaşıyor. Anadolu'nun bu durumunda düşünür bir gencin nasıl yönlendiğini göz önüne almanız gerekir...

Bunun dışında; sorduğunuz soruların hepsinin cevapları aslında Hilmi Ziya'nın kitaplarında...Siz tezi hazırlamadan en azından bu kitapları okumanız gerekir

Ahlak, Aşk Ahlakı, Felsefeye Giriş, Genel Felsefe Dersleri, Millet ve Tarih Şuru, İnsani Vatanperverlik, Kültürel Hümanizma, Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, Türk Tefekkür Tarihi ve derleme olarak yayınlanan 'Anadolu Kültürü üzerine Makaleler'. Bunlar dışında romanları (özellikle dönemi ve sanatçı kişiliğini yansıtmak açısından) ve “Şeytanla Konuşmalar” kitabı yine okunmasını tavsiye edeceğim kitapların-

dan. Ve yazarın 85 eseri dışında aşağı yukarı 1500-2000 makalesi bulunmaktadır 1919-1974 yılları arasında yazdığı. Bu makalelerin çoğuna internet ortamında, diğerlerine kütüphanelerden ulaşabilirsiniz. Felsefe/ sosyoloji/ insan/ hümanizma/ ahlâk/ etik/ sanat/ şehircilik, şehircilik/ bilim/ psikoloji/ mantık/ din/ eğitim/ dil ve daha birçok konu üzerinde yazıları bulunmaktadır. Araştırmanız sırasında bulamadığınız yazılar olduğu takdirde ben, kendi evinde olan kopyalardan ya da kitaplardan size gönderebilirim. Ya da eski gazete, dergi yazılarından.

Genel kaynak olarak;

Dr. Ayhan Vergili' nin hazırladığı “Hilmi Ziya Ülken kitabı” (İşaret Yayınları). Ve bu kitaptan yararlanılarak Diyanet İşleri tarafından basılmış Mehmet Vural'ın çıkardığı “Hilmi Ziya Ülken kitabı” size en azından yayınlarının hepsi değilse de birçoğu konusunda ışık tutacaktır.

Ayrıca, Sn. Kurtuluş Kayalı' nın Hilmi Ziya Ülken hakkında yazdığı makaleleri takip edebilirsiniz.

Kurtuluş Kayalı' nın “Türk Kültür Dünyasından Portreler” kitabında Hilmi Ziya ile ilgili bir bölüm bulabilirsiniz. Her ne kadar eksik ve yanlış yorumlamaları olsa da. Ayrıca kitabı da Hilmi Ziya' ya ithaf etmiştir.

Doğu Batı yayınları kurucusu Sn. Taşkın Takış'ın Doğu Batı dergisi, Yıl 3, S. 12, 2000; deki “Değerler Levhasının Tersine Çevirilişi Hilmi Ziya Ülken” yazısı yine üzerinde yazılmış en değerli yazılardan. Yazıyı internetten veya yayınevinden temin edebilirsiniz. Son 7-8 senedir Doğu Batı yayınları Hilmi Ziya'nın eserlerini basmakta...Bu araştırmalar sırasında bu çok yönlü düşünür/ bilim adamı/ romancı / sanatçı / ressam Hilmi Ziya'nın düşünce yolculuğunda merak ettiğiniz soruların cevabını bulmamanız imkansızdır. Ama şu anda okumanız gereken çok kitap, makale ve yazı bulunmaktadır.

Dediğim gibi bir Rönesans bilim adamı/ sanatçısı/ düşünürünü bir iki cümlede tarif etmek/ tanımlamak bugünün modası olan insanları çekmecelere/ kutulara/ kalıplara sığdırmak olacaktır. Okudukça bunu fark edeceksiniz. Bir imparatorluğun çöküşünden, Cumhuriyetin kuruluşuna kendini bir çok konuda önce öğrenmeye sonra eğitmeye adanmış olan bu insan aynı anda şairler/ destanlar/ operet/ hikâyeler/ romanlar yazmış;

sanatla ilgilenmiş: yağlıboya, suluboya, , karakalem portre, hat, minyatür yüzlerce eser bırakmış, hem kendi felsefî görüşlerini ortaya koyan kitaplar yazıp, eğitim, bilim ve İslâm felsefeleri, mantık, psikoloji, hümanizma konularında eserler bırakmış...Bir çok gazete, dergi, üniversite bültenlerinde sosyoloji, felsefe ve günün konuları üzerinde fikirlerini yaymış, dergiler kurmuş ve yayınlamış, binlerce talebe yetiştirmiş, uluslararası kongrelerde Türkiye' yi temsil etmiş, UNESCO'nun öncülüğünde Oslo'daki 'Association Internationale Sociologie'nin kurucu üyeleri arasında yer almış ve 1950'de 'Institut International de Sociologie' nin Roma'da yaptığı kongrede Genel Sekreter olarak atanmış.

Bu çalışmalarını aile ortamı içinde yapmış, (ya da bir sokak kahvesinde.) Evi hep devrinin şairleri, yazarları, düşünürlerinin toplandığı bir sohbet ortamı olmuş, çevresinde her zaman bir kültür sohbet ortamı yaratan yüzyılın farklı düşünürlerinden biridir...

1919' da yazdığı "Anadolu' nun bugünkü vazifeleri" yazısıyla "Kültürel Anadoluçuluk" görüşü, akımında öncülük yapması ve hayatı boyunca bu konuda yazılar yazması şu anda tekrar ele alınan çalışmalardan biridir. Öldüğünde yayınlanmamış olan ve 5 el yazısı defterden oluşan "Anadolu" eseri de tüm diğer çalışmaları yanında hayat boyu sürdürdüğü 'kültürel anadoluculuk' çalışmalarının sonucudur. Erken dönem yazıları henüz basılmamış olup, sene sonunda Doğu Batı tarafından yayınlanacaktır.

Tezinizi yazarken veya topladığınızda gönderirseniz, okumaktan mutluluk duyarım. Hatta o zaman varsa eksiklikleri tamamlamak, ilaveler yapmak, destek olmak için elimden geleni yaparım.

Size başarılar diliyorum.

Fatma Artunkal

Bilgilerini bizimle paylaştığı için Fatma Artunkal'a saygılarımı sunarım...

ÖZGEÇMİŞ

Tuğba Atasoy 1995 yılında İstanbul'da doğdu. 2013-2014 yılında Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümüne başladı.2016 yılında Çift Ana dal Programı ile Sosyoloji Bölümüne başladı. 2018 yılında iki bölümden mezun oldu. 2018-2019 yılında Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Disiplinler Arası Etik Değerler Yüksek Lisansına başladı.